

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی

زنجیرهی رۆشنییری

*

خاوهنی ئیمتیاز: شهوکهت شیخ یهزدین

سه‌رنووهر: به‌دران شه‌مه‌د شه‌بیب

***

میژووی ئه‌رده‌لان

ناوونیشان: دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، گه‌ره‌کی خانزاد، هه‌ولتیر

س. پ. ژماره: ۱

www.araspublisher.com

مهستوورهی کوردستانی

میژووی ئهردهلان

ههژاری موکریانی

له گهڵ سه رچاوه گه لیککی تر دا
له بهر به کی گرتوون و کردوونی به کوردی

ناوی کتیب: میژووی ئهردهلان
دانانی: مهستوورهی کوردستانی
وه رگیتران و لیکۆلینه وهی: ههژاری موکریانی
بلاو کراوهی ئاراس- ژماره: ۱۶۰
دهرهینانی هونهری: به دران ئهحمه د حه بیب
دهرهینانی بهرگ: شکار عه فان نه قشبه ندی
نووسینی سه ر بهرگ: محمه د زاده
هه له گری: شتیرزاد فه قی ئیسما عیل
هه له گری سه ر کۆمپیوتهر: عه زیز عه بدو لخالق - دلاوه ر سادق
سه ر بهر شتیبی کاری چاپخانه: ئاوهر حمان مه حموود
چاپی به که م - چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، هه ولیتر - ۲۰۰۲
له کتیبخانه ی بهر ئیوه به رایه تی بی گشتی رۆشن بیری و هونه ر له هه ولیتر
ژماره (۴۱۴) ی سالی ۲۰۰۲ ی دراوه تی

کورده و میژوو

لای زانایان، هەر نه تهوه و کۆمه لگایهک له جیهاندا، وهک ئه دارهن که جیگه ی له لیته واره؛ هەر داری پتر ره گداره، زۆرتر له داری کهم ره گتر خۆی له هه مبه ره گیتزه لوه که و ره شه با و باهۆز و تووشی و به فر و بۆران و کرپوه و بی ئاوی و لافاو راده گری؛ ته نانه ت که بیشبپردی، یه کجاری به بر نابی و له بن نایه؛ له رهگ و ریشه ی بلاوی پرزه داری به ناخی زه میندا رۆچووی - زوو یا درهنگ - دووباره هه لده داته وه و دیسان به خۆدا دیته وه و سه ری به رز ده کاته وه.

رهگی نه ته وهش میژوو؛ ئاگاداری له به سه رهات و رابردووی پیشوونانی خۆی و خه لکه. گه لیک ئاگای له چیرۆک و سه ره به وردی که ونارای رابرده ی نه بی و های له زۆریه ی سه رگوروشته و رووداوی کۆنه باپی و باب و کالی دوور و له میژینه ی به ری، وهک داریکه له ئاقاری ره قهن و رژد و کرال و سه خت و تمتماندا روابی و رهگی زۆرباش دانه کوتابی؛ هه رگا ره شه با ی دژ هه لکا و له هیی نه یاری بیته سه ر، ده شک و ده روا و وشک ده بی و ده سووتینری و چیشی له جی نارووتیه وه. به لئ میژوو گه نجینیکه پر له ئامۆژگاری و نه زمون. هه ر گه لیک له وه تا هه یه، له زۆر قوناخی جۆراوجۆر تی په ریوه، نه رمان و سه ختی په ریوه، زۆری هه وراز و لیژ دیوه، گه لیک جارن نه گریسی و سیسی تووش بووه، ژاکاوه و گه لای وه ریوه؛ فره جاریش به سه ره به رزی و شهنگ و ته رزی و شهق و تورتی و به نازاوی خۆی راناوه؛ پنجاهه گییا و پنچک و گه ون و ده وه له په نایدا هه وانه وه؛ زۆر ریبواری بی ژبواری سه کهت و شه کهت و ماندوو له ژیر سایدا هه ساونه وه. نه گه ره ئه و گش به سه رهات و هات و نه هاتانه ی پیشوو - لای چینه کانی ده چن و دین - له ناو نه چن و بمینه وه و بینه تیشووی هزر و بیری نه وه و نه تیژه و نه دیده و تیره ی تۆره مه ی دوارۆژ و بیخویننه وه و ژیرانه لیی بتۆژنه وه، ئامیانی ژیرکه و تنیان و ماک و هۆی سه ره به رزبوونیان لیک

ده نه وه و گه و به گه وه ی تیک که نه وه، به هه زاران په ندی نه وه نه ده په سه ند و ئامۆژگاری هینده رند و پر بایه خیان دهس ته که وهی که هه ر له نرخاندن نایه. بۆ نمونه با دوور نه رۆین؛ له نزیک خۆمان بنۆین؛ گه لی عاره ب هه شتسه د سالان له ژیر مه غۆل و تورکاندا نه ی ده هات؛ یان جووله که، دوو هه زار سال بی نیشتمان و ئاواره له جیهاندا سه رگه ردان بوون؛ به لام چونکه میژوو کۆنی پر نه زمونی گه له که یان پاریزرابوو، له و سه تان یان هه زاران سال ژیر چه پۆکی و ژین تالیه شدا هه ر مانه وه و نه تانه وه. تا توانییان له ده رفه تیکا بیته وه سه ر شانۆی ژباری و له ناو گه لانی جیهاندا شوینه واری خۆ دیاری کهن. به لام به ناشکوری نالیم ئیمه، ئیمه ی کتۆل و چاره رهش، ئیمه ی کوردی بابان ویرانی سه ره به ههش، ئیمه ی کوردی کۆس که وته ی دابهش کراوی له مافی پشودان بی بهش؛ له نیوانی کلاوسوور و کلاورهش و سه ریپچ په تا، به جووت قۆشه یی و بی فه ری و به ره لای بوینه گای بهش. کوا نه زمونی رابردوومان تا له باسیان به هره به رین؟ کوا میژوو مان، هه تا به و پیدا چونه وه ی ده رسی عبیره تیک و ده رگین؟ به ده م ئیرین زۆر گه لیک له میژینه ی، له شه ر ئازاین، دوژمن ده کۆژین، ده کۆژرین، له ت له ت ده که ین، کوت کوت ده کریین، ئیستا له کۆین؟ به هه ر هه و چینی زه میندا رۆچووین و هه روا رۆش ده چین. رۆژ له رۆژی پتر به هه لپه و به په له به ره و جه حه نده م په ل ده بین؛ له بی ره گی نه ک دارووه کesh، بگره پشیله پایزه یین؛ نه ک به با ی زریان و شه مال، به فسوی منال، بال ده گرینه وه و ناحه جمین. وا پتر له هه زار ساله له ژیر چۆکی عاره ب و تورک و تاجیکان، جیکه و جووه شمان لی نایه. هه ر خۆیه خۆ خه ریکی یه کتر کوشتن و خۆینی یه کتری رشتنن؛ گه رمی سه ودا ی خۆ به دوژمن فرۆشتن و دهستی عه زهت کرۆشتنن. به فه رموده ی عه ونی شاعیر: «هه ر ده رۆین و پی ناگه یین، هه ر ده لپین و تی ناگه یین»، بۆچی؟ چونکه هه رگیز نه و مژه مان نه بووه میژوو ی به سه رهاته کافمان جار به دووی جاردا تۆمار که یین و به دانسته وه یخوینن و پاک و پوکی لی بژارکه یین؛ له مایه ی فره بخواردن

و خو به دوژمن سپاردنمان خو بدهینه که ناروه، له باس و خواسی پیروزی و سه‌رکه‌وتنی گهل و هوژی سه‌رکه‌وتوانی پیتشوی خویمان و هوش و بیبری ژیری خه‌لکی، که‌لک و به‌هره هه‌لک‌رتین، بو ته‌مپو ده‌کاری بینین. ئەوا ئیستا له‌بهر میژوو له‌بیرکردن و له بی فه‌ره‌نگی گیرکردن، هینده داویلکه ریشه‌شمان پتوه نییه، هیچ نه‌بی بیکه‌ینه شه‌لته و هه‌توان و، بی فه‌ره‌نگی و برینی گیان و به‌ره‌نگی ژیر چه‌پوکی پی دهرمان که‌ین.

خو ته‌گه‌ر جارێک به‌ده‌گه‌من، له رۆژگارێک ئاوه‌زدارێک وه‌ک شه‌ره‌فخانی بدلیسی، تیگه‌ییوه بی میژوو، ناژین و دوا‌ی هه‌زار سال ته‌مه‌نی ئیسلامه‌تی، وئ که‌وتوو، که‌ل و قوژبان گه‌راوه، پارچه بزگوری جیماوی نیوه پواوی له‌ناو کتیبه‌ کۆنان و ده‌م و پلی چیرۆکبێژان دهره‌یناوه و ئەم له میلیۆن یه‌که‌ی ماوه‌ی وه‌ک دیوجامه بو لیک داوین، که‌وی خه‌به‌ری پی راوکه‌ین و ناته‌واوی پی ته‌واوکه‌ین و به‌ره‌و دوا له‌سه‌ری برۆین و په‌ند له به‌سه‌ره‌ات وه‌رگرین و که‌متر ته‌فه‌ری ده‌هۆ و درۆی دز و خاپینۆکان بخۆین؛ یان له‌ چه‌رخ‌ی سی‌زده‌ی کۆچی، له مه‌له‌ندی هه‌ره به‌گه‌شه‌ی کوردستان، مه‌لا شه‌ریفیکی قازی، خوسره‌و به‌گیک، سمایلی مه‌لا محه‌مه‌دیک، یان خانمیککی وێه‌وانی خو‌ی و ده‌ست و قه‌له‌م جوانی وه‌ک مه‌ستوره‌ی کوردستانی، میژوو ئه‌رده‌لان ده‌نوسن، به‌داخه‌وه نه‌ هین شه‌ره‌فخان نه‌ هی وان، هیچ کامیکیان وه‌زوانی ئەو گه‌له نه‌بووه که میژوو‌ه‌که‌ی بو نووسراوه و داخه له‌سه‌ر دلان ماوه. ته‌نانه‌ت له‌ چه‌رخ‌ی بیستی خاچ په‌رستیش که ده‌گه‌ل چارده‌مین چه‌رخ‌ی کۆچی پیغه‌مبه‌ر (د.خ) هه‌مبه‌ره. زانای وه‌کو‌ئایه‌توللای فه‌زانی کوردزوانی خه‌لکی سنه، میژوو‌ی کورد و کوردستانی به‌زمانی خو‌مالی نییه و کوردی خو‌ینی فارسی نه‌زان هه‌ر هیچی لی‌ حالی نابێ.

منی هه‌زار، به‌ده‌ردی زورنا‌ه‌نه‌که‌ی پاش بلا‌بوونی گۆه‌ند و له‌ده‌س ده‌رچوونی زه‌ماوه‌ند، تازه‌ فیه‌ی له‌ پیکی زورنا‌که‌ی دینا، به‌بیرما هات له پاش سالتی سلامتی، ئەو تۆزه که‌له‌پووره‌مان که له نه‌مان پارێزراوه با

به‌زمانی بیانی‌ش بی‌ یۆمان ماوه، بخه‌مه سه‌ر باری زاری کورده‌واری و کورد بزانی چۆن باسی خو‌یان کراوه.

سالی ۱۹۶۹ی خاچ په‌رستی مالم نا له شه‌ره‌فنامه و وه‌رم گیترايه سه‌ر کوردی و سالی ۱۹۷۳ له به‌غدايه له چاپ درا و هیندیش رمی‌تی که‌وته‌سه‌ر که «حزبی به‌عسی سه‌ددامی» ره‌گه‌زه‌په‌رستی فاشیستی له‌وه ترساند کوردانی لی‌ تیژتر بکا، فه‌رمانی سووتاندنی دا، به‌لام پاش چی؟ پاش ئەوه‌ی کورد خو‌یندیا‌نه‌وه و شارديا‌نه‌وه و تاکه تاکه‌شی که‌وته ناو لاوه‌کیا‌نه‌وه و له ده‌ستی چه‌ته پارێزرا. له پاش چه‌ند سال، مرخم خو‌ش کرد میژوو‌ی به‌ره‌ی ئه‌رده‌لانی‌ش بکه‌مه کوردیی خو‌مالی و بو ئەو کاره‌ش له‌م سه‌رچاوانه‌م هه‌لینجا:

۱- شه‌ره‌فنامه‌ی میر شه‌ره‌فخانی بدلیسی.

۲- تاریخ اردلان، کاری سمایلی مه‌لا محه‌مه‌د؛ که خو‌م نه‌م دیووه و نازانم که‌ی نووسراوه، ئوستاد جه‌میل رۆژه‌یانی له فارسییه‌وه کردوویه‌تی به عاره‌بی و ده‌سه‌ر باسی ئه‌رده‌لانی شه‌ره‌فنامه عاره‌بییه‌که‌ی قه‌له‌می خو‌ی خستۆته‌وه و منیش له‌وم وه‌رگیتراوه.

۳- لب التواریخ، هه‌ر ئەم ناوه به‌ ئەبه‌جده‌ی ده‌بیتته میژوو‌ی نووسینی و ده‌کاته ۱۲۴۹ی کۆچی- به قه‌له‌می خوسره‌وبه‌گی ئه‌رده‌لانی.

۴- په‌راویز و زنجیره نامیلکه‌کانی رۆژه‌یانی.

۵- تاریخ اردلان، کری مه‌ستوره‌خانمی ژنی خوسره‌وخانی ناکام؛ که تا سالی ۱۲۶۳ی هیناوه و به‌هه‌ری له میژوونامه‌که‌ی قازی شه‌ریف و خوسره‌و به‌گ که هه‌ردووکیان هاوچه‌رخ‌ی بوون وه‌رگرتووه. میرزا عه‌ولای موشی باشی مامی مه‌ستوره‌ش تا سالی ۱۲۶۷ له دووی داوه. ناسرخانی ئازاد پووریش- که له ۱۹۴۶ی زایینی له چاپی داوه- چه‌ند په‌راویزی به‌رخ‌ی بو نووسیوه.

۶- تاریخ کرد و کردستان، گرده‌وه‌کۆی ئایه‌توللا مه‌ردوخ که له سالی

ئه مانه هم مو لیكد او و له بهر به كترم پاناون و كردومنه ته دار و پهردووی ئەم نووسراوهم؛ خهستوخۆل و پوخت و پاراوی گشتیانم خستوته روو. جا مهگین چلۆنكایی بیت، له پێدا هه لدانی زبادی قسهی بی سهنگی لابه لا، خۆم لاداوه و جاروبارهش خۆم ده میكم تی و هرداوه. وهكو خوانیکی رهنگا و رهنگ له بهردهمی خۆینه رانی كوردی به تاسه، بۆ باسی رابووردووانی كه ونارای كوردی داده نیم؛ با بۆ خۆیان به رانبه ری و سه ركردن و تیک په رینی قسهی ئەو میژوونوسانه هه لسه نگیین و بنرخینن. جا ئەگه ر ئەمه شیوێك با، ناوم ده نا حه و ترینگه، یان چیشتی فیل و فیله تن؛ كه هه ژنو بابه تی جوړ جوړ هه ر له قه یسی و هه لووژه و چه و نده روه ده گه ل گه نم و نیسك و نوک و نخۆشه ر و ماشه سپی و ترشی سماق لیک ده دن و له دیزه ییکا ئە یپه زن. به لام ئیستا كه خۆراك نییه و نووسینه، ناوم لی نا: میژووی ئەرده لان به كوردی.

پیاو راست پروا، نووسراوی ناسك و جوانی ماه شه ر هفی كوردستانی- كه به مه ستوره ناو داره- ببیر و ههستی راتله كاندم و تاسه و ئاره زووی بزواندم كه شان ده مه بهر ئەو كاره. جا به و هۆیه، به جیم زانی كه ده رباره ی ئەو خاغه خاوهن هونه ره، به تاییه تی و باری ژبانی كۆمه لگای خۆن (كورد ه واری) به تیکرایی - وهك پێش و تارێك- پێشكیشی خۆینه رانی هیژا بكه م.

ژن ژانه یان ژبانه؟

دوكتور جورج حنا ی لوبنانی كتیبیکی له ژبیر ناوی: «ژن هه ر وهك له شه گیانیشه»، وه زوان عاره بی داناوه. زۆر له میژه ئەو كتیبه م خۆیندۆته وه، زۆر به ی زۆری مه به سته جوړ جوړه كانی و غالبه ی كاك له خۆشه كانیم به كجاری له ببیر چۆته وه. به لام ئەمه م له ببیر ماوه كه له شوینیكا نووسیویه: «وهك ئە یزانین ده ستوره كانی عاسمانی و یاسا كانی كاری كۆمه لی

ئینسانی، هیچیان دانیان به مافی ژندا نه ناوه كه ده گه ل پیاو به رانبه ر و سه ربه سه ر بی. له ئاییندا بۆ شایه تی، بۆ به شه كه له پوور گرتن، پیاوی به دوو ژن حه ساوه، یاخۆ بیژین دوو میو وهك نیرێك دانراوه. ئایین ده لی: ژنان هه ر بۆ گوێ له مستی و به رده ستی پیاوان رسكاون، هه رگیز ناشی له فه رموده ی نیره زه لامی خاوه نی لاره مل بی و بی پرسى ئەو ده سی بۆ هیه چ كاریك به ری. له ناو هه موو ئایینداران ژن ناو نراوه زه عیفه، واتا زه بوون.

یاسا كانی سه ر زه مینیش له م باره وه له دینیش به ولاته تر چوون؛ به سه ت و یهك به لگه ی بنشر، ریزیان بۆ ژن دانه ناوه و له ریز پیاو هه لوه ژ تراوه. نیری به زانا به ناو بانگ فه رمو گیانه: ئەوانه ی قژیان درێژه ئاوه زكورتن. ژن ئە بی پرسى پی بكری و به قسه ی نه كری؛ راز ناشی لای ژن بگوتری، كه م ئە قله، تییدا ناوه ستی. تا ئیستا ش ئەم مه سه لانه به سه ر ده م و زارانه وه ن.

ئیه سه من له خۆینه ره كان پرسێك ئە كه م - با جواوه كه ی لای خۆیان بی- له ناو بی عه قل و عاقلدا، كام كامی پی فریو ده درئ؟ بی گومان هه مو تان ئیژن: عاقل و ژبیر فریو ده ره و بی عه قل و گێژ فریو خۆره. سا ده شزانن هه موو كتیبه دینییه كان فه رمو گیانه: دا بکه وا كه له په راسووی چه پی بابه ده م ساز ببوو، ببوه ژنی! به و په ری سووك و هاسانی توانی باوه ده م فریو دا و سیوی به هه شتی پی بدزی و له سه ر دزیه كه ببگرن و له و حه وایه وه ی هه لدیژن و به ره مه ی ئەو سیو دزینه ئەم ژینی سه ر زه مینه یه. له م چیرۆكه ورد بنه وه؛ به ناشكرا پیمان ده لی: بابه ده م له چاو دا بکه وا زۆر گیلۆكه و به سته زمان بوو؛ دا بکه وا ی زۆر له و عاقلتر فریوی دا و تووشی ئەو هه له زله ی كرد. ده پروانن! هه ر ئەوانه ی ده لیژن گیلتره له پیاگ، هه ر ئەوانه ش پیمان ئیژن؛ گیل و نه زانی میوینه ئاوه زداره نیرینه كه ی با پیرمانی له خسته برد. ئیستا خۆتان ئەم دوو پروا دژ به یه كه له یهك كه سدا لیک ده نه وه!».

دوكتور حنا كه ئەم مه به سته ی نووسیویه، رووی بنووسی ده گه لانی لبنان

و دهووروبه‌ری خوئی و کەشه و مەشه فشه‌کانی ئەمریکا و ئەوروپا بووه و سەرکۆنەیی ئەو گەلانەیه کە لە ژیاڕیدا سەرکەوتوون و گش لە گشتیان خوێندەوارن. ئەم دوکتۆرە خاچ پەرستە لبنازییه، نەیزانیوو هەر کورد و کوردستان چییە؟ ئەگەر خو بیستبێشی، بێ گومانم نەیزانیوو لە کوردستان چ رادەبرئ؟ ژن لە کوردستان چۆن ژیاوه و چتۆ دەژی؟ یان دەبێ بیژن چۆن ناژی؟ ئیمەیی کورد ئەمە ئەزانین؛ سەتان سەلە کوردستان داگیرکراوه؛ هەموو دەرگای خوێندەواری و گەشه‌کردنی ژیاڕی لێ داخراوه. تەنیا ئەگەر دەرە تانیک بوو خوێندن و فێربوون بوو بێت، مەدرەسەیی مزگەوتان بووه. تاکە تاکە لە چینی هەژار و کەم دەست، کورپان ناردۆتە بەر خوێندن؛ خوێندنی چی؟ خوێندن لە رووی بەرنامە یەک، بە سەتان سەل ئالوگۆرپێکی نەدیوو. جزمی عەمە بە جینجەیی و بەرەوانی، سمایل نامە، ناگەهان، سەنگتراش و باغەبان و ئەوجار گولستانی سەعدی بە سایە و پەشخوین و دواپە بە ماناوه. ئەو کور فێرە فارسی بوو. ئەنجا عەرەبی بخوینێ و های لە هەر دوازدە عیلمان بێ و شارەزای مانای قورعان بێ. لەو رۆژەوه کە پێ دەنێتە حوجرەوه، ئەبێ بە گەدایی بژی. بە سوخته‌یی، هەموو سەر لە ئیوارانیک لە هەموو دەرگای گوند بدا و بقبیرینێ: «نانی فەقی رەحمەتی خوداتان لێ بێ!» . نان بەو حالە کۆ بێتەوه ئەویش چ نان؟ زۆر کەم گەنم، زۆرەیی جو، زۆر جار گالی تال بوو حوجرە بهێنیتەوه و دەگەڵ فێرکاری موستەعید پیکەوه نۆشی گیانی بکەن. ئەو بژیوی رۆژانە، بو بەرگ و پێسلاو چی دەکەن؟ کژیی پایزان سەلەوسەل، چاخ و هەرەتی سەفەر؛ وێڵ دەبن لەو دەشت و دەرە. مەلەومەللی کۆچەر و دینشینەکان دەپشکنن؛ رۆن، پەنیر، شیرینۆ و کەشک، خوری، مەرەز، موو، تەماکو، دانەوێلە دەچننەوه؛ ئەم پارسەکییه پر سووکیه‌شیان ناوناوه (راتووی فەقییان). سەرانسەری پەمەزانییش چاویان پرپووتە دەستی هەرچی پوول پەرستی پەستە. ئەو خواپە بە هەزار مینگە و فینگەوه، زرینگە لە گیرفان بێت و چەند قروش و قوشەیه‌کیان بنیته مست! کور نامەخوا - چاوی

بیس کاری لێ نەکا - وریا و ژیره و پلە بە پلە سەرکەوت؛ لە (عەواملی جورجانی) و (شەرحی تەسریفی زنجانی) و (اموزج و صمدیه) و (تەسریفی مەلا عەلی) را گەیشته (اظهار) و (کافیە)، (وضع) و (استعارە) شی خویند؛ (جامی) و (سیوطی) شی رەوانە، موستەعیده، دەوری سوخته‌یی بەسەرچوو، لە (منطق) و (بیان) و (بدیع) یش دەرچوو، (هیئت) و (علمی کلام) و (عقاید) و (رسالەیی حساب) یش دەگەڵ، برابەر و ئیجازە نامەیی وەرگرت و لە گوندیک یان لە مزگەوتیکی شارستانا بە مەلایەتی دامەزرا، بە زەکات و سەر فترەیی خەلکی ئاوابی، یان خێرکەری گەرەکی مزگەوتە کەیی شار، بەرێ دەچی. واتا بە سۆلکەری دەبێ؛ بە ژبانی پارسەکی دەژی؛ بە نانی گەدایی دەمرێ.

جگە لە مزگەوت و فەقیش، تاق و واز لە مەلەمیران، هەر بو فیز و خۆرانیان لە سەر بۆرە پیاگ و جیران؛ قوڵە میرزایان راگرتوون؛ دەرزیان بە کورەکانیان گوتوون و فێرە سیوات و خویندن بوون. هەرگیز وا نەبووه کە بێژن لە کۆمەلگای کوردەواری، لە دەهه‌زاری یه‌کیکی خویندەواربێ؛ کیش خویندوووه؟ هەر نێرەوه‌ز و ئیله‌للا.

لە کۆمەلگای وا دواکەوتە، خوانەخواستە یه‌کی بێژی: «کچ بخوینێ» عاسمان کۆلەکەیی گەرەکە! کیشی کوردی بە نیو کورپیش نەژمبێراو، هەر هاتۆتە ناو دنیاوه، باوک ناوچاوی تیک ناوه؛ دالک رووی لێ وەرگێراوه و بەنیشانەیی قەرەبەختی و چارەپەشییی خوئی زانیوووه. زۆر کیشە کورد ناویان: شوکرییه، حەمدییه؛ بەسی و ئامان و ئینتیها و نبه‌یە تن. هەر ئەم ناوانە شایەتن، باوک کیشیان ناگەرەکە و پێی ناشکۆرن. کیشی کورد هەر پێرەوکه بوو، دەکریتە ئامرازی ناومال؛ گەسک دەرە، جی راکەرە، چیش لێ نەرە، برای گچکە لە کۆل دەرە. ئەبێ لە دەشت کار و بەرخان بچەرینێ، بە دەمییه‌وه پوشکە بوو ئاوردوو بێت؛ تەندوو داخا، ئارد دا بێژت، هەویر شیل بێ، گووتک خێ دا، بە وەر دینه لەسەر پنه‌ی پان کاتەوه، لە دەوری تیرۆکی پێچت، بەسەر پفیدیدا دا، پێوێ دا، نان

بپیژن؛ هۆشی له گۆلبین ناخن بێ، گۆلبینه که کێپ ناخنا بێ، کۆله وهژێکی له لای بێ، ژبیه مۆی پێ تیک وهریدا و کۆلوی پێ هه لگرتیه وه؛ که په کیش بکاته سهوله بۆ به شداران، له بانه مههر و ههواران، باره بار و ناژۆی باره بهر و دهواران؛ چیه گرتنه وه، سنگ داکوتان، ره شمال هه لدان، کاری ژنه. بیرییه پاتال ده دۆشی، شبر ده کا به لۆر و په نیر، مه نجه له ماست هه وین ده کا. له گه ل کازیوهی به یانا مه شکه ژینه، دۆیه کهی هه ل دینیتته وه، تیراوی ده کولتینیتته وه و هه زار دهرد و مه خسه ره ی تر. ژن له مه زرا داسه، پاچه، پیمه ره یه، شه نه ی خویان به بادانه، دره و کاره، گیشه کیشه، گیره ی کلۆش، ده سکه نه ی نیسک و نۆک و ماش، له شیشدان و ته ره ی تووتن، کالای پر به بالای ژنه. زستانی زستان ئاسابیش ناسیتته وه؛ کولکه و کال شی ده کاته وه و به شه ی ده کا، ته شه ی ریسه، ته ونکه ره، کلاو و گۆره ی چنه. هه ر پيش گه یشت، برای مافی ته وه ی هه یه وه ک ناژال و ولساتی خۆی لی پروانی؛ ده یبه خشی یان ده یفرۆشی، یان ژن به ژنه ی پێ ده کا، به شه ی خۆیه تی و ره وایه.

هه روا نیوچه رخ له مه وه بهر، له کوردستانه که ی خۆمان به کوردیکی ره مه کیمان بگوتبایه: «کیژی کورد له وزهیدا هه یه خوتنده وار بێ و سه ره رای خوتنده واره که ش بتوانی کتیب بنوسێ و شیعیری باش بهۆنیتته وه»؛ بێ گومانم گالتنه ی به ئاوه زمان ده کرد و سه رتیکیشی بۆ ده له قاند ده یگوت: «ژن و خوتندن؟! ژن و کتیب نووسینه وه؟! ژن و شیعیر هۆنینه وه؟! هه ی حه ی، به خوا با به باشه؛ ئیتر هه ر ته مه مان که مه، وا دیاره ئاخزره مانه! ژن ته گه ر ویستی بنوسێ، با به جه وی و جاچکه تاله و ده موکانه وه بنوسێ. ژن ته گه ر ده هۆنیتته وه، وا گوربس و که ژوو هه یه با هه وسار بهۆنیتته وه».

خوتینه ران خویان به ئاگان که تا ته مرۆش، زۆریه ی ئاپۆره ی کوردستان ده رباره ی به ره ی میوینه ته مه بیر و پروایانه. ده ی ته گه ر بۆیان باس بکه یین، که سی نیوچه رخ له مه و پيش، کیژیکی وا له کوردستان هه لکه وتوه،

بووبته نووسه ریکی بهرز و له شیعیری فارسی و کوردیدا ته وه نده هونه رمه ند بووه که نیره بویره کا ئمان ئیره یی به و کیژه بهرن؛ ته شه ی ته مجاره چه بیژن؟ ئیژن: «مه گین موجزاتی خوا روویدا بێ».

به لێ، مه ستوره خانمی کوردستانی ته و کیژه موجزاته بووه. به لگه ی روونیش - جگه له شوینه واره که ی - قه سیده که ی نالی هه یه که فر داو پته مه ستوره و ته و قه سیده زۆر مه شه ووره. نالی نه مر، پیغه مبه ری و یژه ی کوردی، ته گه ر سوور نه یزانیبایه مه ستوره بۆ ته وه ده بی خۆیه ریتته ریزی نالی، که له له ی له که له له ی نه ده دا. دیاره شییریکی وه ک نالی په لامار ناداته ریتی؛ غه نیمی ته شه ی پلنگ بێ. پیاو به وردی له و شیعیره فر نامه ی نالی ورد بیتته وه، تی ده گا که له م باره وه چه ندی خۆی ماندوو کردوه؛ ته م هه موو که ره سته جوانه و ته م هه موو وشه ره قانه ی هه ر بۆیه ده کار هیناوه، که ته و خانمه و یژه وانه ی خۆی له و به که متر نازانی، بترسینی و بیبه زینتی و خۆی بنوینتی که: «منی خاوه نی دیوان، جوانیکی وا و یژه وانه ی ده م پارا ویشم بۆر داوه».

یان مه وه له وی تا وه گۆزی که خودای بیری ناسکه، ته گه ر سوور نه یزانیبایه که مه ستوره له و یژه دا ته وه نده به رزه بالایه ده شیعیری چه توونیش ده گات، له په سنیدا نه ی ده فه رموو:

خورشیده که ی ناز، ته وجی بوورجی ته ور
سه ر توغرای ده فته ر مه حبوویان جه ده ور
ها له خانه که ی بوورجی شه ره فدا
نوور ته فشا نیشه ن وه هه ر ته ره فدا

مه ستوره خانم کی بوو؟

بۆ ژینامه ی ته م نازداره هه ستیار و میژوونوسه، ناسر نازاد پوور فه رموویه و خستوویه ته پيشه کبی کتیبه که وه و ئیمه پوخته ی را ده گوین: «ناوی ماه شه ره ف خانم و نازناوی مه ستوره بووه؛ ده ور و به ری سالی»

۱۲۲۰ ک (۱۸۰۴ز) له بڼه‌ماله‌ی قادریبه‌کانی سنه‌دا - که نه‌وسا زۆر لای والیبه‌کان به‌قده‌در بوون- له شاری سنه‌هاته دنیا. نه‌وله‌سه‌ن به‌گ باوکی نه‌و کیژه‌ ناوداره له پیاوه‌ره‌سه‌نه‌کانی سنه‌بووه؛ به‌ماه‌شه‌ره‌فی خویندووه‌تا وه‌های پی‌گه‌پاندووه‌که ناو‌ده‌رکا. له‌زه‌مانی خوسره‌وخانی نه‌رده‌لانیی والیبه‌ی سنه‌که به‌ناکام‌ناو‌براهه، خان و مال‌ه‌قادریبه‌کان لیک‌ره‌نجان و ناشت‌بوونه‌وه و بوونه‌خزم. مه‌ستووره‌بوویته‌خیزانی خوسره‌وخانی نه‌رده‌لانی. خانیش له‌شیت‌دانانا له‌خانم‌نزیک‌بوته‌وه؛ له‌دیوانی‌هه‌ر دوو‌کاندا شیت‌ره‌به‌یه‌کدا هه‌ل‌دانیان زۆر به‌رچاوه.

خیسوی (حه‌دیقه‌ی ناسری) که پسمامی مه‌ستووره‌یه، ژماره‌ی هه‌لبه‌سته‌کانی له‌قه‌سیده و له‌غه‌زهل و ورده‌بابه‌ت، به‌نزیکه‌ی بیست‌هه‌زار به‌یت نووسیوووه؛ به‌لام (تحفه‌ی ناسریه) که نه‌ویش له‌مه‌ر کوردستان تاریخیکه، ده‌هه‌زاری له‌و بیسته‌که‌م کردۆته‌وه و ده‌لی ده‌هه‌زار به‌ییتیکی وه‌هۆندوووه.

مه‌ستووره‌له‌شیت‌دانان‌چ به‌فارسی و چ به‌کردی، زۆر‌خاوه‌ن ده‌سه‌لات بووه؛ به‌داخه‌وه‌زۆریه‌ی شیت‌ره‌ی له‌ناو‌چوووه؛ ته‌نیا دوو‌هه‌زار به‌ییتیکی ماوه‌ته‌وه‌که له‌سایه‌ی مه‌عریفه‌تی سه‌رۆکی فه‌ره‌هنگی سنه و میرزا‌ئه‌سه‌دوللا‌خانی کوردستانی بیست‌سال‌یک‌ده‌یی له‌تاران‌چاپ‌کراوه. ئه‌مه‌جگه‌له‌و شیت‌ره‌انه‌ی که له‌میژوووه‌فارسیبه‌که‌دا نووسراونه‌وه، کوردیبه‌کان هه‌ر زۆر‌که‌م ماون، به‌لام له‌قه‌سیده‌یه‌کدا که به‌م به‌یته‌ده‌س پی‌ده‌کا:

گرفتارم وه‌نازی چاوه‌کانی مه‌ستی فه‌تتانت

بریندارم به‌نیشی سینه‌دووی تیری موژگان

وا دیار نه‌دا که شیت‌ره‌کوردیبه‌کانیشی زۆر‌ره‌وان بوون.

مه‌ستووره و یغمای جندقی فارسی زمان- که هاوچه‌رخ‌یه‌کتری بوون - شیت‌ره‌بان بو‌یه‌کدی نووسیوووه؛ ده‌گه‌ل زۆر هۆنه‌ری کوردیش شیت‌ره

شیت‌ره‌تینی کردوووه. جگه‌له‌دیوانی شیت‌ره‌و تاریخی نه‌رده‌لانه‌که‌ی، ده‌رباره‌ی پروای‌نایینی و ئیسلامه‌تی نامیلکه‌یه‌کی نووسیوووه که به‌داخه‌وه نه‌مدیوووه.

مه‌ستووره‌چل و چوار‌سال‌ی ته‌مه‌ن بووه، واتا له‌سال‌ی ۱۲۶۴دا له‌سوله‌یمانیه‌مردوووه*. له‌دوای‌پیشه‌کیی‌نازاد‌پوور، تاریخه‌که‌ی ده‌س‌پی‌ده‌کا؛ مه‌ستووره‌خانیش بو‌خۆی‌پیشه‌کییه‌کی بو‌نووسیوووه که خه‌ستاییبه‌که‌ی‌پاده‌نیم. نه‌ویش هه‌ر وه‌کو شوین و یاسای‌نووسه‌رانی ئیسلامییه؛ به‌ناوی‌خوا ده‌س‌پی‌ده‌کا و به‌زمانیکی‌زۆر‌ره‌وان و ده‌مپاراوی به‌گه‌وره‌یی‌خوا هه‌ل‌ده‌لی و دروودی‌زۆر بو‌پیت‌غه‌مبه‌ر به‌پۆ ده‌کا و دیتته‌سه‌ر‌باسی‌ژینی‌خۆی و هۆی‌دانانی‌کتیبه‌که‌ی و ده‌فه‌رمووی:

«منی‌وا بی‌نرخ و هه‌ژار مه‌ستووره‌ناو - که کیژێ نه‌وله‌سه‌ن به‌گ و نه‌وه‌ی‌خوا به‌خشیه‌وه‌ماغای کوردستانیم- چونکه‌باو‌کم‌زۆر‌حه‌زی‌له‌خویندن‌بووه و منیش کیژێ نه‌یه‌ره‌ی‌بووم، خۆشی‌ویستووم و پیتی‌خویندوم؛ زۆرم‌خوو‌دابوووه‌سه‌ر‌کتیب، هه‌موو‌جوړه‌کتیب‌یکم‌ده‌خویندوه‌وه، له‌ناویاندا‌زۆر‌له‌تاریخ‌خۆشم‌ده‌هات. تا‌رۆژتیکیان‌چاوم‌به‌نوسراوی‌که‌وت‌ده‌رباره‌ی‌کوردستان‌ده‌دوا، هه‌رچه‌ند‌فه‌ریشی‌تیا‌چوو‌بوو، به‌لام هه‌یشتا‌که‌م و کووریبه‌کی‌هه‌ر‌ما‌بوو. که‌وته‌سه‌رم‌منیش‌گه‌ویک‌بخه‌مه‌سه‌ر‌ئه‌و‌زنجیره‌ی‌سه‌ره‌وردی‌نه‌رده‌لانی، به‌تایبه‌تی‌که‌خۆم‌نانخۆری‌ئه‌وانم‌و‌شانازی‌به‌به‌ختم‌ده‌که‌م‌که‌ئیستا‌ته‌واو‌خزمیانم. بو‌ئه‌م‌کاره‌ش‌روانیومه‌ته‌زۆر‌کتیبان‌و‌پرسیاریشم‌له‌پیره‌پیاوان‌کردوووه‌و‌ئه‌م‌تاریخه‌م‌لی‌سازداوه. تکامه‌له‌خوینه‌ره‌وان‌به‌نزا‌له‌بیرم‌نه‌که‌ن». ئیتر دیتته‌سه‌ر‌باسی‌نه‌رده‌لانیبه‌کان‌له‌میژوودا‌و‌ئیتتی:

بڼه‌ی‌بابه‌نه‌رده‌لان

ناشکرایه‌بابه‌نه‌رده‌لان‌کورد‌بووه. با‌بزانین‌کورد‌خۆی‌له‌کوپوه‌هاتووه

* ناسر‌نازاد‌پوور- ۱۹۴۶.

و ئەم ناوێ چۆن پەیدا بوو. مێژوونووسان زۆریان قسە تێک پەریبوو؛ هیندیك ئیژن: زەهاک ناویکی خوانەناس کە پاشا بوو، دوو پلە گۆشت لە بیچمی مار لەسەر شانانیەو دەرچوون، ژانی ئەو دەردە گرانە ژبانی لە زەهاکی ناپاک کردە قوزەلقورت و سندان. شەیتان خۆی کردە پزیشک و پیتی وت: «دەبی گرۆژی مژی دو لاو بەم زامانە تا بمالی تا ئۆقرە بگری و ژان ئەکا». بۆ نەگبەتی ئەم هەتوانە ژانەکی زۆر دادەمرکاند. هەموو پۆژی دوو زەلامی بیتاوانیان بە چیشتکەری زەهاک دەسپارد، سەریان بپری و میشکەکانیان گەرمایا گەرم فریای ماری سەرشانی خا. شپۆکەر پیاوی دلۆوان و دلنەرم بوو؛ بەزەیی بەم بیچارانەدا دەهاتەو؛ دیتی زیان لە نیوێش وەگەری باشە، لە دووانەکی یەکیانی پاشق دەدا و میشکی مەری دەگەڵ میشکی یەکی لەو دووانە لیک دەدا و بۆشای دەنارد؛ بەم یەکی زیندووشی دەسپارد، هەرچی زوو لەشار پاکا و لەناو چیا خۆی حەشار دات. هەلاتوو لە دەستی زۆردار لە کەژ و بەندەن و نزار نیشتهجی بوون، یەکیک لەوان ناوی کورد بوو، بەرەیی زۆری لی کەوتەو و لە ئاکاما چوار تیرەیی زیان لی پیک هات بەم ناوانە: ئەردەلان، کە لە چاو کوردەکانی تر ئازا و نەجیم زادەترن. دوو هەمیان لور، سێهەم کرمانج کە بابانیشیان پین ئیژن، چوارەم گۆران کە لە کرمانشانا ئەژین. بەلام زۆری مێژوونووسان لایان وایە ئەردەلانی لە نەتەوێ ئەردەشیری بابەکانن، کە رۆژگاریک پەریبوی ولاتی شام بوون و گیرسانووە؛ ئیمام حەسەن کردوونییە والیی کوردستان. وا لەوساوە هەتا ئیستا - کە ساڵ هەزار و دووسەت و شپتست و دوو - لەودمی ئەو ئیمامەو پشتاویشتیان فەرمانرەوای کوردستانن. شایەتی ئەم قسەیی منە ئەنگوستیلیکی یاقیقە بەخەتی کووفی نەخشاو و ئیمام حەسەن بۆ متفەرک داویە بە بابە ئەردەلان، هەتا ئیستاش ئەم هەنگولیسکە هەر ماو و لە بنەمالەیی ئەردەلاندا پارێزراو.

بەلام مێژووی ئەردەلانی مەلا حەمەشەریف قازی و خوسرەوبەگی ئەردەلانی نووسیگیانە: لە پیشانا ئەردەلانی لەلای مووسل و دیارەکر و

ئەم ناوچانە فەرمانرەوایەتیان دەکرد؛ بە هەلکەوت بابە ئەردەلان لە خزمان جیا بۆتەو و رووی کردۆتە شارەزور و کراو بە فەرمانرەوا. ماوێهکیش هاتۆتە ناوچەیی پالەنگان و گۆرانەکان کردوویانەتە گەورەیی خۆ. لە پرانەوێ پاشایەتی بەرەیی چەنگیز، دیسان توانیی کۆ و حەریر و شارەزور و قەلەمەرەیی بابانەکان زەوت بکا. گەلیک سالان لەزۆریەیی خاکی کوردستان هەر بۆخۆی هەمەکارە بوو، دەلین چەند جار ئەمیر تەیموور گورەکانی حاکمایەتی کوردستانی بۆ ئەو بابە ئەردەلانە مۆر کردوو. بەلام ناچیتە ئەقلەو ئەمە راست بی؛ چونکە لە چەنگیزخانەو تا تەیموور مەودا زۆر دوورە؛ خواش ئەیزانی.

هەتا ئیرە مێژووی مەستوورە خانم بوو ریمان گوترا؛ دەبا بزانی مێژوونووسانی بەر لەویش چیان نووسیو:

میر شەرەفخان لە سالی (۱۰۰۵) دا دەربارەیی رەگەزی کوردان لەپاش باسی زەهاک و ماری سەرشانی - کە ئەم قسە لە شانامەیی فرەدوسیدا باس کراو - ئەلی: «کورد لەو هەلاتوانە پیک هاتوو، وردە وردە زمانیکی سەرەخۆیان داھیناوە کە کوردییە». شەرەفخان دەلی: «لای زۆر کەس ناوی کورد و اتا «ئازا» یە؛ کورد چوار تیرەن: کرمانج، گۆران، کەلھور و لور». ئەم باسی زەهاک و ماری لە هەنبانەیی درۆکانی فرەدوسی و اتا: شانامە، دەرھاتوو؛ نرخی ئەو نەدەشی نییە کە بەرپەرچی بدیتەو؛ بەلام وشەیی کرمانج و لور و گۆران و کەلھور، هەلدەگرن سەرنج بەدین و بزانی ئەم چوار ناوانە یانی چی؟

هەموو کوردی تورکیە و زۆر کوردی ئازەربایجان و بەشی زۆر لە کوردی عیراق و کوردەکانی شەکی و شیروانی خوراسان و کوردەکانی ئەرمەنستانی روسیا؛ بەخۆ ئیژن: «ئەم کورمانجین». هیندیکیان دەلین: «کورد ماجین». بە فرمودەیی شەرەفخان و بە باوەرپی زۆر لە کەنارا ناسەکان، ئاشۆریەکان بە ئازایان گوتوو: «کورت»؛ ئەم نازناو لە وانەو لە کوردی ئازا نراو. ئەی بەر لەو ناو ئەم چسویین؟ پرسیاریکە

سهرنج ږاکتیش.

هەر که سیټک دهر باره‌ی ژیان و چۆنیه تیبی زهردهشت پیغه مبه‌ر کتیبان بخوینیتته‌وه تووشی ئەم چەند باسه ده‌بی:

نوێژه‌کان و دو‌عاکانی زهردهشت هه‌مووی که به (گاسها) ناودێرن، هەر پارانه‌وه له خواجه که: «ئاھۆره‌موزدای مه‌زن! تو ماژه‌کانی مه‌زدیسنه له تازاری دیوه‌کانی ده‌وروبه‌ری دهریاچه‌ی وان بپاریزه». بئ‌گومان خزمه‌کانی ئەو به‌تیره‌ی ماژ ناوبراون. گاس که به‌مانای دو‌عایه و دو‌عاش یانی بانگ لئ‌کردن. ئیستاش له‌ناو زۆر کورداندا گاس یان گازه. ده‌لئ: «گاسی فلانی که، گازم کردی گویت لئ‌ نه‌بو». له سهره‌تای ئیسلا‌مه‌وه عه‌ره‌ب ږژاونه و لا‌تمان و بوونه‌ته ئاغا له سهرمان و زمانیان وه‌بره‌وه که‌وتوه؛ عه‌ره‌ب نازانی (ژئ) بلئ، ده‌یکاته (زئ) یان ده‌یگۆږتته‌وه به (جیم). ماژیان لئ‌ کردوین به‌ماج و ژن و ماژو و ماژه‌نده‌ران و ماژیاربان کردۆته زهن و مازووج و مازهنده‌ران و مازیار؛ هه‌روه‌ها چیای (ماژئ)ش هەر ماژئ بووه. به‌بروای مه‌لا جه‌میلش که له‌م وشه‌ی به‌وردی توژبوته‌وه، کورماج و کورماد هەر به‌کن، که ئەم قسه‌ش به‌راستی جیبی سهرنج‌دانه. به‌شابه‌تیبی میژوونوسانی رابردوو، ماد کورد بوون و پاته‌ختیان هه‌مه‌دان بووه؛ ئەمجار کوردماج یا ماژ یا ماد، له مانادا ده‌بیته‌ ماژه‌ نازاکه. جا ئەگه‌ر له هیندیک شوینی کوردستانا له‌جیبی کوردماج ده‌لئین کرمانج و نوونیکس سووک له‌سه‌ر زمانان که‌وتۆته ناو ما و جیمه‌که، کار هه‌لناوه‌شیتته‌وه. زۆر جار له زۆر هاتوچۆ کردنی وشه به‌سه‌ر زمانی گه‌له‌وه، که‌م بوون و زیادبوون رووته‌دات و هیندیک جار دوو له‌ته وشه‌ش پیکه‌وه ئالوگۆږ ده‌کن. چەند هۆزیک به‌ناوی مه‌نگۆږ له‌ده‌وری چیای هه‌کاری له کوردستانی به‌رده‌ستی تورکه‌کان و له‌لای ږووه‌گی مه‌لبه‌ندی شاری مه‌بادی کوردستانی سهر به‌ ئیران هەر ئیستی هه‌ن که (مانگ کورن). (مانج کور) زوو ده‌بیته مانگ کور، هەر کورمانجه‌که‌ی پيشووه، له‌ته وشه جیگه‌ گۆږکییان کردوو.

ئەگه‌ر ئەم بیرو پروایه‌م لئ‌ وه‌رگرن ئەبئ‌ بیری‌ش له کرمانشان و کرمانیش بکه‌نه‌وه، به‌ ئاشکرا (کورماجان) و (کورما = کورمانج) خو‌ده‌نوین. خو ئەگه‌ر کورد؛ کورته‌که‌ی ئاشۆریش نه‌بی، ده‌کرئ (کور) بئ‌ و ده‌بیته (کور) (ماج) یا (مانج) که (مانج) و (مانج) هه‌ک‌ش (ماژه) و (ماژ) یش قه‌وبله‌ی زهردهشته.

با جارئ له (ماج) وازینین، بزانی گۆران یانی چی؟

هیندیک له میژوونوسه‌کان لایان وایه چەند هۆزیک که له پيشوودا به زمانی په‌هله‌ویی کۆنیان قسه‌ ده‌کرد، له سۆنگه‌ی کۆچ و باره‌وه هاتوونه‌ته ناو کوردان و کوردی فیربوون و زمانه‌که‌ی پيشووی خو‌بان وه‌لاناوه و کورده‌کان به‌ مزگینیه‌وه گوتوویانه: «ئه‌وا گۆران» و اتا له‌سای زمان گۆران‌ه‌وه بوونه‌ته کورد؛ ده‌سته‌به‌کیش ئەم پروایه ناسه‌لمین، ده‌لئین: «کورد له پيشدا هه‌مووی کۆچەر و ره‌وه‌ند بووگن و زۆر له شوینیکا به‌ند نه‌بوون. هیندیک له‌وان ئەقلیان بریی، له ژبانی کۆچه‌رایه‌تی ده‌س هه‌لگرن و جووت و گا و دئ‌ نشینی به‌سه‌ریه‌رن؛ ئاوابی و گوندیان ئاواکرد و له کۆچه‌ران جیابوونه‌وه و کۆچه‌ره‌کان گوتیان: (گۆران)؛ و اتا وه‌کو خو‌بان نه‌مان».

ئوستاد جه‌میل ږۆږبه‌یانی به‌جۆږیک تر بۆی چووه؛ ئەم فه‌رموویه: «زۆر وئ‌ ده‌چئ‌ ناوی (گۆران) له وشه‌ی (گۆږ) هه‌هاتبئ‌ که (گۆږ) له زمانی کوردیدا، به (که‌ره کئ‌یوی)، به (مه‌یدان)، به (ده‌شت)، به (قه‌ور) ئەوترئ‌؛ ئەبئ‌ ئەم هۆزه کوردانه له‌ناو ده‌شتاییدا ژبانب؛ یان له کاتی مه‌یدانداری زۆر نازابن؛ یان له راوا زۆریان که‌ره‌کئ‌یوی ده‌گرت؛ خاکی کوردستانه‌که‌شیان ده‌کرده گۆږی دوژمنان».

به‌خه‌یالی منی هه‌ژار هیچ یه‌ک له‌وه چەند بۆ چوونانه نه‌گه‌یشتونوه ئامانج و نیشانه‌یان نه‌پیکاهه. من لام وایه ئەم (گۆران)ش وه‌کو (کورماژ) سه‌ره‌تای له ئایین به‌نده؛ وه‌ک ده‌زانی ئیسلا‌م په‌یره‌وانی

زهردهشت به ناگرپه‌رست ناوده‌با و له فارسیشدا (گه‌بر) ئیژن؛ هه‌روه‌ک کورده‌کانی خوشمان ده‌لین: گاور. که‌وابی (گۆزان)، (گاورانه)؛ واتا ناگر په‌رسته‌کان. ئەوه‌نده‌شمان له‌بیرنه‌چی که گۆزان چه‌ندین سه‌ده مان، هه‌تا موسولمان کراون. ده‌گێر نه‌وه که مه‌لایه‌کی مه‌ردۆخی که هه‌ر به چاویک دیتوویه، چۆته ناو هه‌ورامانیان و فی‌ره ئیسلامه‌تی کردوون و قورعانیکیشی بۆ بردوون که له جیاتی ماریفه‌توویرشالیار، قورئان بخوینن. رۆژیک له مزگه‌وتی دیدا یه‌کێ له یه‌کێ ده‌پرسی: «بیس‌توومه قورعان قه‌دیمه؛ له ماریفه‌توویرشالیاریش قه‌دیم تره؟».

کاوا له جواویا ئەخه‌نخ و ئەلێ: «قرون دویکه مه‌لا په‌حیمه‌کۆره بۆی هیناین؛ ماریفه‌توویرشالیاری هه‌زار ساڵ زیاتره هه‌یه».

(گۆزان) به‌و کوردانه ده‌لین که له ده‌وری کرماشان و سنه و هه‌مه‌دانا ئەژین. هۆزیک له مه‌لبه‌ندی موکری له نزیک سه‌ردهشت نیشته‌جین، ئەه‌یش (گه‌ورک) یان پێ ده‌لین؛ ناخۆ ئەم دوو ناوه خزمین؟ ئەگه‌ر خزمین ئەم هه‌موو دهشت و کێوانه بۆچی که‌وتۆته نێوانیان؟ پرسیکه وه‌رامی ده‌وی.

ئەو که‌سانه‌ی زۆر شاره‌زای میژووی ژبانی زه‌ردهشتان، پیمان ده‌لین: زه‌ردهشت له‌لای گۆلی ورمی - که ئەوسا ناوی چیچک بوو - هاته دنیا؛ پاشان وتی پیغه‌مبه‌رم. هۆزی ماژ - که خزمی خۆی بوون - لێی وه‌کو‌بوون؛ بوونه ئۆمهت. کورده‌کانی ده‌وروبه‌ری ده‌ریاچه‌ی وان - که ئەوسا به‌ دێو ناوده‌بران دیتوسنه به‌مانا خوداپه‌رسته - خۆیان له مه‌زدیسنه‌کان گه‌لێ به‌چاتر ده‌زانی و به‌گژ ماژه زه‌ردهشتیه‌کاندا ده‌هاتن؛ جیگه‌یان به‌ زه‌ردهشت له‌ق کرد. ناچار له‌به‌ر دێوان په‌وی. دوازه رۆژان رینگه‌ی پیتوا تاگه‌بشته سه‌ر گوی رۆوباری تائیتی که له بناری چبای گورگان ده‌هاته‌خوار. سرووش واتا فرشته‌ی ولامبه‌ری خوا، داوه‌زیه‌ لای؛ دروودی خودای پێ گه‌یاند و پیتی راگه‌یاند ئاماده‌بێ بیباته‌ باره‌گای خودا له عاسمان. به‌ ناوی چه‌می تائیتی دلێ زه‌ردهشتی شته‌وه تا گه‌ماری و چلک و چه‌په‌لێ زه‌مینی تیدا

نه‌ما. ئەوسا بردی بۆ‌لای خودا که ئەوسا ئاهۆره‌موزدا یاخۆ هورمز ناوی خوا بوو.

زه‌ردهشت گه‌یشته‌ باره‌گا و چاوه‌نۆر بوو ئاهۆره‌موزدا بانگی کا و بیدوینێ. له ماوه‌ی چاوه‌نۆریدا فرشته‌کان له چوار لاره له زه‌ردهشت کۆ بیسوونه‌وه، فرشته‌ش هه‌ر رۆشناکییه. زه‌ردهشت کاتێ له سه‌ری خۆی ده‌روانی، سیبهر نه‌بوو، رووناکایی فرشته‌کان له چوار لاره سیبهریان له‌ناو بردبوو. ئاهۆره‌موزدا بانگی کرد، زۆری دل‌خۆشی دا‌یه‌وه، فه‌رمووی هه‌رۆوه ماله‌ خۆت، من ئەوه‌ندهت هیتز ده‌ده‌می که به‌سه‌ر دێواندا زāl بی. میوان مالا‌وایی کرد و گه‌راوه بۆ ده‌وری چیچک. ئەمیریک به‌ناوی مه‌ماند باوه‌ری به‌ زه‌ردهشت هینا و بوونه خزمیش. زه‌ردهشت سستی - خوشکی خۆی - دا به‌ مه‌ماند و هه‌شوئی (هه‌یقی) خوشکی مه‌مه‌ندی خواست. له‌وساوه زه‌ردهشت نه‌ترسا و توانی دێوه‌کان راوینێ.

به‌لام زۆر له‌و میژوونوسه‌ به‌پێزانه - ئێرانیانه - ویستوویانه زه‌ردهشت به‌فارس سه‌ساوکه‌ن و له کوردا‌یه‌تیی وه‌شۆرن؛ فه‌رموویانه: «تائیتی ره‌نگه‌ ئه‌رس بێ که چه‌میکه له‌سه‌ر سنووری ئێران و ولاتی رووس! گورگان کووه‌یش هه‌ر کێوه‌کانی گورگانه. له‌و سه‌فه‌ره‌ش زه‌ردهشت گه‌بشتۆته به‌لخ که له‌وپه‌ر ئۆزیه‌گه‌ستانه و سه‌ر به‌ ده‌وله‌تی ئەفغانه و ده‌گه‌ل مه‌لبه‌ندی بوخارا سنووریان لێک ده‌داته‌وه». جا با تۆزیک به‌ وردی لێکی ده‌ینه‌وه*:

نزیك به‌ سێ هه‌زار ساڵ پێش، دنیای وا پر لێره‌واری چوغری دژوار، نه‌ رینگه‌یه‌کی خۆشکراو و نه‌پردیک و پرده‌بازیک له‌ رووباران، نه‌کیلیک چه‌قیترابێ له‌سه‌ر بواران، ده‌رویشیکی شپ و شپۆل و به‌له‌نگاز که ناوه‌که‌ی واتا خییوی وشتره‌زه‌رد، کاله‌ی چه‌رمی خاوه‌لبه‌ستێ، به‌ پیاده‌یی یاخۆ بلێین به‌ سواری لۆکه زه‌رده‌که‌ی، لۆژ لۆژ له‌ ده‌وری ورمیه‌

* که‌سێ به‌ وردی بروانیته‌ کتیبی «جغرافیای غرب ایران» یا «کوه‌های نا شناخته در اوستا» نووسینی «دۆلتشاهی» زۆر له‌و شتانه‌ی بۆ روون ده‌بیته‌وه - هه‌ژار.

وهړې كهوئ، نهك دوازه روژ به دوازه مانگ نه دهگاته سهر ناراز و نه بهلخيش به پيتوقه دهمي پيروژ دهكات. دوازه قوناغ به حاله حال دهیگه په نيته لای سهردهشت. ئيستاش ناوی (تیه تی) ههروهك خوئی ماوه كه دهړپيته چه می كه لوی؛ كپوهكانی گه وركانی سهرچاوه به. كه سپكي سهردهشتی دیبیت، زوو دهزانی نه له سهردهشت دروست بووه و نه بنی دهشته؛ ته نیا ناوه كه به ناوی زهردهشته وه ناونراوه و (زی) به (سین) زورجار گوزراوه؛ وهكو (دهزگیره) و (دهزگیران). ههر له لای سهردهشته شه وه گوندو كه کی زور خوئ هه به ناونراوه هورمزوئی؛ ته واو وهكو (ئه لآ تابادی) هیندوستان. ههر له سهردهشته شه به ویدیوا چند مه و دایه ك له لای چوارتا، گوندیک وه ناو (ههرمن) هه به كه ئه هریمن له وئی ژباوه. ئیستا ناخو زهردهشت له لای سهردهشت بوویی و له سهر رهخی رووباری تیه تی ژبايي و له ناوایی هورمزوئی سابیته وه، ههرمنیشی به ره و گهرمیان وده در نا بی چیی تیا به؟ ئه وسا مانای گه وركان ئاشكرا ده بی: گه وركان، گوتمان گه و به په پروهی زهردهشت ده لپن؛ ئه دی وشه ی (كه لهور) چیبه؟

میر شه ره فخان فه رموویه تی: «میژوونوسان ده لپن كه لهور نه ته وهی گوده رزی گیون؛ كه گیو زه مانی كه یانی به سهر بابل راده گه یشته. كوری گیو به ناوی ره هام، به فه رمانی خونكار به همه نی كه یانی هیرشی برده سهر شام و ئورشلیم و میسر و زهوتی كردن. ئه ونده ی جوو سهر پروهی كه ناش به خوئییان گه راوه. به ختونه سر، نازناوی ئه وره هامه به».

باس و خواسی ئه وره هام و قه تلوعامی جووله كه، له دوو میژووی قه دییه كاندا هاتووه؛ به لام هه ردووك له سهر خونكاره كه ی كه یان پیتك نه هاتون.

ئه حمده؛ رۆله ی (ابن سنان قه ره مانی ۹۳۹-۱۰۱۹) له میژووی (اخبار الدول) رووپه ری ۱۳۵۰ ده لی: «ئه و شایه ی ره هامی نارده سهر جووله كان، بیوراسب یان بیهراسب بوو».

كتیبی (مروج الذهب) كه مه سعودی نووسیه تی ئیژی: «لوهراسپی نه وهی كه یقوباد ئه م كوشتاره ی به ره هام كرد».

ئوستاد جه میل روژ به یانی پروا به م چیرۆكه ناكا؛ به هزری ئه و كه لهور توخمی كلاهوری پالنه وانن كه شانامه باسی دهكات. فه رموشیه تی: «من هیچ به دووری نازانم (كه لهوران) بی، و اتا به رانه گه و ره كه و له دوایی بوویته كه لهور». مه لا جه میل ئه م باسانه ی وهك په راویز بو شه ره فنامه نووسیه وه؛ له دوای ئه مه به چند سالیك خوئی به ریپه رچ ده داته وه و ده رباره ی كه لهور ده نووسی: «كه لهور و اتا كه ل ئاهورا». بو چه سپینی ئه م بیبه تازشه ئه م چند به لگه ی نیشان داوه و فه رموویه تی: «ئه و گه لانه ی له چیاكانی زاگروس ده ژیان؛ وه كو گووتی، لولو، كاسی، عیلامی و میتانی، ههر هوزهی بتی خوئی هه بووه؛ زور جارانیس ده گه ل سوومه ر و ئاكید و بابل و ئاشورییه كاندا ده بووه شه ریان. كی له شه ردا سهر كه وتبا، بتی هوزی بن كه وتووی به تالان ده برد و، تیشكاو بی خوا ده مایه وه. جا هیندی له زاگروسیه كان بو ئه وه كه خوداكانیان له دهس و بردی دوژمنان پیاړیزین، بر دوویاننه سهر دوندی كیوی بیستون- كه ههر وشه ی بیستونیش (بیغستانه)، (بیخ) كه ئیستا كی بوویته (به گ) ناوی خوا بووه- یانیها شوینی خوداگه ل؛ له ناو ئه و گه له خوايه شدا دیاره گه و ره و گچكه هه بووه، ههر هوزهی به گویره ی توانای. خوی له هه مووان مه زنتر (كه ل ئاهورا) به. هوزی خیوی بتی گه و ره به ناوی كه ل ئاهورایی ناو دیر بووه. هه وا گوزانییه كیش هه به زور وهك پارانه وه ده چی كه به میس كه لهوری ده لپن، و اتا سترانی خودایی».

لور

شه ره فنامه له (زیده التواریخ) ده گپړپته وه: «له لای مانرود گوندیک هه به ناوی كورده، ده به ندیكی لی نزیكه به ناوی كول؛ له ناو ده به ند گوندیک هه به ناوی لور. ئه و كوردانه ی كه خوئیان به لور داده نین، له ههر كوی بن، ههر ناوی تریشیان هه بیت، هه موویان له بنه چه كه دا سهر به و

گوندهن» .

میر شهرفخان له سهری رۆببوه و فهرموویه: «جیا له (زیده التواریخ) زۆر کهسی تریش لهم باره نووسیویانه، بهلام پیم بایهخدار نهبوون و وازم له نووسینیان هینا» .

رۆژبهیانیش بۆ ئەم ناوه زۆر گهراوه که له کوی سهری ههلاوه. دهلی: «تاریخ گزیدهی کاری (مستوفی قزوینی) و منتخب التواریخی (معین الدین نطنزی) ش لایان وایه ئەو ناوه له گوندی لوری گهلی کولی لای گوندی کوردی مانرووده» .

به پروای ههژارانهی من، پیاو ئه گهر میژووی کهونارای گهلانی زاگروس وهخوینتی؛ ناوی (لوولوو)، (لوولووبوم)، (لوولوومی) زۆر جار دهبینتی، ئه گهر (لور) لهو (لوولووه) بچ سهیر نییه.

ههزار

بایه نهردهلان: ههتا بیژی پیاوی چاک بوو؛ دلی پاک بوو؛ له ناوی شهو خۆی دهپاراست؛ کاری نارهواي نهدهکرد. مسکین ههموو خۆشیان دهووست؛ کهس قسهی پیسی لی نهبیست. پاش ماوهیهک، مالاوایی له جیهانی بچ بهین و بهقا کرد و مرد.

کلۆن، کور باوه نهردهلان: جینگهی باوکی خۆی گرتوه؛ گرۆی له چاکان بردهوه؛ ناوی ههژار له رۆژگاریا پووچایهوه و ههموو کهس تیر و دارا بوو. له دههندهیی و میرخاسی هۆی دایهوه؛ تا له پاشان گویتیهوه بۆ ناو گۆرستان.

خدری کلۆن: خدری پیتۆل، هاته شوینی بایه کلۆل؛ چۆغهی بهری زۆردارانێ بچ گرۆل کرد؛ دنیا ی به نهیاران چۆل کرد؛ مهلاشی زۆر خۆش دهووست؛ چیان بگوتبا لیتی دهبیست. دنیا له سایه ی سایهوه؛ ئه ویش رۆژتیک بهیه کجاری له ناو گۆردا ههسایهوه.

ئهلیاس کوری خدر: وهک هه میشه له چیرۆکی کوردهواری، خدر و ئهلیاس له دوی یهکن و پیریتن بۆ نزا ئیتن: «خدر ئهلیاس ئاگادارت بن» .

ئهلیاس جینگهی خدری پر کردهوه و به کردهوه له باپیرانی تی پهراند؛ زۆر ژیر و زۆر به تهگبیر بوو؛ هه میشه خودای له بیر بوو، ههتا پیر بوو؛ ئهوسا پیتیردی خواهات و نارديه بهههشت.

دیسانهوه خدری ئهلیاس: کوری ئهلیاس که دهبوو به خدری دووههه هاته پروی کار و، له سهر گهل بوو به فرماندار؛ پیاویکی پیتوقه دهه خیر و به تازایه تی وهک شیر و به گیانی دوژمنان فیر بوو. توخمی ههژاری و زۆرداری، به ودمی ئەو له قهله مپهوی باری کرد و ههه له پای خوا کاری کرد؛ تا ئه ویش مهرگی گهیشتی و رهوانه ی کرد بۆ بهههشتی.

ههسهن کوری خدری دووههه: ئیتن پیاگت زۆر خاس بووه؛ ورد و ژیر و دورناس بووه؛ زۆر خۆی له گوناه دهپاراست و ههه رهزامهندی خوی دهخواست. میری ههه لهو دهوهشاوه. ههموو خه لک - به دهوله مهند و گه داوه -

خۆشيان دهويست؛ كهس قسهی پيسى لى نهبيست. بهخۆشى و سهربهزى ژيا و به هيوای به ههشتهوه مرد.

بابۆل كورى ههسن: دهلین بابۆل زۆر ئازا بوو؛ زۆربش دهست و دلاوابوو. ههچیهك له باپیرانییهوه زێر و گهنجی بۆ جێ مابوو، ههمووی دابوو به ههژاران و ژێردهستان. دوژمن گهستی لێی نهترسان، ههموو زهندهقیان لێی چووبوو؛ دهگهڵ ههركام رووبهروو بوو، به یهكجاری له ناوی برد. زۆر بهسهر بهزى ژيا و مرد.

مونزیر كورى بابۆل: له شۆین باوكی بهسهرداری ناودێر كرا؛ له ههموولا دیاری و پیشكیشی بۆ برا؛ ههركهسیش دیاری هینابوو چهند ئهوهنده خهلات و دیاری پێ درا. زۆر پیاویکی له سهرخۆ بوو؛ دوژمنی گزی و درۆ بوو. له چاخى سهروهی ئهوا، دنیا ههمووی هیدی و هیمن، بێ کیشه و مقۆ مقۆ بوو. مونزیر ههه بهزیندی سهری، مهئموون بهگی كوری زۆر خۆشهویستی خۆی به جێ نشینی دیاری کرد و پاش ماوهیهك ئهویش وهك باپیرانی مرد.

ههه له بابه ئهردهلهوه تا ئیره له میژووی مهستوره خانم راگوتراوه، به قهلهمیکی زۆر پهوان. وهك گهورهترین وێژهوان له ئهدهبیاتی فارسیدا، به بهژن و بالایی ههلهدان بهبێ ئهوه بزانی كهی له دنیاوون و كهی لێی دهچوون! ناخر كهسیکی نهزانی بابه ئهردهلان زهمانی ئیمام ههسن والی بووه و گوستیلهی لێ وهرگرتوه، یان چهنگیز و تهیموری لهنگهفرمانیان بۆ مۆرکردوه، چوزانی فلان سهخی بوو یان نانهخۆر؟! فیسار زهبوون و لاواز بوو یان خاوهن زۆر؟ جامهگین - به قسهی ئازاد پوور - چونكه بۆخۆی سهه بهو بنهماله ژیاوه، ویستویه ههستی بوژی نیشان بدا و دهری بپری كه پێ نهزاتراوهکانیشی خۆش دهوێ. دهبا بزانی میژوونوسی تر دهلین چی؟

میر شههرفهخان، بهندی یهكهمی کتیبی شههرفنامهی بۆ باسی

ئهردهلهانییهكان تهرخان دهكا و فهرمویهتی: «لهسهه برۆای میژوونوسان، ئهردهلانی به بنهچهكه له رهسهنی میرهکانی دیاربهكرن؛ كه نهوانیش له نهتهوهی ئهحمدهدی كوری مهروانن. ئهوه ئهحمدهدهش له زهمانی خهلیفه قادربیلالی عهباسیدا (۹۹۱-۱۰۳۱م) حاکمی مهروانییهكان بوو. بابه ئهردهلان ماوهیهك له ناو گۆراناندا ژیاوه؛ له بهرههوهی دهسهلاتی بهرهی چهنگیز، توانیویه شارهزور بگری. ناوی خۆی ناوه: قوبادی كوری فهرووی ساسانی».

عهلی عهونی كه شههرفنامهی له میسر له چاپ داوه، دهلی: «له دوو دهسخهتاندا یهکیان قوباد كوری فهرووز، ئهوی تریان بابهکی كوری ساسانه».

رۆژهیانی وا بیههبا كه نووسراو كورتی هیناوه، دهلی: «رهنگه بابه ئهردهلان گوتبیتی له رهسهندا دهچیتهوه سهه قوبادی كوری فهرووی ساسانی»؛ قوباد باوكی نۆشیراوه.

شههرفهخان دهلی: «پاش مهرگی بابه ئهردهلان كلۆل هات؛ له پاش كلۆل، خدر، ئهلیاس، خدری ئهلیاس، ههسن جێ نشینی خدر، بابلۆی ههسن كوری خدر، مونزیری كوری بابلۆ، بهشۆین یهكترا هاتگن؛ بهلام چونكه بهسههاتی ئهه پیاوانهه بۆ دهبنوان نهكراوه، چونكه بریاریشم داوه ههچى و ههركهس زۆر بهلامهوه ناسیاگ و بهلگههاری پتهو نهبێ له خۆمهوه باسی نهكهم، بۆیه ناوهكانم نووسی و له باسی سههگروشتهیان چاوم نووقاند».

ههئموون بهگ: مهستوره خانم لهدوای ئهوه زۆر به راستی و مهردایهتی ئهوه مهئموون بهگه ههلهدهلی، له دێریکیدا دهنووسی: «لهپاش ماوهی سی و دوو سال كه بهوپهری سهههخۆبی فهمانهوهی ولات بووه، بهزیندی سهه، مهلهبنده قهلهمهوهكهی لهناو كورهکانی خۆیدا بهش کردووه؛ زهلم، گولعهنهر، شهمیران، هاوار، دودان و نهوسودی دا به بیگهبهگی كوره

گه‌وره‌ی. نوئی، مهربان، تهنوره، هه‌ورامان، میهره‌بان، کلو، کلاس یان کلاش و نه‌شکاش- که ئیستا نه‌و ناوانه‌نین - کرا به‌بشی سورخاب به‌گ، برای ناوئجی. سروچک و قه‌رده‌داغ و ئالان و شاره‌زوریشی دا به‌ کوری هه‌ره‌گچکه که ناوی محمه‌مد به‌گ بوو. پاش ماوه‌یه‌ک مه‌ئموون به‌گ مرد. وا له‌و ساوه‌ئهرده‌لانی هه‌تا ئیستاش به‌خویان ده‌لئین مه‌ئموونی».

بیگه‌ به‌گ: پاش کۆچ کردنی مه‌ئموون به‌گ هه‌ر کوره‌له‌سه‌ر نه‌و به‌شهی بابیان بۆبانی دیاری کرد، دامه‌ززان و کاروباریان به‌رپه‌برد. دوو برا پچووکی بیگه‌به‌گ له‌ئهمه‌گ چاویان نه‌پۆشی و بۆ خزمه‌تی تی ده‌کۆشین؛ نه‌ویش له‌هه‌موو کاراندا پرسی به‌برایانی ده‌کرد. چل و دوو سال به‌ فه‌رمانه‌وایی ماوه‌ و بارگهی له‌ دنیا پیچاوه‌ و ته‌کی دا به‌لای خوداوه‌.

مه‌ئموون به‌گی دووه‌م: مه‌ئموونی کوری بیگه‌به‌گ بوو به‌جی نشینی باوکی. چهندی دل‌حه‌زکا لاوچاک بوو؛ ده‌ست و دل و ده‌روون پاک بوو؛ له‌پروی نه‌دار ده‌هنده‌بوو؛ له‌راست نه‌یار سه‌هنده‌بوو؛ بۆ گه‌فتی شیرین و پروی گه‌ش ناوبانگی کرد. به‌لام هه‌ر دوو سالان توانی بی دل‌خورتی و نیگه‌رانی له‌سه‌ر سه‌رینی سه‌روه‌ری پالداته‌وه؛ ئیتر تووشی و په‌ریشانی لی په‌یدا بوون. سولتان سه‌لیمی عوسمانی چاوی برپه‌ شاره‌زور و ویستی به‌زۆر داگیری کات. له‌م باره‌وه‌ میژووی خوسره‌و به‌گ نه‌نووسیت:

«سولتان سه‌لیم، سولتان حوسین ناویکی نارد، ئهم‌کارهی بۆ ئه‌نجام بدا. سولتان حوسین به‌چه‌کداریکی زۆره‌وه‌ گه‌مارۆی شاره‌زوری دا و گیتچه‌لی ده‌مه‌ئموون هالاند. مه‌ئموون به‌گ به‌له‌شکری خۆی ده‌گژی راجوو، له‌پاش چهنده‌نگیتی گرینگ خۆی له‌مه‌یداندا نه‌گرت و په‌نای به‌قه‌لای زه‌لم برد که زۆر سه‌خت و هه‌له‌مووت بوو، دوزمن ئابلووقه‌ی قه‌لای دا و زۆری خسته‌ته‌نگانه‌وه؛ دژداره‌کان هه‌تا چه‌ک و جبه‌خانه‌یان نه‌برابوو هه‌ر شه‌ریان کرد؛ وه‌ختی هیچیان له‌لا نه‌ما و ناچار بوون قه‌لا

چۆل بکه‌ن، مه‌ئموون به‌گ ده‌گه‌ل چهنده‌سیک له‌حه‌شارگه‌ ده‌رکه‌وتن و خۆیان گه‌یاندنه‌سته‌میۆل که په‌نا به‌سولتان به‌رن؛ سولتان مه‌ئموون به‌گی گرت و له‌سووچی زیندانی توند کرد».

مه‌لا حه‌مه‌شه‌ریف قازی له‌میژووه‌که‌ی خۆیدا ده‌لتی: «سولتانی رۆم، سولتان عه‌لی به‌گ ناویکی نارد نه‌و شه‌ره‌ی شاره‌زور؛ کاتی مه‌ئموون به‌گ پای کرد و په‌نای به‌سولتانی رۆم برد، سولتان زۆری لاوانده‌وه‌ به‌لام له‌جیاتی شاره‌زور نارویه‌ حیلله‌ که سه‌ر به‌شاری به‌غدایه‌ و هه‌تا مرد هه‌ر له‌حیلله‌ بوو».

سورخاب به‌گ مامی مه‌ئموون به‌گ: سورخاب به‌گ له‌گه‌ل رۆمیان ببوو به‌دۆست و نام‌پیاله. دوا‌ی هه‌لاتنی مه‌ئموون به‌گ، قه‌لای زه‌لم و شاره‌زور و شوپنه‌کانی سه‌ر به‌وانی خسته‌سه‌ر قه‌له‌مه‌روی خۆی. دوا‌ی ماوه‌یه‌ک له‌ رۆمیان هه‌لگه‌رایه‌وه‌ و جوابی تورکی نه‌داوه. سولتان نه‌وسا شیره‌شوانه‌ی بۆ مه‌ئموون به‌گ دادایه‌وه‌ و له‌زیندان نازادی کرد و کردی به‌حاکمی حیلله‌ و سرۆچکیشی به‌سمایل به‌گی کوری به‌خشی. ده‌لئین تا سالی هه‌زار و چوار، کور و نه‌وه‌ی مه‌ئموون به‌گ هه‌ر له‌سه‌ر حیلله‌ فه‌رمانه‌وایه‌تییان ده‌کرد؛ خوا ئه‌یزانتی.

سورخاب له‌دوا‌ی گرتنی موئکی مه‌ئموون به‌گ، هین‌حه‌مه‌د به‌گی براشی به‌زۆر نه‌ستاند؛ ئیتر هه‌رچی باب به‌میرات جیتی هیشتیبوو ده‌س نه‌و که‌وت. له‌سالی نۆسه‌ت و په‌نجا ئه‌لقاس میرزا که برای شا تو‌ماسب بوو، له‌برای زیز بوو؛ په‌نای به‌سولتانی رۆم برد. سولتان دیتی هه‌لتی باشی بۆ ره‌خساوه؛ زۆری به‌خیراتن کرد و له‌شکرێکی یه‌که‌جار زۆری خسته‌ته‌ک و به‌ره‌و سنووری ئیران و کوردستانی به‌ری کردن. به‌لام نه‌و له‌شکره‌ زۆره‌، زوو له‌شه‌ر شکستی خوارد و رۆمی بلاوه‌یان لی کرد و ئه‌لقاس میرزا که به‌ته‌نهایی مایه‌وه‌ په‌نای به‌سورخاب به‌گ هینا که بۆی له‌به‌ر شا وه‌پاری عافوی بکا. سورخاب به‌گ له‌و تکاکارییه‌ وه‌سه‌رکه‌وت. شا گه‌فتی دا که ئه‌لقاس میرزا ده‌به‌خشی و هه‌ر وه‌ک پیشوو ده‌یکاته‌وه‌ میری

شیروان. فهرمانی بهخهلاتهوه لهو بارهوه بۆ برای نارد. ئەلقاس میرزا گهییبه شیروان؛ هەر دەسبەجی بهفهرمانی شا تۆماسب، شا نیعمهتوللا قهستانی میرزای له زنجیر شهتهک دا و برابه قهلائی قهقهه و له دوای سالتیک زبندان کیشان لهسەر دیواری قهلاوه ههلیان داشته خوار و کوشتیان. لهپاش میرزا دهداوخستن، شا تۆماسب زۆری ریز له سورخاب بهگ گرت؛ سالانه ههزار تمهانی له خهزینهی تایبهتی خۆی بۆ برهوه.

محهمهد بهگ که بهشهکی له لایهن سورخاب بهگهوه زهوت کرا، خۆی گهیانده ئەسته مبولتی و شکاتی لای سولتان سهلیم لی کرد. بهفهرمانی سولتان سهلیم رۆسته م پاشای زله وهزیر و عوسمان پاشای میری میران و چهند پاشایهکی تر له تورکان به لهشکرێکی زۆرهوه بهرهو شارهزور بزوتن. سورخاب بهگ دیتی لهشکرێ دورمهکهی بهکجار زۆره و ئەو هیرشهی بۆ بهر بهست نابی و له دهشتیدا درۆست نایه، خۆی گهیانده قهلائی زهلم و توندی دابهست. رۆمی دهوری قهلایان دا؛ شهر دامهزرا؛ رۆژیک لهبانی قهلاوه گوللهیهک حهمه بهگی کوشت. ماوهی دوو سال قهلا له گهمارۆدا بوو. رۆمی له تالان و برۆی کوردهکانی دهوری قهلا خۆیان مړ کرد. لهپاش دوو سال ئابلقه دانی قهلاکه، شا تۆماسب وهخۆ کهوت؛ لهشکرێکی زۆر تهیاری به سهرداری حوسین بهگ ناو نارد یاری سورخاب بهگی. بلحه رۆمی هەر که زانیان لهشکرێ ئیران بۆیان دیت، دهستیان له گهمارۆ بهردا و دوور کهوتنهوه. عوسمان پاشای میری میران هەر لهو شوینهدا سهکهت بوو. دژدارانی ناو قهلاکه، هەر ههستیان کرد بهلایان له دهوره نه مـ، هاتنه دهر و لهدهشت و دهردا بلاویون. سه رکرده بهکی عوسمانی - که ناوی محهمهد بهگ بوو - ههله کهی به دهرهت زانی و ههلی کوتا سه ر دژی زهلمی بی دژدار و هاسان قهلائی دژواری گرت. ئەو روادوه سالی ۹۹۶ بووه. ئیتر رۆمی له سهردا تی هه لچونهوه؛ شاره زور و دهورو بهریان به یه کجاری داگیر کرد.

سورخاب دهگه ل دهوله تی رۆمی ریک کهوت و ولاته کهی تیکه ل به

عوسمانی کرا. سورخاب یازده کوری هه بوون: حه سه ن، ئەسکه نده ر، سولتان عه لی، یاقوب، بارام، زولفه قار، ئەسله مش، شاسوار، ساروخان، قاسم و بسات، که هەر یه کهی به گیکیشیان به پاشلیه وه نووسا بوو. ئیترن سولتان به گه که یان پیانگی فره ئازا بووگه؛ هەر له زهمانی باوکیا زهلم و دهورو بهری زهلمی له تورکان ئەستاندۆته وه و خستویه سه بهر حوکمی خۆی. بارام به گیان له سه ر نامیدی و رهواندز به فه رمانه ره وایی ماوه و هه تا ئەمرۆش - که سال ۱۲۴۲ک. ییه - نه وه و نه تیژه ی بارام به گ له و ناوه دهسته لاتدارن.

له کتیباندا نه دیوه؛ به لام له پیره پیوانم شنه فتگه که، سورخاب به زبندی سه ری ولات سنه ی له ناو کورانییا به ش کردوه؛ ئیلاق بوته پشک و پاری ئەسله مش به گ؛ گوندی ئەسله مش - که ئیستا زۆر ناوه دان و قه و غایه - ئەو لۆ خۆی بنیاتی نایه و بوته بنکه ی فه رمانه ره وایانی ئیلاق. به ره ی ماله سوله یانی - که ئیستا له ئیلاق ده ژین - له نه ته وه ی سورخاب به گن. ئەسکه نده ر به گ، مه ریوانی دراوه تی و تا ئیستاش هەر له مه ریوان.

سورخاب به گ به قسه ی هیندیکیان شیست و حه و سال، به گفتی هیندیکیان شیست سال له کوردستان و شاره زور سه ردار بووه و ئەوسا به ره و به هه شت چوه.

بالبیره دا وچان بدهین به میژووی مه ستوره خانم، بزانی میژوونوسی تر چه ئیترن:

میرشه ره فخان له شه ره فنا مه دا ده لی:

«بینگه به گ دوو کوری هه بووه به ناوی سمایل و مه ئمون؛ مه ئمون شۆینی گرتۆته وه. له پاش سالتیک سولتان سوله یانی عوسمانی فه رمانی به سولتان حوسین به گی نامیدی دا که ده گه ل ئاغاواتی کورد بچنه سه ری و شاره زووری لی بستین. مه ئمون له قه لای زه لمدا ماته ی هه لگرت؛

قه‌لاکه زۆر هه‌له‌مووت بوو، نه‌ده‌کرا به‌شه‌ر بگيرئ؛ ويستيان به‌گزی و فزیش بئ، کاری خوڤان نه‌نجام بدهن. سولتان حوسین وه‌لامی بۆ مه‌ئموون به‌گ نارد که: «ئاشتی له‌شه‌ر باشتره و من ده‌مه‌وی له‌گه‌ل ده‌وله‌تا رێکیان خه‌م».

مه‌ئموون به‌گ باش فریبی خوارد و به‌خۆشی خۆی له‌قه‌لائی زه‌لم ده‌رکه‌وت و به‌دلی پر هومیده‌وه‌ خۆی گه‌یانه‌ ئه‌سته‌موول و گورجی گیرا و له‌گۆشه‌ی زیندان توند کرا. ئه‌وسا سورخاب به‌گی مامی هه‌له‌که‌ی به‌ده‌رفه‌ت زانی و هه‌لی کوتایه‌ سه‌ر به‌شی مه‌ئموون به‌گی - که‌بریه‌تی له‌: لوی و مشیله و میهران و ته‌نووره و که‌ولۆش و نشکاش بوو - ره‌گه‌ل موڵکی خۆی خسته‌وه. پاش ماوه‌یه‌ک سولتان زانی مه‌ئموون بئ تاوان گیراوه، به‌ره‌لدای کرد نارویه‌ حیلله له‌نزیکی شاری به‌غدايه و ئیستا که‌ میژوو ۱۰۰۵ی کۆچیه، مه‌ئموون به‌گ له‌حیلله‌ ده‌ژی و بۆ ده‌وله‌ت به‌وی را ده‌گات».

ئه‌مێن زه‌کی به‌گ ده‌نووسی: «مه‌ئموون به‌گ سه‌ر به‌ئیران و دۆستی مائه‌ سه‌فه‌ویان بوو، ورده ورده ولاتی خۆی پان و پۆتر ده‌کرده‌وه. هه‌ورامان و شاره‌زور و قه‌رده‌اغ و گه‌رمیانی وه‌به‌رخۆ دا، گه‌یشته‌ رۆخی زیی گچکه. عوسمانیه‌کان ترسیان رێ نیشته؛ پریریان دا هه‌تا ئه‌و نه‌یخواردوون، بیخۆن. له‌شکرێکیان نارده‌سه‌ری که‌ زوریه‌ی چه‌کداری کورد بوو. حوسین پاشای ئامیدیشیان - که‌ ئه‌ویش هه‌ر خانه‌ کورد بوو - کرده‌ سه‌رکرده‌ی سوپاکه و په‌لاماری شاره‌زور و مه‌ریوان و سنه‌یان دا. مه‌ئموون تا سه‌رێک شه‌ری کرد؛ ده‌ری نه‌برد. به‌پاشه‌کشه و قوونه‌شه‌ر خۆی گه‌یانه‌ قه‌لائی زه‌لم. دۆژمن ئابلقه‌ی قه‌لائی دا تا خسته‌یانه‌ ته‌نگانه‌وه. مه‌ئموون ناچار هاته‌ده‌ر و خۆی دایه‌ ده‌ست. ئه‌وانیش به‌ده‌ستی به‌ستوو به‌ره‌و ئاستانه‌یان شان و له‌ویش خرا زیندانه‌وه».

شه‌ره‌فخان له‌سه‌ری ده‌روا و نووسیویه‌تی: «سورخاب جگه له‌به‌شه‌ موڵکی برازی، به‌شه‌ موڵکی حه‌مه‌د به‌گی برایش ده‌ست به‌سه‌را گرت؛ له‌و

ناوه‌دا هه‌ر بۆخۆی هه‌مه‌کاره‌بوو. سالی ۹۵۶ ته‌لقاس میرزا برا گچکه‌ی شاتۆماسب، له‌کاکه‌ هه‌لگه‌رایه‌وه و په‌نای به‌سولتان سوله‌یمان برد و له‌ ئاستانه‌ گیرسایه‌وه. پاش ماوه‌یه‌ک سولتانی له‌خۆ دره‌دۆنگ کرد. که‌ زانیی خۆینی تال بووه له‌ویش رای کرد؛ په‌نای به‌سورخاب به‌گی برد و داوای لئ کرد تکای بۆ له‌لای شای بکا و لیبی بسورن. سورخاب به‌گ بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ خۆی گه‌یانه‌ شا تۆماسب. شا ئه‌م کاره‌ی زۆر به‌مایه‌ی سه‌رکه‌وتنی خۆی حساب کرد. شا نعه‌مه‌توللا قریستانی به‌چه‌ند که‌سه‌که‌وه‌ ره‌گه‌ل سورخاب به‌گ خسته؛ هاتن میرزایان شه‌ته‌ک دا و زنجیر له‌مل بردیانه‌ قه‌لائی قه‌قهه و له‌پاش سالیکی هه‌لیان داشت و فه‌راقی ره‌شیان لئ بری. شا پاداشی ئه‌م میرزا وه‌به‌ر چه‌نگ خسته‌نی له‌بیر نه‌چوو؛ هه‌ر ساله‌ هه‌زار ته‌نی له‌کیسی خۆی به‌شاباش بۆ سورخاب به‌گی ده‌به‌رچاو گرت و ده‌یاده».

شیایو باسه، مه‌ستوره‌ خانم له‌باسی محه‌مه‌د به‌گدا هه‌روا به‌سه‌رچلی رۆیبه‌وه و له‌بن قه‌لائی زه‌لمدا به‌کوشتی دا و برایه‌وه.

به‌لام له‌شه‌ره‌فنامه‌دا باسیکی بۆ ته‌رخان ده‌کا، نووسیویه‌تی: «محهمه‌د به‌گ که‌ مه‌ئموون به‌گ بۆی دانابوو سروجک و قه‌رده‌اغ و شارباژێر و ئالان و میهرانی بئ برابوو. قری خۆش کرد که‌ قه‌له‌مه‌روی ئه‌رده‌لان - گشت له‌گشتی - ده‌س خۆی که‌وی. به‌و نیازه‌وه‌ خۆی هاویشه‌ بن دالده‌ی رۆمه‌وه. رۆسته‌م پاشای گه‌وره‌ وه‌زیر، به‌فه‌رمانی سولتان سوله‌یمان رای سپارده‌ عوسمان پاشا میری میرانی به‌غدايه که‌ ده‌گه‌ل چه‌ند میره‌ کوردیک له‌شکر به‌رن خاکی ئه‌رده‌لان زه‌وت که‌ن. له‌شکر هات و ئابلقه‌ی قه‌لائی زه‌لمی دا و دوو سالان قه‌لا نه‌گیرا. له‌شه‌رێکدا محهمه‌د به‌گ گولله‌یه‌کی به‌ر که‌وت و مرد. دوای دوو ساله، شا تۆماسب له‌شکری نارد بۆ هیمدادی دژشینیان. عوسمان پاشا که‌وته‌ پاشه‌کشه‌کردن، به‌لام مردن ده‌وری لئ دا و نه‌یه‌یشت له‌شاره‌زور ده‌رچئ. ئیتر وه‌ختی ترس نه‌ما، دژداران له‌دژ ده‌رکه‌وتن قه‌لا چۆل بوو؛ سالی ۹۶۹ بوو. سه‌رکردیکی عوسمانیه‌کان

به ناوی محهمه د پاشا خوئی هاویشته قهلاکوهه و برستی دوزمینی بری، ورده ورده مابه قی شاره زووری گرت و کردی به مولکی عوسمانی».

ئهمین زهکی بهگ ئه لئی: «له پاش ئه وه سورخاب بهگ بوو به دوستی شا تۆماسب، سولتانی عوسمانی مه ئموون بهگی بهردا و نارویه حیلله و محهمه بهگیش سه ری هه لدا و چهند شوینیتیکی داگیرکرد و داوای له سولتان کرد که ولاتی ئه رده لانیسی پی بیه خشی و بو گرتنی ئه م ولاته یاریده ی بکا؛ به لام محهمه بهگ سه ره ره ق بوو، زۆری گوئی به قسه ی سولتان نه ده دا؛ تا سولتان رقی لپی هه ستا و له شکری نارده سه ر».

ئیسماعیل مه لا محهمه د حوسین، خاوه نی تاریخی ئه رده لان ده لئی: «سورخاب بهگ به شی محهمه بهگی داگیرکرد؛ محهمه بهگ شکایه تی لای سولتان کرد، رۆسته م پاشا و چهند ئاغاوه تیکی کورد ده هانای هاتن و قه لای زه لمیان گه مارۆ دا و هیچیان بو نه کرا. محهمه بهگ که ده گه ل عوسمانیاندا بوو، له شه ردا کوژرا. له شکری ئییران به سه رکردایه تیی حوسین لالا هاتنه هاواری ده ره دراوان و عوسمانی ترسان و له ده وه ی قه لا کشانه وه. عوسمان پاشا له حیرسی ئه م ژێرکه وتنه وه زگی دا و ئاویتیه ی گلی گۆرستانی شاره زوور بوو».

له سه ره ئه م مردووی شاره زووره ش قسه ی میژوونوسان تیک په ریوه. ئه مین زهکی بهگ ده لئی: «ئه وه ی که ده ستی له ئابلۆقه ی قه لا هه لگرت و له حه یف و داخان مرد، رۆسته م پاشا بوو».

تا ئیره باسی باهه ئه رده لان و جی نشینانی ئه ومان تا سورخاب بهگ، له ده م مه ستوره خانم گێپرایه وه و بییر و پروای شه ره فخانیه بدلیسیشمان لئ کرده خوئی چیشته و هه رچی شه ره فخان زانیویه و مه ستوره خانم به جیی هیشتوه، هیناومانه ته ناوه وه. بو ئه وه تاریخه که مان به پیتی توانا ته واوتر و ریکتر بیته بهرچاو، وا باشه که ریوایه ته کانی زانای به ناویانگ و هیژا ئایه توللا مه ردۆخیش له و باهه ته وه به کوردی بیه یه نه روو؛ چونکه

مامۆستای نه مر به راستی پیویتیکی زۆر وربا و دریا و له تاریخ زان بووه و زۆر به پشوسواری و له باری، که لپن و قوژینی کۆنه کتیبانی پشکنیوه و هه موو چرچ و لۆچ و ئالۆزاوه کانی به سرنجدانیکی زانایانه دۆزیوه و زۆر شتی راسته قینه ی وای دۆزیوه ته وه که نووسه رانی پینش خوئی بوئی نه چون و زۆر نوکته و نه یینی وای قوژیه ته وه که ده ستی خه لکی تری پی را نه گه یشتوه. جابا بیرورا و نووسینه میژووییه کانی ئایه توللاش له باهه ئه رده لان وه تا سه ر سورخاب بهگ به یین و به هره ی تاریخی لئ هه لگرتین. ئه وسا ئه چینه وه سه ر باسه کانی مه ستوره خانم و دیسانه وه بو شایه تیی راست و هه له کان، بیرورای شه ره فخان و ئایه توللا ده خه یه بهر چاو.

ئایه توللا مه ردۆخ له پاژی دووه می تاریخی کورد و کوردستانی، له به ندی سیته مه میدا باسی حاکمانی ئه رده لان ئه کا و ئه فه رموی: «ئه رده لان جه معی ئه رده له؛ کۆمه لیک له فه رمانه وایانی کوردستان به و ناوه ناسراون، چونکه له نه وه و نه تیجه ی قوباد ئه رده ل ناویکن. میژوونوسان ده رباره ی قوباد ئه رده ل قسه یان تیک په ریوه؛ هیندی که ده لپن سالی ۳۱ی کۆچی که شا یه زدگه رده له چنگ عاره بان هه لاته وه، له شاری «مروئ» گیرساوه ته وه؛ له گه ل ئاشه وانیکا که ناوی خوسره و بووه، هاتوچۆی به کترین کردوه. وا روی داوه که خوسره و مرخی له نه غدینه و گه نجینه ی ئه و ناشنایه ی خوئی خو ش کردوه. له هه لیکا کوشتویه و به و پوول و پاره زۆره بوته ده وله مه ندیکی خاوه ن زۆر و بارامی کوری کردۆته بازرگان و ده سمایه ی ده بهر ده س ناوه. له پاش مردنی خه سه ره و، بارامی کوری له سالی ۶۵ی کۆچیدا، له شه ریکا که له نیوان مه لب کوری ئه بو سفه ری والی خوراسان و ئه زاقییه کانا پرووی داوه، کوژراوه. کورپکی له پاش به جی ماوه که ناوی قوباد بووه. سالی ۸۶ی کۆچی ئه و قوباده بوته خزمه تکاری تایبه تی له دیوانی قتیبه ی والی خوراسان. سالی ۱۳۲ی کۆچی واتا له زه مانی ئه بوولعه باس عه بدوللا عه باسی که به سفاح

(خوتنپېژ) به ناوبانگ بووه و نه بو موسليمی خوراسانی بو نم خه ليفه به به گز نه موه بيه كاندا چوه، قوباد مروی به جی هيشتووه و هاتووه له مووسل خوی گرتوته وه. پاش ماوه بيه ك توانيو به خوی بکاته حاکم به سهر مووسل و ديار به کره وه؛ تا له دوا رۆژه كاندا نه وه و نه تيجه ی نه و قوباده که حاکم زاده بوون، دهستيان به سهر مه لبه ندى شاره زوور و شاربازپېژ و نامپيددا گرتووه. نه ولادی بابيه نه رده لان تا سالی ۵۶۴ ی کۆچی له شاره زووردا دهسته لاتدار و سهر دار بوون؛ قه لای زه لميان بنيات ناوه و کردويانه ته حاکم نشين و له دواي نه وهش که پالنه گانيان وه گير هينناوه، قه لايه کی قايميان لي نه هه لختوتوته وه. لنگه ده روازه بيه کی به ردين که تاته به رديکی زۆر زه به لاجه، هيشتا له شوينه واری نه و قه لايه ماوه. به رهی نه رده لان ۴۲ سال به سهر پالنه گانيش راگه بشتوون. ناخری نه و پالنه گان نشينانه، کلۆل به گ بووه.

هينديکی تر له ميژوونوسان نه م بيرورايه به راس نازان که به رهی نه رده لان نه چيته وه سهر بابيه نه رده لان و بو په يدا بوونی ناوی نه رده لان به باريکی تر دواون و لايان وايه که شامه نسور ناويک فه رمانپه وای دوسته کی بووه؛ سالی ۵۹۸ ی کۆچی له شهربیکا تورکمانان کوشتوويانه، چوار کورپی له پاش به جی ماوه که کوره گه وره که ی ناوی فه يرووز بووه. فه يرووز بو نه وه که نه يناسن و به ر چنگ نه که وي، خوی ناواناوه قوباد ساسان و په نای به سورخابی کورپی به دري حه سنه وه بی بردووه. سورخاب له و سهرده مه دا شاره زوور و دینه وه ری به دهسته وه بووه. له پاش تیکچوونی دهسته لاتنی حه سنه وه بيه کان له سالی ۶۳۰ ی کۆچيدا و، قوباد له دوروبه ری هه له بجه و گولعه نيه ر، کۆمه ليکی چه کداری له خوی کۆکردوته وه و نیازی وابووه بچيته سهر تازه ربايجان و تۆله ی باوکی خوی بستينيته وه؛ فه رمانپه وای هه ولير که ناوی موزه فه ردين بووه، پيشی له قوباد گرتووه و له نزیک قه لای نوی له شكري قوباد و موزفه ر پيک هه لپېژاوان و تیک چرژاوان و له نه نجاما له شكري هه ولير شکاوه. ئيتر رۆژ بوته رۆژی قوباد و هه لي کوتاوه ته لای رۆژه لاتنی شاره زوور و چه ند

قه لايه کی تريشی وه به رخوی داوه و له شكريکی زۆر و زه به نده ی پيک هينناوه و بوته ته نيا کويخا له و ناوه دا. سالی ۶۳۶ ی کۆچی دواي نه وه که له گه ل تورکمانه کانی تازه ربايجان ناشت بوته وه، له گه ل فه رمانپه وای هه وليری نه وسا که ناوی شاره فه دینی جه لالی بووه، کيشه ی لي په يدا بووه و به گزيدا هاتووه و له بهر هه وليرييان شکاوه؛ ناچار خوی کوتاوه ته ناو عه شيره تی گۆران و ماته ی هه لگرتووه. سالی ۶۵۶ هۆلاکۆ خان پرووه و به غدا ده چوو؛ يه شموت ميرزای کورپی هولاکۆخانيش له کرمانشاه وه پروو به عيراق نه رۆبی که بگاته باوکی. قوباد خوی گه ياننده يه شموت ميرزا و له گه لييا بوو به ناشنا. يه شموت ميرزا برياری دا که قوباد به رده ستي تاييه تی خوی بي و به رده ستي تاييه تيش به زمانی جه غه تايي نه رده ليان پي گوتووه و له موه بوته قوباد نه رده ل. چونکه قوباد له وده مه دا پير و ريش سپيه ک بووه، يه شموت ميرزا به ناوی بابا بانگی کردووه و له موه بوته بابا نه رده ل. هه ر نه و يه شموت ميرزايه شاره زووری به بابا نه رده ل سپاردووه که به سه ری رابگات. بابا نه رده ل و اتا قوباده که ی کونه فه يرووزی دوسته کی، له سالی ۶۷۵ ی کۆچيدا له دنيا کۆچی کردووه و کلۆل به گی کورپی جیگه ی گرتوته وه».

تايه توللا دواي نه وه که نه فه رموی بابيه نه رده لان سالی ۶۷۵ مردووه و کلۆل جیگه ی گرتوته وه، که ديته سه رباسی کلۆل به گ نه لي: «سالی ۶۰۶ بوو به حاکمی سه قز و سياکيو و گه رووس و ئيسفه ند ئابادی - که نه وسا عه لی شوکريان پي نه گوت - داگير کرد؛ به ره و رۆژه لات تا هه مه دان و له خۆرئاوا تا هه ولير و مووسل، به ره و باکور تا زه نجان و به ره و باشوور تا کرمانشان و سونقوری که وته ده ست. شاره کانی کۆيه، عيماديه، حه رير، ره وانديز و شاربازپېژ که ئيستا سوله يانی پي ده لين، هه مويان سهر به حوکمی نه و کلۆل به گه بوون. هه ر نه و يش له قه لای زه لمه وه گوتيز تيه وه قه لای پالنه گان و کرديه بنکه ی فه رمانپه وايي نه رده لان ه کان. ۲۳ سال فه رمانپه وايي کردووه و نه وسا مردووه. سالی ۶۲۹ خدر به گی کورپی بوته

جی نشینی و ئەویش ۳۴ سال بە فرمانڕه‌وایی گوزهراندوووه و له سالی ۶۱۳ی کۆچی عه‌میری خودای کردووه و ئەلیاس به‌گی کورپی جیگه‌ی گرتۆته‌وه؛ ئەویش دوای ۴۷ سال فرمانڕه‌وایی کردن، بارگه و بنه‌ی به‌ره‌و مردن تیک ناوه و له سالی ۷۱۰ی کۆچیدا بۆ به‌کجاری چاوی لیک ناوه و له گۆرستان دامه‌زراوه».

خوینده‌وارانی به‌پێژ!

ره‌نگه زۆر له ئیوه «تاریخ کرد و کردستان» ی ئایه‌توللا مه‌ردۆختان خویندیته‌وه و به تاییه‌تی ئەم باسی حاکمانی ئه‌رده‌لانه‌تان به‌به‌ر چاوتان تێپه‌ر بووبیت. ئایا هیچ وه‌ختیک سه‌رنج‌تان له‌و ساله‌ تاریخانه‌ داوه که مامۆستا ئایه‌توللا نووسیوه؟ یان هه‌روا به‌سه‌ریا تی پهریون؟ به‌راستی من زۆرم له‌لا عاجباتیبه که چۆن بووه خودی موئه‌للیفی دانا و زانا، چاوی به‌م هه‌له‌ ئاشکرایانه نه‌که‌وته‌وه که له چاپی کتیبه‌که‌یا رووی داوه؟! چونکه من له هه‌له‌نامه‌که‌ی دوای کتیبه‌که‌شا بۆی گه‌رام، هیچ ئیشاره‌یه‌کی پێ نه‌کردوون. جا با‌زانی‌ن ئه‌وه هه‌له‌ و په‌له‌ سه‌یرانه له‌ کویتان و چۆن روویان داوه؟ له‌ رووپه‌ری ۹۰ی جزمی دووه‌می هه‌وه‌لێن چاپی کتیبه‌که‌دا ئه‌لێ: «سالی ۶۵۶ که هۆلاکو ده‌چووه سه‌ر به‌غدا، قوباد ده‌گه‌ل کوره‌که‌یا بوو به‌ ئاشنا». هه‌ر له‌و رووپه‌ریدا ئه‌فه‌رموی: «قوباد سالی ۶۷۵ وه‌فاتی کرد و کتۆل له‌ جیتی دانیشت». ئەم‌جار له‌ رووپه‌ری ۹۱دا ئه‌لێ: «له‌ تاریخی ۶۰۶ی کۆچیدا، کتۆل به‌گ له‌ جیگه‌ی قوبادی باوکی بوو به‌ فرمانڕه‌وا و ۲۲ سال حاکم بوو؛ دوایی بۆی مرد و سالی ۶۲۹ی کۆچی خدر به‌گی کورپی جیگه‌ی گرتووه و پاش ۳۴ سال حاکمه‌تی مرد. له‌ سالی ۶۶۳ی هيجری، ئەلیاس به‌گی کورپی بووبه جی نشینی و پاش ۴۷ سال مه‌زنايه‌تی کردن، له‌ سالی ۷۱۰ی کۆچیدا کۆچی دوایی کرد».

شک له‌وه‌دا نییه که هۆلاکو خان سالی ۶۵۶ به‌غداي گرتووه؛ هه‌موو میژووونوسان له‌مه‌دا یه‌کده‌نگن. ته‌نانه‌ت شیخ سه‌عديش به‌شيعر وتوويه: «ئه‌وه کاته که من دل‌خۆشيم به‌ش بوو میژوو شه‌شسه‌ت و په‌نجا و شه‌ش

بوو»: که ئەحمده کسروی له‌سه‌ر ئەم به‌يته زۆری ته‌وس و توانج ده‌ شیخ سه‌عدي گرتووه و ده‌لێ:

«پروانن ئەم کابرایه چۆن شه‌رمی نه‌کردووه که سالی پێ کوزرانی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی به‌وه‌ختی خۆی زانیووه؛ ئەبوايه شیخ له‌ جياتی ئەمه که بلێ وه‌ختم خۆش بوو، بیگوتایه ئه‌وه ساله وه‌ختم سندان و قوزه‌لقورت بوو چونکه خه‌لیفه‌ی عه‌باسی له‌ناو براوه». واتا کسروی میژووونوسیش هیچ گومانی له‌وه‌دا نه‌بووه که هۆلاکو سالی ۶۵۶ به‌غداي گرتووه و خه‌لیفه‌ی له‌ ناو بردووه؛ له‌ مه‌دا قسه‌یه‌کمان نییه.

به‌دوای ئه‌وه‌دا ده‌لێ: «سالی ۶۷۵ قوباد مرد و سالی ۶۰۶ کتۆل هاته کار!». یانی شیتست و نۆ سال به‌ره‌و پاش گه‌راوته‌وه؛ ئیتر ته‌گه‌ر به‌م پێیه حیسابی بکه‌ین، به‌جاریک رایه‌ل و پۆ تیک ده‌چێ. من لام وایه ده‌بوايه بنوسری: قوباد ئه‌رده‌لان سالی ۶۵۶ یانی هه‌ر ئه‌وه ساله که ببووه پیاوی به‌شموت، مرد و کتۆل جیگه‌ی گرتووه؛ ئەویش ۱۳ سال حوکمی کرد و سالی ۶۶۹ مرد و خدر هاته جیگه‌ی؛ ئەویش دوای ۱۴ سال مه‌زنايه‌تی، دنیای جی هیشته و سالی ۶۸۳ ئەلیاس هاته شوینی؛ ئەویش ۲۷ سال گه‌وره‌یی کرد و له‌ سالی ۷۱۰ی کۆچیدا مرد.

تکا له‌ خوینده‌واران ئەکه‌م، ئەم چه‌ند هه‌له‌یه له‌ کتیبه‌که‌ی ئایه‌توللا‌دا راست بکه‌نه‌وه تا له‌گه‌ل سالی تاریخی جی نشینی ئەلیاس که خدر به‌گی دوهمه و ئایه‌توللا سالی ۷۱۰ی بۆ نووسیوه، راست بێته‌وه.

وا دیسان ته‌گه‌ر پێنه‌وه سه‌ر فه‌رمایشته‌کانی ئایه‌توللا که ده‌فه‌رموی: «خدر به‌گی دووه‌م له‌ سالی ۷۱۰ی کۆچیدا بوو به‌ فرمانڕه‌وا. پیاویکی ساویلکه و سۆفیلکه بوو؛ هه‌ر خه‌ریکی ته‌زیحات و نوێژ و پۆژوان بوو؛ شه‌و و پۆژ ده‌گه‌ل مه‌لا و فه‌قیدا رای ده‌بوارد؛ ته‌نانه‌ت مالیات و باجیسی له‌ په‌عیه‌تان نه‌ده‌ستاند. پیاویکی بی وه‌ی و دووره شه‌ر بوو. ده‌له‌تی عوسمانی که زانیان چۆن که‌سیکه، به‌ که‌وی کولیویان زانی و

لهشکریان نارده سهر مهلبه نده کانی ژتير فهرماني. مير خدرم مير خدر بي، گوتي: ئەم شەر و شوڤه‌ی پێ ناوی «ناگره سووره لهخۆم دووره» عوسمانی چیبیان دهوی با بیبهن و دهستمان لی هه‌لگرن. سووک و هاسان، شارباژێر و هه‌ولێر و کۆبه و حهریر و ئامید و ره‌واندز که‌وته به‌ر چه‌نگی عوسمانییان و میر خدریش پاش ۳۶ سال خویپه‌تی که‌وته به‌ر چه‌نگی عیزرائیل و ته‌خت له‌ناو گۆردا په‌لی راکیشا.

دوای میر خدر میرحه‌سه‌نی کوری، سالی ۷۴۶ بوو به‌ فه‌رمانه‌وا. میر حه‌سه‌ن زۆر ئازاو به‌جهرگ و کارزان بووه؛ له‌شکرێکی سی هه‌زار که‌سی پیتکه‌وه ناوه و مه‌شقی پێ کردوون و له دو سی شه‌رانی‌شدا تورکی عوسمانی شکاندوون. قه‌لای حه‌سه‌ن ناوا ده‌سکردی ئەوه و ئیستاش ناوی گوندی حه‌سه‌ن ئاوايه. دوای ۳۸ سال مه‌زنایه‌تی له مانگی مه‌ه‌لوودی سالی ۷۸۴ عه‌مری خودای به‌جێ هیتاوه و بابلۆ به‌گی کوری جیگه‌ی گرتۆته‌وه.

بابلۆ پیاویکی زالم و لاسار و نه‌گه‌هت بووه و چه‌ند جارێک په‌عه‌بت لێی هه‌لگه‌راونه‌وه. پاش چل و چوار سال به‌دفعه‌ی کردن دنیای به‌جێ هیشتووه.

سالی ۸۲۸ موزیر به‌گی کوری بابلۆ بۆته فه‌رمانه‌وا؛ هه‌موو خه‌لک و خوا خۆشیان ویستووه. هه‌ر به‌زیندی سهر، مه‌ئموون به‌گی کوره‌گه‌وره‌ی خۆی به‌جێ نشین ناودار کردووه و له سالی ۸۶۲ مردووه.

مه‌ئموون به‌گ: ئەم ئەمیره تا بلێی ژیهاتی و مه‌رد و جوامیر بووه و ولاته‌که‌ی ئاوه‌دان کردۆته‌وه. له‌شکری زۆری له ده‌وری خۆی کۆ کردۆته‌وه و هیرشی بردۆته سهر عوسمانییان و تۆله‌ی زه‌مانی باپیره به‌سته‌زمانه‌که‌ی ساندۆته‌وه. هه‌ولێر، شارباژێر، کۆبه، حهریر، ئامید و ره‌واندزی به‌زۆر له عوسمانی وهرگرتۆته‌وه. که‌وشه‌نی مولکه‌کانی وها دابه‌ستووه که ئیتر که‌س زاتی ده‌ست درێژ کردنی نه‌بی. دوای ۳۸ سال فه‌رمانه‌وايي و اتا له

سالی ۹۰۰ کۆچیدا، قه‌له‌مه‌ره‌وه‌که‌ی له‌ناو کوره‌کانیدا به‌ش کردووه. زه‌لم، گۆل عه‌نهر، شمیران، هاوار، هه‌ورامان و نه‌وسوود بۆته به‌شی بیتکه به‌گ؛ هسلی، مه‌ریوان، ته‌نووره، نشکاش، پاله‌نگان و که‌لاش (جوانرۆ) دراوه به‌ سورخاب به‌گ؛ سرۆچک، قه‌ره‌داغ، شارباژێر، ئالان، هه‌ولێر، کۆبه، حهریر، ئامید و ره‌واندز به‌ محه‌مه‌د به‌گ که کوره چکۆله بووه، پراوه. له سالی ۹۰۱ دمه‌ئموون وه‌فاتی کردووه.

بیتکه‌به‌گ ۴۲ سال فه‌رمانه‌وايي کردووه و براکانیشی زۆریان قه‌در گرتووه. سالی ۹۴۲ بیتکه‌به‌گ مردووه و مه‌ئموون به‌گی دووه‌م که وه‌لیعه‌هد بووه هاتۆته سهر حوکم.

سالی ۹۴۴ سولتان سوله‌یمان خانی عوسمانی له‌شکرێکی بیست هه‌زار که‌سی به‌ سه‌رکردایه‌تی حوسین پاشای حاکمی ئامید که ئه‌ویش کوردێک بووه، ناردۆته سهر کوردستان که ولاته‌که‌ داگیر بکا و بیدا به‌ تورکی عوسمانی. مه‌ئموون به‌گ به‌چوار هه‌زار سواره‌وه پیشی پێ گرتوون و رۆژی دووشه‌مۆی هه‌شتی مانگی ناوجیژنانی سالی ۹۴۴ له شاره‌زور ده‌گژیه‌ک راجوون و تا ئیواره و رۆژپه‌ر شه‌ریکی زۆر خویناوی له‌گه‌ردا بووه و گه‌لێک که‌لاک له مه‌یدانا که‌وتووه. له‌شه‌ودا، مه‌ئموون به‌گ له‌شکره‌که‌ی دزیوه‌ته‌وه و خۆی گه‌یاندۆته ناو قه‌لای زه‌لم و سه‌نگه‌ره‌ندی کردووه. دوو نامه‌ی بۆ سورخاب و محه‌مه‌د به‌گی مامی ناردووه که ده‌هانی بین و له چنگ تورکانی رزگار که‌ن. مانگیکی په‌به‌ق چاوه‌نۆی هانای مامان بووه، هه‌چی لێ شین نه‌بووه. هه‌موو رۆژیکیش هه‌ر له بوومه‌لێله‌ی به‌یانه‌وه تا ته‌نگی نوژی شیوان ئەوه شه‌ر و پیک‌دادان و زرمه و خرمه و قرمه بووه. مه‌ئموون به‌گ که ئازووقه و جبه‌خانه‌ی له‌بته هاتووه و له‌هاتنی مامه‌کانیشی ناھومید بووه، شه‌ویک له‌قه‌لا ده‌رچوووه و خۆی گه‌یاندۆته حوسین پاشای گزیره‌که‌ی عوسمانی و ده‌غاله‌تی پێ کردووه. ئه‌ویش به‌نامه‌یه‌که‌وه ناردوویه‌ته ئه‌سته‌مبول که گوايه عافوی ده‌که‌ن؛ به‌لام هه‌رکه ده‌گاته به‌ره‌وه، گورجی له کۆت و زنجیری شه‌ته‌ک

دهدن و له قوژبنی زیندانی دهپهستیون. لهشکری حوسپن پاشاش ههرجی بهردهستیان نهکهوئ، بهتالانی نهبهن و نهگهپینهوه.

دوای ئەم کارهساته، سورخاب بهگی مامی مهئموون له سالی ۹۴۵دا خوئی گیف دهکا و پهلاماری مولکی مهئموون و مولکهکانی حه مه د بهگی برا گچکهی خوئی ئەدا و داگیریان ئەکات. لهولاشهوه خوئی لهگهڵ شاتۆماسی سەفهویدا رپک ئەخات. حه مه د بهگ بهرهو ئەسته مبول ئەیقاچینێ و له چنگ سورخاب بهگ شکایهت ئەکا. سولتان سولهیمان خان زۆری دهلاوینیتسهوه و ههر له جی مهئموون بهگیش له زیندان بهردهدا و مهلبهندی حیللهی لای بهغدایان پێ دهسپیرێ که بهداهاتهکهی بژین و سێ ههزار چهکداریش بهسهرکردایهتیی رۆسته م پاشای سهردار نهکره م، رهگهڵ مهئموون بهگ و حه مه د بهگ دهخا، که سورخاب بهگ ته می بکن.

سورخاب بهگ که بهم کهین و بهینه دهزانی، بهههشت ههزار سواری چهکداری کوردهوه بهرهو پیریان نهچی و رۆژی پینج شه مو ۲۴ی رهجه به مانگی سالی ۹۴۷، له دهشتی شاره زووردا ئەیانگاتی و مل ده بهر ملی یهک دنین و ده بیته رۆژی پساتی. ماوهی ههشت رۆژ کورد و رۆمی یهکتریان قهلت و بر کردوه و حهوت ههزار که لاکه رۆمی و سێ ههزار جهندهکی کورد له مهیدانی شهردا له خوین و خۆل گهوزیوه. سورخاب بهگ له شهویکا پێ دزهی کردوه و خوئی و چهکدارهکانی گهیشتوننه ناو قه لای زهلمهوه و ماتهیان هه لگرتوه؛ هه لیشی به دهرهت زانیوه نامه یهکی به پهلهی بۆ شاتۆماس ناردوه که: قه مواره و دههانا مان وهره. قه لای زهلم دوو سالی ره بهق نابلقه دراوه و له شه ریکا رۆسته م پاشا تورکه که بریندار کراوه. ههر لهو سهر و بهنده شا، خه بهر دهگا پا زده ههزار چهکداری لهشکری ئیران بهسهرکردایهتیی حوسپن بهگ ناوئ گه یهته بهرهوه و لهسهر کورد ئەکاتهوه. رۆسته م پاشای بریندار، له بیستنی ئەم خه بهره دلێ ئەتوقی. سورخاب بهگ لهسهر حوسپن بهگ راناوهستی و ههرکه ده بیستی رۆسته م پاشا سه کهت بووه؛ له قه لا دهرده کهوئ و نه که ویتته سهر لهشکری رۆم و

دۆم بی و کلاش بۆ خوئی بکا؛ کاریکیان پێ دهکا، با به دهواری شری نه کردوه. لهشکری رۆمیان دهشکێ و حوسپن بهگی هانا دهریش دهگاته بهرهوه و ده که ویتته دوای شکستهی رۆم و بگره و بکوژه ئاش دنیتتهوه. محه مه د پاشا ناو پیک که سه رکرده بهکی تورکان بووه، به خوئی و چهند هه لاتویهکی یه که و ته وه خو یان ده هاو پینه ناو قه لای زه لمه وه و ده سته و داوینێ ژن و مندالی سورخاب بهگ ده بن. حوسپن بهگ به تکای ژنان لپیان خو ش ده بی. محه مه د پاشا و شه شسه ت که سی ها ورپی، به سه لامه تی به رهو ئەسته مبول ری ده که ونه وه. سورخاب بهگی سه رکه وتوو، بنکهی خوئی له زه لمه وه نه با ته قه لای مه ربوان و پال ئەداته وه.

سالی ۹۵۶ ئەلقاس میرزای برای شاتۆماس له برای یاغی بووه؛ به کۆمه لێ چه کداره وه به رهو شاره زوور ها توه. به فه رمانی شاتۆماس، شا قولیخان مه رداد و ئیبرا هیم خان ناو به بیست هه زار سواره وه چوونه ته جه سته ی و له که وشه نی مه ربوان و شاره زوور، ریتگیان لێ گرتوه و چه کدارهکانی ئەلقاس میرزایان له بهر یهک هه لوه شان دووه. ئەلقاس میرزا له گه ل بیست و یهک نه فه ری ترا که ولێ خو یان رزگار کردوه و خو یان گه یاندۆته ناو قه لای مه ربوان و داوایان له سورخاب بهگ کردوه که دالده یان بدا. سورخاب بهگ تکای له شاتۆماس کردوه که ئەو برایه ی بیه خشی و شا تکای قبول کردوه و له گه ل شا نیعمه توللا قه سستانی دا به رپی کردوونه وه بۆ لای شا. له پاداشی ئەم خزمه تدا، سالانه هه زار تمه ن جیره بۆ سورخاب بهگ برا وه ته وه، که له خه زینه ی ده ولته تی وهر بگری.

سورخاب بهگ یازده کوری بووه، حه سه ن، ئەسه که ندر، سولتان عه لی، یاقوب، بارام، زولفه قار، ئەسه له ش، شاسوار، ساروخان، قاسم و بسات. سولتان عه لیبی کردۆته وه لیه هدی خوئی؛ بارامی کردۆته حاکمی ره واندر و ئامید که تا سالی ۱۲۴۹ی کۆچی، نه وه و نه وه چرکی ئەو بارام بهگ له وه مه لبه ندی ره واندره ههر ده سه لاتدار بوون؛ محه مه د پاشای کۆره که به میری ره واندر مه نشووره و چهند سال به ره بهر هکانی عوسمانییانی کردوه،

له بهره‌ی ئه‌و بارام به‌گه‌یه. سورخاب به‌گ سی ساڵ مه‌زنایه‌تییی کردووه و که مردووه، سولتان عه‌لی به‌گ له جیتی دانیشتووه؛ ئه‌ویش ته‌واو جیگه‌ی خۆی گهرم دانه‌هیناوه، که وازی له‌دنیا هیناوه و به‌ره‌و مهرگ شوێر بۆته‌وه؛ دوو کوپری به‌ناوی ته‌یموورخان و هه‌لۆخان له‌پاش به‌جی ماون که له‌و کاته‌دا هه‌ردووک سه‌روپیتچکه‌ مندالۆکه‌ بوون.

دوای مردنی سولتان عه‌لی له‌ ساڵی ۱۹۷۵، کوپری یازده‌مینێ سورخاب و اتا بسات به‌گ فه‌رمانه‌وایی ئه‌رده‌لانی ده‌ست که‌وتووه.

وا هه‌تا ئیتره‌ نووسراوه‌که‌ی ئایه‌توڵلا مه‌ردۆخیشمان شان به‌شانی تاریخه‌که‌ی مه‌ستووهره‌ خانم هینا؛ که‌ لێم روونه‌ بێ فایده‌ نه‌بوو. سا با بگه‌رپینه‌وه‌ سه‌ر تاریخه‌که‌ی مه‌ستووهره‌ خانم و بزانی ئه‌و ئه‌لێ چی.

مه‌ستووهره‌ خانم ده‌لێ: «له‌پاش وه‌فاتی سورخاب به‌گ، سولتان عه‌لی به‌گ بوو به‌ جینشینی و به‌ سه‌ره‌خۆیی ته‌واو به‌سه‌ر خاکی ئه‌رده‌لان و شاره‌زووردا فه‌رمانه‌وایی ده‌کرد؛ به‌لام ئه‌م فه‌رمانه‌وایییه‌ زۆری نه‌خایاند و هه‌ر له‌ تافی جوانیدا مهرگ بالی به‌سه‌ر کیشا و خونچه‌ی ژبانی په‌ر په‌ر کرد. دوو کوپری له‌پاش به‌جی مان به‌ناوی ته‌یموورخان و هه‌لۆخان، به‌لام هه‌ردووکیان سه‌روپیتچکه‌ بوون و نه‌ده‌کرا بکرتنه‌ فه‌رمانه‌وا. چاری ناچار بسات به‌گی مامیان که‌ کوره‌ گچکه‌ی سورخاب به‌گ بوو، کرایه‌ جینشین و فه‌رمانه‌وایی ولاته‌که‌ی به‌ده‌سته‌وه‌ گرت.

بسات به‌گ لاویکی زۆر له‌به‌رچاو و پیاویکی زۆر که‌له‌پیاو بوو؛ په‌شپرووت خۆشیان ده‌ویست و نه‌ویستان لیبی ده‌ترسان، زۆر پیاویکی نوێژو رۆژو پاک و له‌ گه‌ل خه‌لک و خوادا هه‌تا بلتی چاک بوو. ماوه‌یه‌کی ته‌واو به‌بێ ده‌ردی سه‌ر، به‌سه‌ری برد و که‌س گله‌ی لێ نه‌کرد؛ به‌لام کورد گوته‌نی «به‌رخ هه‌میشه‌ له‌ژیر سه‌وه‌ نابێ». کورانی خوا لێ خۆشبوو سولتان عه‌لی بوونه‌ پیاو و به‌خۆدا هاتن و بای مه‌زنایه‌تیییان په‌گوتی که‌وت. له‌ مامیان وه‌خۆکه‌وتن و بۆ ساندنه‌وه‌ی که‌له‌پووری باوکیان روویان

کرده‌ پاته‌خت و دادی خۆیان برده‌ به‌رقایی شا ئیسماعیل سه‌فه‌وی که‌ دادیان بستیتنی و له‌ جیتی مام برازیان دا به‌زرتنی. ماوه‌یه‌ک له‌و ناوه‌ مانه‌وه، چییان بۆ به‌هیچ نه‌کرا و له‌و سه‌روبه‌نده‌ش دا شا ئیسماعیل بوو به‌ میوانی گۆرستان. ته‌یموورخان و هه‌لۆخانیش به‌ده‌ستی به‌تال و دلێ په‌روه‌ به‌ره‌و ماڵ گه‌رانه‌وه‌ و کاله‌ دراو چییان بێ نه‌برا. ته‌یموورخان لێ برا که‌ ئیتره‌ بروا بداته‌ سه‌ر ده‌ست و رمبی خۆی و هه‌تا بۆی ده‌لوێ، که‌له‌ له‌ که‌له‌ی مامی بداو تامی ژبانی به‌ده‌م تال بکا؛ زۆری بێ نه‌چوو ده‌ستی کرده‌ چه‌ته‌گه‌ری و تالان و برۆ. شه‌ق و په‌قی خسته‌ ناو په‌عیه‌تانه‌وه‌ و هه‌رچی له‌ ده‌ستی هات ده‌رباره‌ی مامه‌که‌ی کردی؛ به‌لام چونکه‌ خه‌لکی ولاته‌که‌ زۆر هۆگری بسات به‌گ بوون، که‌سیان ته‌یموورخانیان به‌هیچ نه‌گرت و سه‌رزبۆیه‌که‌ی هیچ به‌هه‌ری بۆ نه‌دا. به‌لام له‌ نه‌کاو عیزارئیل هاته‌ یاریده‌ی ته‌یموور خان و گیانی بسات به‌گی به‌تالان برد و پتگیه‌ی بۆ ته‌یموور ته‌خت کرد».

له‌ شه‌ره‌فنامه‌دا ماوه‌ی حوکی سولتان عه‌لی به‌گ سی ساڵ نووسراوه‌، به‌لام ئه‌مین زه‌کی به‌گ لای وایه‌ که‌ هه‌ر ته‌نیا سالیکی فه‌رمانه‌واییی کردووه‌ و مردووه‌.

جا لێره‌دا تاریخه‌که‌ی ئایه‌توڵلا زۆر پتک و پیتکتر هه‌لخواه‌ته‌وه‌؛ ئه‌و ده‌لێ: «سولتان عه‌لی به‌گ زۆر له‌ پاش بابی نه‌ژیاوه‌ و له‌ ساڵی ۱۹۷۵دا بسات به‌گ جیگه‌ی گرتۆته‌وه‌. بسات به‌گ پیاویکی دانا و زانا و زۆر نان بده‌و به‌خشنده‌ بووه‌. زۆریه‌ی وه‌ختی خۆی ده‌گه‌ل مه‌لا و فه‌قییانداندا رابواردووه‌، ماوه‌ی ده‌ ساڵ به‌وپه‌ری چاکی و ده‌ست پاکییه‌وه‌ حاکمه‌تی کردووه‌ و هیچ گیروگرفتی وه‌رتیگه‌ نه‌هاتووه‌. به‌لام له‌ ساڵی نۆسه‌ت و هه‌شتا و پینجه‌وه‌ ته‌یموورخان و هه‌لۆخان کورانی سولتان عه‌لی به‌گ که‌ له‌ دایکه‌وه‌ نه‌وه‌ی منتشا سولتان ئیستاجلو بوون، لیبی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و قه‌لای پاله‌نگانیان کرده‌ بنکه‌ی سه‌رزبۆیی خۆیان و ئه‌وه‌نده‌ی بۆیان کرا خراپه‌یان کرد. بسات به‌گ له‌شکرێکی به‌سه‌رکردایه‌تییی زۆراب به‌گی ژنبرای خۆی

نارده سهربان که سهربان پښ بچه مینتی و نهو ئاژاوه یه نه مینتی. ته میوورخان و هه لئو خان بهر له وه له شکرې مامیان بگاتې، قه لایان چی هیشته و رایان کرد و خوځیان گه یانده ده رباری شا ئیسماعیلی دووهم. شا ئیسماعیل له سالی ۹۸۶د پشستی له دنیا کرد و بهر له وه به دادی نه وان بگا بوی مرد. ته میوورخان و هه لئو خان هاتنه وه کوردستان و هیندیك ئاغا و ماغایان له خوځیان کوکرده وه و دهستیان کرد به تالان و ئاژاوه نانه وه و هیندیك له ولاتی قه له مره وی بسات به گیان خسته دست خوځیانه وه. ههر له و ساله شدا (۹۸۶) بسات به گ عمری خوی کرد و ته میوورخان پښ بهر هه لست ما.

ته میوورخان کورې سولتان عهلی: ته میوورخان له سالی ۹۸۶ که له پووری باوکی خوځی دست که و ته وه و له سهر کورسیی دهسه لاتداری نه رده لانیان دامه زرا. ته میوورخان زور مه ردیکی نه بهرد و زور داد په روه و به هه موو باراندا خود اپیداو بووه؛ له پاش نه وه که ولاتی نه رده لانی ریک و پښک کردووه و دلې هه موو خه لکه که ی به لای خوځیدا هیناوه و خوځی له پله ی هیزوپیزدا دیوه، وای به پاش زانیووه که ده گه ل سولتانی رومدا ریک بکه وی و بو نه و مه به سته دؤستایه تیبیه کی گهرمی ده گه ل سولتان گرتووه. به گفتمی خه لکی نه و ناوه گوايه له لایه ن سولتانه وه نازناوی «میری میران» ی پښ دراوه و سالانه سده هه زار ئاغچه که باج و خه راجی شاره زوور بووه، بو نه و پراوه ته وه و هه رچی ویستوویه سولتان نه یگوتووه نا. شاره زوور و نه رده لانی ده بهر ده ستا بووه و هپچ که س دهستی وه بهر نه هیناوه. به لام ته میوورخان له وانه نه بووه که ته نیا به و به شهی که هه یه تی قنیات بکا؛ له په ستا دست دریشی بو ملک و مالی دهرو دراوسی کردووه و که وشه نی هاوسنورانی په راندووه و زبانی پښ گه یاندوون؛ که نه مه بوته مایه ی هه لوه شانی دؤستایه تی ده گه ل سولتان، ئیتر له وه به ولاره له و ناوه دا ههر خوځی بووه و که سی به پیاو نه زانیوه.

ته میوورخان چوار کورې بووه: سولتان عهلی، بداغ به گ، مراد به گ، نه میر عه له مه ددین. ههر به زبندی سهری خوځی، مولکه کانی به رده سته

له ناو کوراندا به ش کرد: سنه، حه سه ن ثابت، قزلجه، زه لم و شاره زووری به سولتان عه لی که کورې گه وره ی بوو نه سپارد؛ قه ره داغی دا به بداغ به گ؛ مراد به گی نارده سهر مه ربوان؛ شارباز پښ کرایه به شی میر عه له مه ددین که کورې چکو له ی بوو.

ته میوورخان له و ماوه دا که له دؤستایه تیبی عوسمانی ته کیبوه و ته کیشی نه دا بوو به پال ئیترانه وه و ده یه ویست به زوری شان و باسکی خوځی قه له مره که ی فره وانتر کاته وه، هیرشیک کی کرده سهر ولاتی کرماشان و زه رپښ که مه ر - که ئیستا پیتی نه لپښ گه پرووس - هه ردووی گرتن و خسته زیر چوکی خوځیه وه.

دوسی جار په لاماری هؤزی که لهوری دا و سهره ک هؤزه که ی که ناوی عومه ر به گ بوو تالان کرد. دارا و نه داری که لهورانی ده خسته سهر ساجی عه لی و به نانی شه وی ئاتاج ده کردن. عومه ر به گ که به جاریک له دست ته میوورخان وه گیان هاتبوو، ناچار خوځی هاویشته بن دالده ی شاویردی خانی لوپ و ده سته و دامینتی بوو که له م به لایه ی رزگار بکا. شاویردی خان ده هانای هات و له شکرکی ته یاری له لورستانیان پښک هینا و ده گه ل عومه ر به گدا هات، له ده ربه ندیکا که ریکه ی گه رانه وه ی ته میوورخان بوو، بو سه یان نایه وه. ته میوورخان که له تالان کردنی که لهوران ده گه راپه وه، که و ته بو سه ی لوران و لپیان راپه رین. بوو به کوشت و کوشتار و قه لت و برینیک مه گین خودا بزانی. ته میوورخان که زانی دوژمن جیکه یان سه خته و به ختی نه رده لانیان ناییری، خه یالی بوو راکا و که ولی خوځی ده ربا ز بکات؛ به لام شوینه که زور سه خت و هه له مووت بوو، له هپچ لایه که وه ده رتانی هه لاتن نه ما و چاری ناچار خان و زور له سه رکرده کانی خوځیان دا به ده سته وه و له لایه ن لوران وه یه خسیر کران. تالان به خروپری سیندراپه وه و دراپه وه به مال براوان و تالانکراوان؛ که لوپه لی نه رده لانیانیش بو و به تالانی لورستانیان. ته میوورخان و سه رکرده کانی ماوه یه ک به دیلی راگیران و له ئاخرا به ره لدا کران و هاتنه وه ولاتی نه رده لان. دوا ی نه م شه ر و

شکانه، زهرپین که مەر له لایهن دهولتهوه ئیداره دهکرا؛ شای ئیران به دهولته تیاری سیامه نسووری - که ئه ویش خانیکی کورد و سه رهکی هۆزی سیامه نسووری بوو - ئه سپاردبوو که بۆ دهولته به سه ری رابگا.

ته میوورخان ئهم زهرپین که مەر لی بپینهی به لاهه زۆر سووکایه تی بوو؛ پاش ماوه یهک که تۆزیک بووژایه وه و به خۆیدا هات و هیز و پیژی جارانی پهیدا کردهوه، له سالی ۱۹۹۸ له نه کاو به له شکریکه وه هه لی کوتایه سه ر زهرپین که مەر. له پاته خته وه فه رمان ده رچوو که له شکر دی دهولته بیچن یاریده ی دهولته تیاری سولتان بدات. دهولته تیاری سولتان به له شکر دی خۆی و دهولته تیاری هاته پیشت ته میوورخان و هه ردووک له شکر پیک هه لپه رزان و تیک چه رزان. ته میوورخان له وه شه ره دا سه ره که وت و له شکر دی دهولته و دهولته تیاری شکستیان خوارد و گه لیک له وانه له مهیدانا کوژران و ئه وی له شه ریش خۆی بووارد، رای کرده قه لای زهرپین که مەر و ماته یان هه لگرت و سه نگه ره بندی خۆیان کرد. ته میوورخان ده وری قه لاکه ی دا. ئابلقه دراوآن زۆر پارانه وه که دهستیان لی هه لگرت و ئه مانیان بدا، به گوتهیدا نه چوو. ناعیلاج له تاوی گیانی خۆیان دهستیان به شه رکردن کرد. ته قه دامه زرا و قه زا و قه ده ر گولله یه کی ویل ته میوورخانی پینکا و هه ر له جی ساردی کرده وه. له شکر دی ئه رده لان که دیتیان بی سه ر و سه ردار ماون، دهستیان له شه ر سارد بۆوه و هه ر ئه وه نده یان پین کرا که جه نده کی ته میوورخان هه لگرن و به ره و ئه رده لان بگه رپینه وه. ئه مه ش کاری خواجه هه ر ده بوو وایی.

تایه ره ئه و باسه بوو که مه ستوره خانم له تاریخه که ی خۆیدا ده رباره ی ته میوورخانی نووسیوه؛ به لام شه ره فخان له شه ره فنا مه دا که باسی ده کا، له زۆر جیگه دا جیاوازی له باسه که دا هه یه. ئه و ده لی: «کاتێ سولتانی مه رگ، بسات به گی کرده په ندی پساتی، ته میوورخان له جیگه ی ئه و، بوو به فه رمانه ی وه ی ئه رده لان. سالی ۹۸۶ په نای برده به ر سولتان مرادی عوسمانی و سولتان له داها تی زه مینه کانی تایه تی خۆی له شاره زووردا، سالانه سه د هه زار ئاغه چه ی بۆ بپه وه و پله ی «میری میران» دایه و

له قه می پاشای به پاشلی ناوه که یه وه هه لئاسی و بوو به ته میوورخان پاشا».

شه ره فخان دوای ئه وه که باسی به ش کردنی موککه کانی له ناو کوپاندا ده کا، هه ر ئه وه نده ی ده خاته سه ر که ده لی: «دینه وه ریش که سه ر به ئیران بوو، ببوه به شیک له قه له مره وی ته میوورخان».

ئه مجار له سه ری ئه روا و ئه لی: «له سه ره نجامدا به فوو تیکردنی شه بیتان و دنه دانی له خۆبایی بوون، هه وای مه زنا یه تبی بی گری و گۆلی که وته سه ر؛ جا بۆ ئه و مه به سه ته جاریک ده بووه به چه ره یه و به تورکی عوسمانی ده گوت: برای خۆمی؛ جاریک خۆی ده کرده قه لباش و ده گه ل کاربه ده ستانی ئیراندا ده بوو به ویلداش. هه ر پۆژه له سه ر نیازیک و هه رده مه ده بووه سازیک و به ئاوازیکی جیاواز دنه گی ئه دایه وه. له به ر به فیزی و بزۆزی خۆی، له ریگه ده رچوو بوو؛ ده ودر او سیی هه موو ره نجانده بوون، کیشه ی پی ده فرۆشتن و گه ری تی ده هالاندن؛ تالانی ئه وی ده کرد و به ره شه دزی مالی ئه می ئه برد؛ دهستی درێژ ده کرد و پیی راده کیشا، هه تا له ئاخه ر و ئۆخریه کاندایه ده ست و پی به ته له وه بوو. په لاماری کوپی عومه ر به گی که له هوری دا و تالانی کرد؛ شایه دی مه زنی لوپستان به هانای کوپی عومه ر به گه وه هات و به جووته ریگه یان له ته میوورخان گرت. ته میوورخان له کاتی که تالان و مالی که له هوریان دابوو پیشت خۆی و به خاتره می به ره وه مال ده گه راپه وه، له جیگه یه ک به ناوی خه سر ده بۆسه ی دوژمنانی هه له نگوت، لوپ و که له هوری لییان راپه رین و له نه کاو به ره نگاریان بوون. تا ته میوورخان و ئه رده لانی به خۆیان زانی، ئه وان که ولییان برده ده باغ خانه و شه ق و په قیان کردن؛ ته میوور به دیل گیرا و مالی ئه رده لانییان ده گه ل مالی تالانی ده ست لوپ و که له هوری که وت. ماوه یه ک ته میووریان لای خۆیان گل دایه وه و له وه دوو به ره لایان کرد. ته میوورخان له سه ر ئه و په ت په تی نه شه را که پیی کرا، وازی له بزۆزی هه ر نه هینا؛ ئه و جار شالای برده سه ر زهرپین که مەر که دهولته تیاری

سیامه نسووری به فرمانی شای ئیران کرابوو به فرماندهی اوئی ئه و ناوه. دهولته تیار به رهنگاری بۆوه و سه رتیک پیکدا هاتن. ته میوورخان ئه و جاریشی به لادانهات و له شهردا به لاداهات و که لاکه له شه رگه دا تخیل بوو. کوژرانی ته میوورخان له سالی ۱۵۹۸ بووه».

ماموستا رۆژبه یانی ده لئ: «ئهمین زه کی به گ لای وابوو که ته میوورخان چه جمینی له بسات به گی مامی هه لگرتبوو؛ عوسمانیه کانیش یاریده ی ته میوور خانیا ن ده دا؛ به و هۆبه وه توانیی مامه که ی ده رکا و بۆ خوئی له جیگه ی دانیشی». و اتا به روایه تی ئهمین زه کی به گ، ده بیج ته میوورخان به ر له مردنی بسات به گ بوویته فرمانده ی اوئی ئه رده لان.

ماموستای میژوونووس ئایه توللا له و باره وه هیندیگ به جباوازی باسه که ی هیناوه و ئه فه رموی: «له پاش مه رگی بسات به گ ته میوورخانی برازای له سالی ۱۵۹۸ جیگه ی باوکی گرته وه؛ له و ده مه دا دهولته تی ئیران لاواز بوو. ته میوورخان ده گه ل سولتان مرادخانی عوسمانیدا خوئی کرده دۆست». ئایه توللا به شی کوپه کانیشی به م جووره باس ده کا و ده لئ: «شاره زوور، قزلجه، زه لم، سه و چه سه نابات، به ر سولتان عه لی به گ که وتوو. قه ره داغ، کوپه و چه ریر، بۆته به شی بداغ به گ. مه ریوان، سه قز، سیاکپو، تبه له کو و خویرخوره، به مراد به گ سپیراوه. مییر عه له مه ددینیش له سه ر شارباژێر داندراره.»

ته میوورخان دو سه ج هاری که له هوری تالان کردوو. سالی ۹۹۳ دیسان به هه زار سوواره وه هه لی کوتاوه ته سه ر که له هوران. عومه ر به گی مه زنی که له هوران ده سه ته و دامینی شاویردی خانی لوپ بووه؛ ئه ویش ده هانای هاتوو و رتگه یان له ته میوورخان گرتوو و ده سه ته و یه خه لیی راپه رپون؛ شه ر قه و ماوه و له مه یدانئ شه را ئه سپی ته میوورخان گلاوه و به دیل گیراوه.

له پاش ماوه یه ک زۆر به قه در و عیژه ت به ره لدا کراوه و گه راوه ته وه

ولاتی خوئی. دوا ی سه سال دیسان ته میوورخان به دوو هه زار سوواره وه په لاماری زه رپین که مه ری داوه که دهولته تیاری سیامه نسووری له لایه ن شاهه به سه ری راگه یشتوو. دهولته تیاری و سه هه زار سواره ی قزلباش به گژیدا هاتوونه وه. له شه ردا له به ر ته میوورخان شکاون و خویمان کوتاوه ته ناو قه لای زه رپین که مه ره وه و ته میوورخان دهوری لی داون. پاش چه ند شه رتیک قه لاکه گیراوه و له وه ختی هپرش برن بۆ ناو قه لا، گولله یه ک ته میوورخانی پیکاره و کوژراوه. هه لئوخانی برای چکۆله ی ته میوورخان نه به یشتوو له شه رکه که بلاوه بکا و زۆر مه ردا نه توله ی برای ساندۆته وه؛ دهولته تیاری سولتانی به دیل گرتوو و کوشتوو به و دوو سه د که سه یکی له خه لکی زه رپین که مه ریش کوشتوو و ته رمی ته میوورخان و تالانی زه رپین که مه ربانی ده گه ل خوئی هیناوه ته وه بۆ قه لای مه ربوان».

هه لئوخان: له پاش ته میوورخان که له سالی ۱۵۹۸ کوژرا، هه لئوخانی برای کرایه فرمانده ی اوئی ئه رده لان. هه لئوخان هه زار قات له براکه ی پیاوتر و له تازیه تی و ره عیه ت لاوانده وه دا له هه مووکه سی تر به رچاوتر بوو. زۆر به زیبه کی، هه م له گه ل سولتان مراد (سولتانی عوسمانی) دا خوئی کردبووه دۆست و هه م ده گه ل شاهه باسیشدا بناغه ی ئاشتی و ئاشنایه تیی دامه زرانده بوو. زۆر زوو زۆری گه نجینه و نه غدینه وه سه ر یه ک نا هه میشه هه ر خه ریکی قه لا دروست کردن و مزگه وت دامه زراندن و مه دره سه ئیجاد کردن بوو. قه لای پاله نگان که هه ر له رۆژی خویدا پاته ختی گۆرانان بووه و له زه مانئ ته میوورخاندان و ئیران بسوو، به فرمانی ئه و دووباره وه ک رۆژگاری هه وه لئ و بگره قایمیش ناوه دان کرایه وه؛ ده لئین ئه و قه لای پاله نگانه زۆر قه لایه کی قایم و هه له مووت بووه و له هه زار به هه زاریکا دروست کراوه که که م که س بۆی کراوه پیتی هه لگه ری و بگاته ئه و قه لایه. له کاتی شه را دوژمن زاتیان نه کردوو هپرش به ره و قه لا به رن. ئه گه ر جاریک له جارن سواری سه ری خویمان بوون و به لاساری ویستوو یانه به و چیا سه خته هه لگه رپین، زۆر زوو قه لاجۆ کراون و ئاسه وار براو بووگن. قه لای زه لمیشی

ئاوهدان كردۆتەووه؛ قەلایى حەسەن ئابادىشى دەسكارى كردوووه و لە جاران پتەوتى كردوووه. ئەم قەلایى حەسەن ئابادە ئەوەندە بەرزە كە شان لە شانى ھەوران دەسووى و ئەوەندەش تەرزە كە ھىچ كەس شتى واى بەخەونىش نەدەبووه. باسى ئەم قەلایە، زۆر لە مېژوونوسان لە كەتیبى خۆياندا نووسبووانە.

مەستوورەخانم لێرەدا بڕ بە قسەكەى دەدا و دەلێ: «من بە چاوى خۆم دیتم كە لە دەورانى فەرمانرەوايى ئامانوللاخانى والیدا، سەفیرانى روس و ئینگلیس ھەر بۆیە ھاتبوونە كوردستان تا سەیری ئاسەوارى ئەو قەلایە بكەن. ئەگەرچى ئیستا وێرانە، بەلام ئەوان زۆریان بەلاوہ عاجباتى بوو. ھەلۆخان قەلا و بازار و گەرماس و چەندین مەزگەوتى لە مەریوان دروست كردوووه؛ دەلێن ئیستاش شوێنەوارى ھیندیكىان ھەرماوہ».

ھێز و توانای ھەلۆخان گەيشتە رادەبەك كە دەخۆى رادیت بەسەرەخۆى بژیت و دەم لەبەر رۆم و ئێران خوار نەكاتەووه و ماستا و بۆكەس سارد نەكاتەووه، ئیتر كەلای سەریستى بە لاتىلاكى سەریووه دەنا و كەسى لە خۆى بەگەورەتر نەدەزانى. ھەرگەشیش بىوتایە پشتى چاوت بڕۆیە، وەھای تەمى دەكرد كە ئیتر ئاخر جارى بێ.

لە سالى ۱۰۱۹ى ھىجریدا حوسین خانى لور بە لە شكركەوھ ھىرشى ھینا و شەر لە دەورى قەلایى حەسەن ئاباد دامەزرا؛ بەلام خانى لور زۆر زوو شكستى خوارد و لۆر لۆر بەسەر شۆرى بەرەو لورستان داى قەلاشت. دەلێن چەند جاران لە شكركى شا عەباس بەگژ ھەلۆخاندا چوون و ھەموو جارێك شكاون و راونراون. سەرەنجام شا عەباس زۆرى رق ھەستاوہ و ھەر خۆى بە لەشكەرەو ھاتۆتە شەرى ھەلۆخان و لە مەلبەندى ئەسفەند ئاباد لە گوندى مەھمەم ئوردوو بەزى كردووہ. رۆژێك بۆ تماشى كردنى كێوھكانى كوردستان چۆتە سەر بەرزایىبەك؛ ئالى ئالى زەنگەنە كە كوردێك بووہ و لەبەر دەستى شا عەباسدا خزمەتكار بووہ، بانگ كراوہتە لای شا و شا لێى پرسىووه كە: «تۆ زۆر شارەزای شاخ و چىاى كوردستانى

و بە قەلانى ئەو ناوہ دەزانى؛ ئىمە چۆن بكەين كە ھەلۆخان لە داو بخەين و مۆلكەكانى لى داگیر بكەين؟» ئالى ئالى عەزى كردووہ: «من لام واىە بە شەر درۆستى ھەلۆخان نايەى و ئەگەر لەبەرى بشكيبى، بە جارى ئابرووت دەچى و لەوانەىە ھەبەتت لەسەر خەلكى تىرش نەمىن، چاك ھەر ئەوہىە بە زمانى لوس فرىوى بەدەين و بىكەبە دەستى خۆمان و شەرى ئەو لە خۆمان دوور خەينەوہ». شا بە ئامۆژگارى ئالى ئالى كرد و دەركى دۆستايەتتى كردووہ؛ ھەلۆخانى لە بارى دۆزناىەتتەو ھەستە سەر بارى ئاشناىەتى و بارگە و بنەى پىچاوہ و روو بە پاتەخت گەرايوہ. ھەلۆخان بۆ دلتىايى شا عەباس، خان ئەحمەد خانى كورى خۆى بە ديارى و پىشكەشى زۆرەوہ ناردە خزمەت شا عەباس كە بارمەتە بى و لە دەربار مېنیتەوہ. شا عەباس بەو بارمەتەدانە زۆر دلخۆش بوو؛ ئەوەندەى دەستى حورمەت لە خان ئەحمەدخان نا، كە نەبیتەوہ؛ ھەروا پلە و خەلاتى بۆ زیاد دەكرد و دەيلاواندەوہ، تاواى لى ھات كە خوشكىكى خۆى بە ناوى «زەرىن كلاو» لى مەرھەرد و كرىدە زاواى خۆى.

لێرەدا مەستوورەخانم بڕ بە مەبەستەكە، دەدا و دەلێ: «ھەرچەند لە تارىخاندا نەنووسراوہ، بەلام من لە كۆنە پىوانم بىستووہ كە گوايە زەرىن كلاو خانم رازى نەبووہ بىدەن بە كوردىك و بۆلە و پرتەى بەسەر برايدا كردووہ. شا دلخۆشيبى داوہتەوہ و بانگى كردۆتە سەر شانشىنى كە لە پەنجەرەوہ سەرى حەسار بكەن. لەو دەمەدا راي سپاردووہ كە خان ئەحمەد خانى بۆ بانگ كەن. لە كاتىكا كە خان ئەحمەد خان گەيشتۆتە ناو ھوشە، شىرىكى ھار و شىتىيان بەرھەلدا كردووہ و پەلامارى خان ئەحمەد خانى داوہ. خان ئەحمەد خان بەبى ئەوہ بشلەژى و گرى بىتە ناوچاوان، شىرى ھەلكىشاوہ و بە يەك قەلت شىرى كردۆتە دوو كەرت و لە مەيدانى تخیل كردووہ. شا لەو سەرەوہ بانگى كردووہ: تۆ حەقت چىبە شىرى من دەكوژى؟ خان جوابى داوہتەوہ: قوربان دوو شىرى تۆ پىك ھەلپىراون و بەكىان بەسەر ئەوى ترا زال بووہ؛ شا ئافەرىمى لى كردووہ و زەرىن

کلاو خانمیش بۆ ئەومیردە نازا و ڕەشیدە لیکاوی لە دەم هاتۆتە خوار و زۆر بە شانازییەوه پیتی ڕازی بوو. ئەوسا بە دەستووری شاهانە بووکیان دەپال زواا کردوو. لە پاش ماوێهەکی زۆر، شا عەباس کە دەیزانی تازە خان ئەحمەد خان هی خۆبەتی و وەختی ئەو هاتوو کە بیکاتە مقاشی دەست و، کوردستان و هەلۆ خانی پێ بگری، ڕۆژیک بەتەنیا بانگی کردە لای خۆی و نەینیی دلی خۆی بۆ ئاشکرا کرد و تیی گەیان کە چەند سالە قەرمی لە گرتنی کوردستان و بەردەست کردنی هەلۆ خان خۆش کردوو و بۆی هەلنەسوورپاوه؛ ئیستا ئەو کارە بە ئەحمەد خان دەکری. تیی گەیان کە بەهەر جوژیک بیت باوکت بخە بەر چەنگی من و تو خۆت ببە بەحاکمی کوردستان. خان ئەحمەد خان لە بەرامبەر خەزوری بەرێژدا کەرنۆشی کرد و دەستەبەر بوو کە ئاواتەکانی پێک بهین. دیاری و خەلات و دراوی زۆری دەگەل خۆی هینا و هاتوو لای باوکی. هەلۆخان کە چەند ماوێهەکی کوری خۆشەویستی خۆی نەدیوو، بە دبتنی گەشایهوه و دەتگوت عومری تازەهی بەسەرگرتۆتەوه. خان ئەحمەدخان لە بنهوه دەستی کرد بە دلدانەوه و لە خشته بردنی پیاوماقوولانی باوکی، بەدراو و دیاری چاوی دادروون و قەرار و مەداری خەیانەت کردنی دەگەل بەستن. دواي ئەوه کە تەواو دلنیا بوو دەتوانی باوکی بەدیل بگری و بەدیاری بۆشای بنیتری. ڕۆژیک لە مەجلیسدا خان ئەحمەدخان بە پیاویکی خۆی گوت: برۆ نوغڵ و شیرنیاتی ئەسفەهانمان بۆ بینه تاتۆزیک دمان شیرین بکەین. هەلۆخان تیگە پشت کە ئەم قسانە مانای خراپیان هەیه، روی کردە خان ئەحمەدخان و گوتی: کورم، تو بەشیرنیاتی فیلاوی، تالوت بەگیانی مندا کردوو. ئیتر بوو بە مقۆمقۆ لە مەجلیسدا و فیله کە سەری نەگرت. خان ئەحمەدخان بەزیزی دەرکەوتە دەر و سوارەهی خۆی دایە شوین خۆی و لە دەوری قەلا دامەزرا و لێ برا کە بەشەر باوکی خۆی بەردەست بکات. خان ئەحمەدخان زۆر لە دەوری قەلا مایهوه و هیچی بۆ بەهیچ نەکرا. دایکی وەخۆ کەوت، پاسهوانەکانی برج و قەلای فریودا و تیی گەیان کە یاریدەهی کورپەکەهی

بکەن و گوی بە میردەکەهی نەدەن. بریار درا دەنیوه شهوێکدا دەرگای قەلا بکریتهوه و خان ئەحمەدخان هیرش بیتی و کارەکە تەواو کە، خەبەرەهی شهوی دەرگا کردنەویان بەهۆی مەلا یاقوبهوه - کە ئەبیتە باپیره گەورەهی جەنابی مەلا عەباسی شیخەلئیسلامی حازری - بۆ خان ئەحمەدخان نارد، مەلا یاقوب مزگینییەکەهی گەیان و بۆ مزگینی وەرگرتن گەرایهوه قەلا. هەلۆ خان بەو خەبەرەهی زانی و مەلا یاقوبی گرت و خستیە زبندانەوه و بریاری دا کە سبەهی ئەو شهوه پەتی بخاتە مل و پەت پەتینییکی باشی پێ بکەن؛ بەلام هەر ئەو شهوه خان ئەحمەدخان بە شارەزاییی دایکی هاتە نزیک دیواری قەلا و پەیزهیان بەدیوارهوه ناو خۆی گەیانە سەربان و هاوکارانی خۆی لە هەموولایهک دامەزراند؛ ئەوسا چوو جەستەهی باوکی و لە ناو نوینا گرتی و دەست و پای بەست و هەر ئەو شهوه بە دیاری بۆ دەرگای شا عەباسی بەرێ کرد؛ مەلا یاقوبیشی لە بەند ڕزگار کرد و لە تۆلەهی ئەو خەیانەتەهی کە بە باوکی کردبوو، گیرفانی لە زیر ناخنی.

مەلا حمە شەریف لە تاریخەکەهی خۆیدا دەلی: «شا عەباس زۆر قەدری هەلۆخانی گرت و تا مرد لەو پەری ناز و نیعمەتدا ژیا و هەر لە ئەسفەهان مردوو».

بەلام خوسرەو بەگی ئەردەلان لە کتیبەکەهی خۆیدا دەلی: «شا زۆری ڕیز لە هەلۆخان ناو خەلاتی کرد و ناردیەوه جیگەهی خۆی و قەولی لێ ساند کە ئیتر مەزنایەتی نەکاو خۆ دەکار و باری دنیا داری نەگەبەنیت». ئیتر خوا ئەزانێ کامیان راستیان وتوو.

تا ئیترە تاریخەکەهی مەستورەخانم بوو، بابزانی مێژوو نووسانی تر دەلێن چی؟

شەرەفخان لە شەرەفنامەدا دەلی: «لە پاش کوزرانی تەیموورخان هەلۆخانی برای بوو بەجێ نشینی. هەلۆخان گوی بەفەرمانی سولتانی عوسمانییە، دلی قزلباشانیسی لە خۆی نەڕەنجاندوو و خۆی دەگەل هەموو

لایه کدا گونجاندوه و کاریکی وای کردووه که وهک دهلین: نه شیش بسووتی و نه که باب. ئیتر له سایه ی ئه و زیره کی و وریاییه وه توانیوه به سه ریبهستی و بی به ره لست حوکماتی خوی به ریپوه به ری. ئیستاکه سالی ۱۰۰۵ هیجریه، هه روا به کامه وایی دهژی و به دلنیایی رای ده بوئی.»

ماموستا ئایه توللا مه ردوخ له تاریخه که ی خویدا باسه که به جوئیکی تاییه تی ئه گیتیته وه و ئه لئ: «پاش کوژرانی ته میوورخان، هه لئوخانی براگچکه ی له سالی ۱۵۹۹۶ دهستی به سه ره قه له مپه وی ئه رده لاند ا گرت. دوو سال ده گه ل مرادخانی سیه مه مدا ئاشنایه تیی گه رمی هه بوو، پاشان ده گه ل ئیران خوی کرده دۆست و پاته ختی فه رمانه وایی خوی له قه لای زه لم و قه لای مه ربوانه وه بو قه لای پاله نگان گوئیته وه که ئه و قه لایه ئه و سایه زۆر هه له مووت و قایم بووه و که س تا ئه و ده مه نه تیوانیوه به شه ر بیگری. قه لای پاله نگان هه ره له میته وه شوینی فه رمانه وایی گۆران و که له ویران بووه و ئیستاش ئاسه وار و شوینه واری ماوه.

هه لئوخان پیایکی زۆر نازا و به هیز، زۆر دووره زو لم و پیای چاک بووه؛ له هه ره کژی سالد له یه کییک له چوار قه لایانی زه لم و پاله نگان و حه سه ن ئابات و مه ربواندا به سه ری بر دووه؛ زستان له زه لم، به هار له پاله نگان، هاوین له حه سه ن ئابات و پایز له مه ربوان ژیاوه. سه ره نجام به پله یه ک گه یشتوه که به سه ریبه خویی ژیاوه و گوئی به فه رمانی رۆم و ئیران نه داوه. شیخ عه بدولغه فاری مه ردوخی له هه ورامانه وه بر دۆته حه سه ن ئاباد که ده رز به فه قی بلیتته وه و پیشنوئی جومعه و جه ماعت بی. مه لا یاقویی باپی ره گه وه ی مه والی سه نه شی کردوه به ماموستای تاییه تیی خان ئه حمه دخانی کوپی. سالی ۱۰۱۹ هیجری، له سه ره دنه دانی شا عه باس حوسینخانی حاکمی لوپستان به ده هه زار چه کداره وه هیترشی هیئاوده ته سه ره سه نه و په لاماری قه لای حه سه ن ئابادی داوه، شه ر له نیوان کوردستانی و لوپستانیا ندا قه و ماوه و له چوار جار پییک هه لپه ر ژاندا هه موو جار پییک له شکر حوسین خان تی شکاوه، ئیتر بو جاری پینجه م هیزی شه ر کردنی

نه ماوه و رای کردووه ئه ما را کردن! له شکر هه لئوخان ده م له سه ره پشت که وتوته سه ربان و وهک هه لئو رای چۆله که بکا، تیبیان شیشاون و پتر له هه زار که سیان له دوژمن به مردوویی گل داوه ته وه. خه به ری ئه م شکانه ده گاته ئه سفه هان و شا عه باس هه ره ناگر ده گری؛ گوچی له شکر پیکی زۆر ته یار ده نیترینه سه ره هه لئوخان که توله ی لوپه کانی لی بکه نه وه، به لام ئه م له شکره ش به ده ردی له شکر حوسین خان ده چی و به سه ری شکا و پاشلی دراوه وه ده گه ریته وه. دیسان شا عه باس پتر تووره ده بی و له شکر پیکی ته یار تر ده نیتر؛ به لام ئه ویش هه ره له هه وه ل شه ر و پیکیک دا ندا تیک ده چی و به په ریشان و بلاوی به ره و دوا ده گه ریته وه. ئه مجار شا عه باس لی ده بری که هه ره خودی خوی به له شکر زۆره وه بچی و هه لئوخان له به ین به ری؛ دیت و ده گاته گوندی مه یه م له مه لبه ندی ئه سفه ند ئاباد که ئه وسا عه لی شوکریان پی گوتوه، ئالی بالی ناویکی کوپی زه نگه نه که رۆژگار یک جله و داری تاییه تی شاه عه باس بووه، له و گونده دیته دیدنه ی شا، به دوور و دریتی باسی قه لا قایمه کانی هه لئوخان و له شکر و چه کداری کوردستانی بو ده کا و تیی ده گه یه نی که به شه ر ده رۆستی هه لئوخان نایه و چاتر وایه به زمانی خوش له گه لیا بجو لیتته وه. شا عه باس راویژی مام ئالی بالی په سه ند ئه کا و هه ره خوی ئه کاته ده سه ته به ری ئه و کاره و فه رمان و خه لاتی ته سمیل ده کا و بوخوی و له شکره که ی به ره و ئه سفه هان ده گه ریته وه. ئالی بالی له قه لای مه ربوان چاوی به هه لئوخان ده که وی و ده یکاته دۆستی شا عه باس. هه لئوخان بو بارمه تی دلنیایی، خان ئه حمه د خانی کوپی خوی به دیاری و پیشکی شه وه ده نیترینه ئه سفه هان. شا عه باس به مه زۆر که یفی ده بزوی و زۆر ریز له بارمه ده گری و زه رین کلای خوشکی خوی لی ماره ده کا و به دام و ده ستووری پادشایان بوی ده گوئیته وه.

پاش ماوه یه ک خان ئه حمه دخان ده نیترینه وه لای باوکی و قه ولی لی دستینی که له گه رانه وه دا بو ئه سفه هان ئه مجاره باوکیشی له گه ل خویدا

بهیئتی؛ خان ئەحمەدخان کە دیتەوه، دلخۆشی باوکی ئەداتەوه کە لە گەلیا بیته خزمەت شا عەباس؛ هەلۆخان تێ دەگا کە تەلەیی بۆ نراوەتەوه، دەپهوی خان ئەحمەد خان تێ بگا و دەست لەم داواپە هەلبگری؛ بەلام خان ئەحمەدخان کە قەولی بە شاداوه نایکری پاشگەز بیتهوه، گرنە دادەگری کە ئیلا هەر دەبی دەگەلما بیی؛ مەلا یاقووبی مامۆستایشی دەکاتە یاریدەیی خۆی و بەجووتە دەچنە بن کلێشەیی خانەوه کە ئەم سەفەرە بکا. خان ئەم کارە بە خەیاوەت دەزانن و خان ئەحمەدخان و مەلا یاقووب دەخاتە گرتووخانە. شیخ عەبدوولغەفاری مەردۆخی و چەند پیاوماقوولێکی تر کە دوا ی سێ پۆژ بەم کارە دەزانن، دەچنە لای هەلۆخان و زۆری سەرکۆنە دەکەن کە چۆن زاوای شای حەسەر کردووە؟ تیشی دەگەیهنن کە ئەگەر شا عەباس هێچی خرابی لە دلدابووایە، خوشکی خۆی نەئەدا بە خان ئەحمەد خان و خزمایەتی دەگەل هەلۆخان نەدەگرت، ئیتر هەلۆخان لە باریکەوه دەبەنە باریکی تر و ناچار مەلا یاقووب و ئەحمەدخان لە زیندان دەر دەخا و زۆر دلخۆشی کورەکەیی ئەداتەوه و مژدەیی ئەداتن کە ئەم ئاواتەیی پێک بهیئتی. دوا چەند پۆژیک هەلۆخان بە دیاری و پیشکەشی زۆرەوه دەچیتە مائی شا عەباس؛ شا بەکجار زۆری قەدر دەگری و شەش مانگ لە ئەسفەهان خزمەتی دەکری؛ لەوه دوا ئیجازەیی پێ ئەدا کە بگەریتەوه بۆ کوردستان و هەر لەسەر خواستی خودی هەلۆخان، شا عەباس فەرمانی حوکمرانی کوردستان لە هەمەدانەوه تا ئامیدی و کۆبە و حەریر بەناوی ئەحمەد خان دەردەکات.

سالی ۱۰۲۳ خەلکی هەورامان لە هەلۆخان هەلەگەریتەوه. خان ئەحمەدخان بە فەرمانی باوکی دەچتی و ئازاوه لە بەین دەبا و هەژدە پیاوی سەرناسی هەورامی دەکوژتی و دەست بەسەر هەوراماندا دەگری. ئیتر تامردنی هەلۆخان کیشەپەکی تر لە ولاتەکەیدا پوی نەداوه.

بەلام مامۆستای میژوونووس ئیسماعیلی مەلا حەمە حوسین، کە ئەویش تاریخی ئەردەلانی نووسیوه، بەجۆریکی تر دەگێریتەوه کە لە

تاریخەکەیی مەستوورەخانم زۆر نزیکە. شیایوی باسە تاریخی ئەردەلانی ئیسماعیلی مەلا حەمە حوسین بەفارسییە و حوسین حوزنی موکریانی لە مەجەللی دەنگی گیتی تازەدا بەرەودوا بە کوردی بلاوی کردۆتەوه؛ مامۆستا جەمیل پۆژبەییانی لە کوردییەوه کردووبە بەعارەبی و لە تەرجمە عەرەبییەکەیی شەرەفنامەدا گونجاندوویە و منیش کە شەرەفنامەم کردۆتە کوردی، ئەو باس و خواسەم بە کوردی خستۆتە پال شەرەفنامەکەمەوه - هەژار. ئیسماعیلی مەلاحەمە حوسین لە تاریخ ئەردەلان دا دەلی:

«هەلۆخان پیاویکی زۆر بەمشوور و کارامە بوو، ولاتی خۆی زۆر ئاوەدان و بە ئیرو کرد؛ جگە لە قەلای زەلم، سێ قەلای دیکەیشی دروست کرد کە ئەوانەش: قەلای حەسەن ئاوا لەسەر تروپکی کەژتیکی بەرز، قەلای پلنگان لەناو جەرگەیی ولاتی گۆراندا و قەلای مەریوان بوون. گەنجینهی هەمیشە لەزێر و زێو ئاخابوو. گەنج و گەواهیتراتیکی زۆری وەسەرەبەک نابوو. زۆریش بەخشنده و خێرەومەند و دلایا بوو. گەلێک مژگەوت و تەکیە و خانەقا و فێرگەیی ئایینی لە کوردستاندا دروست کرد ئارامی و خوشی و هەرزانی شابالی بەسەر خاکی قەلەمپەیدا کیشابوو. ئازاوە بەردیکی بوو، هەرگیز لە خوا نەبی لە کەس نەترسابوو. نە سەری بۆ شای ئێران دەچەماند و نەخۆی دەتورکان دەگەیاندا. دەولەتی تورک و ئێرانیش بەجووتە لێی دەترسان. شا عەباسی سەفەوی بە نیازی داگیرکردنی ولاتەکەیی بە لەشکرێکی یەکجار زۆرەوه بۆی هات، لە نزیک هەمەدان لە گوندی مەبەم لەشکرەزی کرد. عەلی بالی زەنگەنە کوردیکی نزیک بە شا و پراویژکەری بوو، ئامۆژگاریی شای کرد کە ئەگەر بەشەر دەگژ هەلۆخاندا رابچتی لەوانەپە دەروستی نەپە. ئەگەر شا بشکێ، ئاپروی شا عەباس و ئێرانیش دەتکێ. وا باشترە بەگزی و فزی و تەلەکە بیخەینە داوی خۆمانەوه. شا عەباس بەگویی کرد و راست بەرپی خۆیدا گەراپەوه و نەپوێرا خۆ لە قەرەیی هەلۆخان بدا. ئەمجار لە بنهوه دەستی کرد بە پوێبازی و تەلەکەسازی. تۆری خۆی تەنی و چیشتهی خستەسەر و ویستی دانهخۆری بکا و

دهگه و یکی هالقیینی. بناغه ی دۆستایه تیپی دهگه ل داریژت و سه زاره کی بوو به دۆستی گیانی به گیانی هه لۆخان. نامه ی بو دهنووسی و دیاری بی بو دهنارد. له ئه نجامدا وای کرد که هه لۆخان سویندی گه وری به سه ری شا عه باس ده خوارد. شا عه باس له نامه یه کدا بو نووسی: چهنده ز دهگه م خان ئه حمه دخانی کورت بنییره لام بو ئه سفه هان و له ده رباری خۆم بیتیته وه و ئه و یادگار به نرخه هه موو روژ دیداری توژی خوشه ویستم وه بییر بیتیته وه. خان به ته پکه وه بوو، خان ئه حمه د خانی به دیاری و پیشکیشی زوره وه بو شا عه باس نارد و شا عه باسیش ئه و په ری پیزی لی ناو بردییه سه راو په رده ی پادشایی. کلاوزیپ خاتوونی خوشکی خۆی لی ماره کرد و کردیشیه هه مه کاره ی خۆی. کاری هه ره گرینکی به زاوا زیپینه ی ده سپارد و بو کاری نه تینی و رازی تاییه تی خۆی زیاد له هه موو کهس ئه وی دهنارد و هه رگیز له کهس و کاری زور نزیکی خۆی هه لئه داوارد. هینده ی به دهوره دا هات و پشی پشی بو کرد و چاکه ی ده رباره کرد، تا به جاریک کردیه چاو به ره ژیری خۆی و لاره ملی گوئی به فه رمان. ئه وسه به وریایی چوه بن کلبشه به وه و راستی کرد که ده بی بچی و له شکر به ری و باوکی خۆی به دیل بگری و بو شای بینی و شوتینه واری باب و باپیرانی بو خۆی بستینی. له سه ره ئه و نیازه ناوی لی نا والبی کوردستان و له شکری زوری خسته به ره دهستان و نارویه سه ره لۆخان. هه لۆخان له و سه ره به ندانه دا له قه لای حه سه ن ئاوا بوو؛ ئه حمه د خانی زاوای شا عه باس به هه ر کویدا هات داها تی لی بری و قری تی خست و گه یشته حه سه ن ئاوا و ده وری قه لای باوی دا؛ به لام قه لا له و به لایانه نه بوو که به کهس بگیری. ژنی خان که دایکی ئه حمه دخان بوو دهگه ل مه لا یا قوویی هه مده می هه لۆخاندا خه یانه تیان به میترد و ئاغا کرد؛ ریک که وتن و به دزیه وه ده رگای قه لایان بو ئه حمه د خان کرده وه و له شکری دوزمن رژا قه لاه؛ ده وری هه لۆخانیا ن دا، گرتیان و بال به سته ره وانه ی ئه سفه هانیا ن کرد. شا عه باس هه لۆخانی به دیلگیراوی زور به خیر هینا، له کوشکیکی زور خوشدا داینا و بوئی دانا

که نابج له شاری ئه سفه هان ده رکه وئ؛ ئیتر هه ره له وئ مایه وه هه تا مرد. ئه وسه حوکی ئه رده لان و شاره زوور که وته ده ست خان ئه حمه دخانه وه که ئه وسه میژوو له ۱۰۲۲ ی هیجری دابوو». به لای ناسرخانی ئازاد پوره وه سه لاله که ۱۰۲۴ بووه.

وا ئیمه ریوایه تی جوړبه جوړی میژوونووسانمان ده رباره ی هه لۆخان گپرایه وه و ناچارین وه که مه ستوره خانم بلتین: «خوا ئه زانی کامیا ن راسته».

خان ئه حمه د خان: سالی هه زار و بیست و پینچی هیجری قه مه ری، خان ئه حمه دخان کورسیی فه رمان په وایی ئه رده لانی بوخۆی گرتیه وه؛ ده ستی کرد به په رده دانی له شکر و سوپا و ئاوه دان کردنه وه ی ولاته که. وه ختی که دیتی هین و پینتیکی زوری وه سه ره بک ناوه و له ولشه وه له سایه ی خزمایه تیپی شا عه باسه وه له هه موو یارییه کی ده وله تی ئارخه یان بوو، ده وله تیش ئه وساکه دوزمنی سه ره سخته ی عوسمانیا ن بوو؛ هه ل بوخان ره خسابوو که په ره لای و گه ری خۆی ده ولاتی به رده ستی رۆمیا ن هالینی. له سه ره ئه و نیازه له شکریکی زور ته یاری پیکه وه ناو بی ده نگ و باس هیرشی کرده سه ره هۆزه کانی بلباس (بلباس به عه شایریکی ده لیتن که له ته ترافی پیرانشار - خان- ی ئیستا و له ده وروبه ری شارۆکه ی رانییه ی عیراق ده ژین - هه ژار)، چونکه بلباس له و هۆزه کوردانه بوون که سه ره به عوسمانیا ن بوون و ده وله تی تورکی عوسمانی به سه ریا ن راده گه یشت. بلباسه کان که باس و خواسی ئه حمه دخان و هیرشه که یان پی گه یشت، ئه وانیش به خۆدا هاتن و له شکریکیان کوکرده وه و بو به ره ره کانی هاتنه مه یدانه وه. شه ریکی خوتناوی له نیتواندا رووی دا، سه ره ئه نجام له شکری بلباسان شکا و زور له پیاوماقوولان و سه رکرده کانیان کوژان و به دیل گیران. ئه وی له کوشتن و گیرانیش رزگاری بوو ناچار به ره و ولاتی خویان قاچانیدیا ن و هاواریان برده وه بو خزمان که هاواری سه روماله و له چنگ خان ئه حمه دخان رزگاربوون مه حاله. عه شره تی بلباس دیسانه وه خویان

کۆکردوه و له شویتینکی سهخت و دهره ندیکی حهسته مدا پیشیان به لهشکری هیرش بهری ئهردهلان گرت و له شهري ئهم جاره دا چند که سیکی نازا و ناو بهدورهوهی ئهردهلان بیان کوشت؛ بهلام خان ئهحمه دخان دهستی لی ههل نهگرتن و هیرش له دووی هیرش دانیه بهر شیروتیر. ناچار لهو جیگه قایمیهی ههلکهندن و دیسان بلباس رایان کرد و ئهردهلانی دهم لهسه ر پشت کهوتنه سهریان و سهریان دهوانان تا دهجیگه بهکی زۆر قایمتر لههی پیشویان پهستاوتن. ئهو جیگه بهی که ئهم جاره بلباسه کان په نایان پی برد، زۆر ههل مووت و دژواریبو؛ لهوانه نهبوو کهس زات بکا هجوومی بو بهری، چونکه ههر له ریگه دهیانقۆزتهوه و دهکوژرا. به فرمانی خان ئهحمه دخان لهشکری ئهردهلان دهستی له هیرش بردن ههلگرت و کهوتنه ئابلۆقه دانی بلباسان. ههر چوارلایان لی گرتن بهلکو له برسان و له ترسان ناچارین له چیا داگه پینه خوار و خو بدن به دهستهوه. بهلام ئهم دهوره دانه زۆری خایاند و هیچ بههره ی نه دا؛ بلباس له چیا نه هاتنه خوار و په لاماردانیشیان زۆر خه تهر بو، تی ماپوون که چی بکه ن چاکه؟ دهگپرنهوه دهلین: رۆژتیک لهو رۆژانه دا ژنیک تووشی خان ئهحمه دخان بووه و لیبی پرسییوه: «خان! ئهوه بوچی لهم دامینه دا ماون و قه تیس ویستاون و ناچن ئهو سهنگه رانه بگرن؟» خان له وه راما گوتویوه: «ئاخر جیگه که زۆر حهسته م و قایمه و هیچ ریگه بهکی وانییه که لیبیهوه دهرچین و بیانگه یین». ژنه که پی که نیوه و گوتویوه: «به لی کاری وها پیایوی گهره که، دهسا به خوا ئیره (ئیشاره تی به ژیر دامینی خو ی کردوه) زۆر لهو شویتنه سهخت تر بوو، به کهس نه ده گیرا بهلام پیایوی خو ی گه یشتی و ریگه ی کردوه». قسه ی ئهو ژنه زۆری کار له خان و لهشکریان کردوه و بهک جی دهستیان له گیان شوردهوه و هیرشیان بردوه و قهلا قایمه که ی بلباسانیان گرتوه.

بلباس به زه لیلی کهوتونه دهست خان ئهحمه دخان و به فرمانی خان قهلاچۆ کراون و ژن و مندالیشیان کوژراون. لهشکری خان کهوتونه تالان

و برۆ و نانی شهویان بو هیچ ئافه ریده به کی ئهو ناوه نه هیشتهوه. له پاش ئهوه که بلباسی قهر کردهوه، بهره و سابلاخ و مهراغه هاتوه؛ حاکمانی سابلاخ و مهراغه نه یانوتیراوه به گژیا بچن و ناچار به دیاری و پیشکه شی زۆروه هاتونه ته خزمه تی و دهغاله تیان پی کردهوه. خان ئهحمه دخان له دوا ی ئهوه که ئهم ولاتانه ی داگیر کردهوه، له ههر جیگه و مهلبه ندیکا دۆست و نزیکانی خو ی داناوه که به سه ری رابگهن. ئهمجاره لهشکری بهره و کۆیه و حه ربهر و رهواندز و ئامیدی دهنگ داوه؛ ئهو ناوه شی له نه یاران پاک کردۆتهوه. کورانی بارام به گی سورخاب بهگ که له پیشا باسمان کرد، لهو دهمه دا بی مولک و مال و په رتیشان حال بیوون و قه در و قیسه تی جارانیان نه ماپوو. خان هه مووی کۆکردنهوه و کۆک و پۆشته ی کردنهوه، زۆری لاواندنهوه و ههر به که یانی به سه ر مهلبه ندیک له مهلبه ندهکانی تازه داگیر کراوا کرده فرمانه روا که به ناوی خان به سه ری رابگهن. قه ره حه سه ن ناویکی که به کییک لهو کورانه بوو، به سه ر خو شناوه تییه وه (خو شناوه تی ناوچه به که له نیوان هه ولیر و رهواندزا - هه ژار) داناو پرپاریشی دهر کرد که کار به دهستانی تر لهو ناوه دا له قسه ی قه ره حه سه ن دهر نه چن، ئیستاش که میژوو له ۱۲۶۲ ی کۆچی دایه فرمانه روه ایانی رهواندز پاشماوه ی ئهو قه ره حه سه نه ن. له م قسه را ده بی تایه فه ی حه مه ره شید به گی وه کیلیش بچنه وه سه ر خالیید به گی میری خو شناو. ئهم تایه فه ی وه کیله هیندیکیان له گه ل خان ئهحمه د خانا هاتونه ته سنه و له دوارۆژا پله ی وه کیلیان دهست کهوتوه.

دوا ی ئهوه که خان له گرتنی ولاتی بلباس و رهواندز و ئامیدی بوتهوه و ئارخه یان بووه که ئیتر دنیا به که یفی خو به تی، لهشکری کردۆته سه ر هۆزهکانی داسنی و خالییدی (داسنی و خالییدی - خالی - له بهزیدیهکانن - هه ژار). داسنی و خالییدی خو یان بو به ره رهکانی خان ئاماده کرد و لهشکر به به کیان دادا و دوا ی گه لیک لیکدان و پیکدادان دیسان خانی ئهردهلان سه رکهوت و گه لیک له دوزمانان کوشت و ورده و

به‌خسیر و تالان و مالی نه‌وانیشی هیتا. له دواى هه‌لوه‌ژاردنی داسنی و خالی‌دیان، خان نه‌حمه‌دخان کاربه‌دهستانی کۆیه و هه‌ریبری نارده‌وه سه‌ر جیگه‌ی خۆیان و خۆیشی رووی کرده شاری مووسل. خه‌لکی مووسل که زانییان وا خان نه‌حمه‌دخان خه‌یالی هیتیشی له‌سه‌ردایه، ته‌واو ترسان و زراویان بێ نه‌ما. حاکمی مووسل زانیی به‌شه‌ر ده‌روستی خان نایه، ناچار و نا‌عیلاج هیتشتا خان شه‌ش فرسه‌خ له مووسل دوور بوو، که‌ل و په‌لی خۆی پیتچایه‌وه و رای کرد و تا خه‌له‌ب ئاو‌ری نه‌دایه‌وه. پیاوماقوولانی شاری مووسل دیاری و پیتشکیشی زۆر و زۆر به‌نرخیان هه‌لگرت و چوون به‌پیر خانه‌وه و خان بێ شه‌ر و هه‌را شاری مووسلی وه‌دهست که‌وت.

خان به‌ر له هه‌مووشت له مووسلدا زیاره‌تی گۆری یونس پیتغه‌مبه‌ری کرد؛ نه‌وسا نامه‌ی بو‌هه‌موولایان نووسی و خه‌به‌ری سه‌رکه‌وتنی خۆی تیدا نووساند. یه‌کیک له‌و کارانه‌ی که له مووسل کردویه نه‌مه بووه که خه‌لکی مووسلی له وپوه نارده‌وه بو‌هسه‌ن ئاوا تا گه‌مه‌کانی گیره‌بکه‌ن. له مووسله‌وه نامه‌یه‌کی بو‌شا عه‌باس نارد و باسی شه‌ره‌کانی خۆی و سه‌رکه‌وتنه‌کانی تیدا نووسی. له نه‌سه‌فه‌هانه‌وه ئافه‌ریم و که‌مبه‌ره‌ی زێری جه‌واهتیر به‌ند و خه‌نجه‌ری کالان زێر و نه‌سپی چاکی به‌زین و په‌ختی زێره‌وه بو‌هات و پیتشیان سپارد که به‌هه‌ر چۆنیک بێ گه‌ره‌که شاری به‌غداش بگرێ. خان دواى چل رۆژ هه‌سانه‌وه له مووسله‌وه رووی کرده که‌رکووک و هۆزه‌کانی ده‌وری که‌رکووک و قه‌لای که‌رکووکیشی خسته‌ ژێر فه‌رمانه‌وه؛ نه‌وسا به‌ره‌و به‌غدا رۆیشت و ده‌وری شاری به‌غداى دا. خه‌لکی شاری به‌غدا ماوه‌یه‌ک خۆپارێزیان کرد و چه‌ند قوونه‌شه‌رێک رووی دا. به‌لام ناوی خان هه‌یه‌تیکى وای خستبووه دلێ هه‌موو که‌سه‌وه که شه‌ریان ده‌گه‌ل خان به‌شتیکى زۆر بێ هووده ده‌زانی. له پوی ناچاربه‌وه ملیان دا و ده‌رگای به‌غدايان به‌ روودا کرده‌وه. کوپخای به‌غدا (که‌هیا) ده‌گه‌ل کۆمه‌لێک له پیاوماقوولانی شار به‌ دیاری و پیتشکه‌شی زۆره‌وه به‌ره‌وپیری خان هاتن و شاریان ته‌سمیل کرد. والی به‌غداش له

دواى هیتدیک خۆگرتن ناچار بوو که خۆی بدا به‌ده‌سته‌وه، نه‌ویش دیاریی زۆری بو‌خان هیتا و ده‌خاله‌تی پێ کرد. وه‌زیری به‌غداش چاوی له والی کرد. ئیتیر که‌س نه‌ما خانی قبوول نه‌بێ، نه‌وسا خان به‌بێ هه‌یج له‌مپه‌رێک هاته ناو شه‌اره‌وه و بوو به‌ حاکمی به‌غدايه. خوا لێ خۆشبوو مه‌لا همه‌شه‌ریف له تاریخه نه‌رده‌لانه‌که‌ی خۆیا ده‌لێ: «ده‌رویش محه‌مه‌د به‌گی سوباشی که کاربه‌ده‌ستیکى گه‌وره‌ی عوسمانییان له به‌غدا بووه، له بنه‌وه دۆستایه‌تیبی ده‌گه‌ل خاندا هه‌بووه و نه‌مه بو‌ته هۆ که خان وا به‌ هاسانی به‌غدا بگریت»؛ نه‌مه‌ش خوا نه‌یزانی.

میتوو نووسان ماوه‌ی نه‌م سه‌فه‌ره‌ی خان نه‌حمه‌د خانیان هه‌وت ساڵ و سه‌ مانگ نووسیوه که له‌وه‌دوا به‌ره‌و ولات هاتوته‌وه و شا عه‌باس زۆری شانازی پیتوه کردوه و کردویه‌ته فه‌رمانه‌وه‌ی سه‌ربه‌خۆ له ولاتی نه‌رده‌لاند. دواى نه‌وه به‌ ماوه‌یه‌ک شا عه‌باس عه‌مری خوا نه‌کا و شا سه‌فی نه‌بیته پادشای ئیران.

خان نه‌حمه‌دخان له زه‌رین کلاوی خوشکی شا عه‌باس کوپتیکى هه‌بوو به‌ناوی سورخاب به‌گ؛ نه‌و سورخاب به‌گه له مالی شادا ده‌ژیا، دواى شا عه‌باسیش هه‌ر له مالی خالوانی ما‌بوو. سورخاب به‌گ کوپتیکى زۆر جوان چاک و زۆر زه‌ره‌ک و رێک و پێک بوو؛ شا سه‌فی ده‌ترسا نه‌م کوپه‌ رۆژێک له رۆژان ده‌ردی سه‌ریه‌کی بو‌دروست کات. رۆژێک شا وێردی خانی لوپ که دۆژمنایه‌تیبی له‌میتزینه‌ی ده‌گه‌ل نه‌رده‌لانییان هه‌بوو، باسیشمان کرد که به‌هاوکاری عومه‌ر به‌گی که‌له‌ور به‌گژ ته‌یموورخانی مامی خان نه‌حمه‌دخاندا چووویو له‌لای شا سه‌فی دانیشتبوو؛ باسی سورخاب به‌گ هاته‌ گۆرێ. شایه‌دی به‌ سه‌گیه‌تی رووی کرده شا سه‌فی و گوتی: «سورخاب به‌گ زۆر کوپتیکى لیته‌اتوه و زۆر زه‌ره‌ک و زانایه و باوک و باپیرانیشی هه‌میشه‌ خۆیان به‌سه‌ر خه‌لکا فه‌رزکردوه؛ به‌خوا نه‌گه‌ر نه‌م داواى پادشایه‌تی بکا چونکه‌ خوارزای خۆشخانه‌ بو‌ی نه‌چیتته سه‌ر». نه‌م شو‌فارییه زۆری کارکرده سه‌ر شا سه‌فی و فه‌رمانی دا

ههردووک چاوی سورخاب به گیان هه لکۆلی و دنیای رۆشنیان لێ کرده ئهنگوست له چاوی. ئهوه خه بهره به خان ئهحمه دخان گه یشته وه، ئیتر هه به جارێک شیت و ماخولیا بوو. سالیکی هه نه هاته وه سه ره خو و زۆریان داووده رمان لێ کرد تا هۆشیک هاته وه بهر. ده لێن له تاو کوره که ی وه ها شیت ببوو که له کووت و زنجیران شه ته ک دابوو. ده لێن له ماوه ی ئه وه ساله دا که خان شیت ببوو سمایل به گی با پیره گه وه ی عینایه توللای به گ که وه زیری خان بوو مو لک و مالی خان ی ئیداره ده کرد و فه رمانه وه اییه که ی زۆر باش به رپوه ده برد. ساله و دوا که خان له شیتی چاک بووه، بریاری دا که تو له ی ئه وه کاره ساته له شا سه فی بستینیته وه. له سه ره ئه م بریاره خو ی ده گه ل عوسمانییه کان کرده دوست و دهستی کرد به تالان و برۆی ولاتی ئیران. کرماشان، هه مه دان، ورمی، سه قز و گه رۆسی داگیرکرد و خسته یه سه ره قه له مپه وه ی ولاتی خو ی و له په ستاش ولاته کانی ده ورو به ری تالان ده کرد. شا سه فی بو ته مه ی کردنی خان ئهحمه دخان له شکرکی یه کجار زۆری پیکه وه ناو به سه رکردایه تیی دوو ئه فسه ری قزلباش که ناویان زال خان و سیاوش خان بوو به ره و خان ی به ری کردن. خان خه به ری ئه وه ته داره که ی شا سه فی ی بو سولتانی رۆمی نارد؛ له رۆمیوه له شکرکی به سه رکردایه تیی مه نوو چه رخان ناویک هاته یارمه تیی خان ئهحمه دخان. هه ردوو له شکر له ده وری گو لی زرپیار گه یشتنه یه ک و شه ر قه و ما، له پاش کوشت و کوشتاریکی یه کجار زۆر له شکر ی قزلباش شکستی خو ارد و رپگه ی هه لاتنیان گرت به ر، به لام بو کو ی بچن؟ پشتیان له شکر ی خان و پیشتیان ده شتی مه ریوانه که هیچیان سه ره ده رنا به ن و بو هه ر کو ی بچن ده کو ژرین. زال خان دنه ی له شکره که ی دا که: «مادام هه ره ده بی بمرین با شه ر بکه یین». قزلباش له نا هومییدی زۆره وه ده ستیان بو شیر برد و شه ریان هه لگیرسانده وه و زۆر پیاوانه هاتنه ده ست و کاریکیان کرد که ئه مجاره له شکر ی خان و رۆمیان شکا و به هه زار چه ره سه ره چه ند که سیکی خو ی پی رزگار کرا و رای کرد، ئه ویتر یان کو ژران یا به دیل

گیران. له دوا ی ئه م شکانه رۆمییه کان چوونه وه مالی خو بان و خانیش به هه ناسه ساردی خو ی گه یانده مووسل و هه ره ئه وه ساله له و ی عه مر ی خو ای کرد. شاعیریکی سالی شیت بوونی خان ی «غلط» داناوه که ده کاته ۱۰۳۹.

گو یا خان ئهحمه دخان جلکی کوردیی داهیناوه؛ ده لێن رۆژیکی کاربایه کی ئه سفه هانی هیندیکی پارچه بو پادشای سه فه وه ی هیناوه پادشاش پارچه که ی کردۆته خه لات ی خان، ئه ویش کردووه ته رانک و چۆغه و ده به ری کردووه و چۆته خزمه ت شا. شا زۆری به لاوه جوان بووه و ئافه رینی لێ کردووه.

تا ئیره ئه وه قسانه مان گپراوه ته وه که مه ستوره خانم له تاریخه که یا نووسیویه؛ مامۆستای به رپرز ناسرخانی ئازاد پور یه کدوو تیبینی لێ کردۆته په راویز:

۱- ده رباره ی تاریخی شیت بوونه که ی ده لێ: ئه م پارچه یه له چه ند به ییتیک که له په راویزی تاریخه ئه رده لانه که ی قازیدا نووسراوه؛ له وه به یئانه دا که چوارن ده لێ: خان ی کوردان خان ئهحمه دخان له سالی «بخت» و اتا ۱۰۰۲ هاتۆته دنیا، سالی «کج بخت» (۱۰۲۵) بوته فه رمانه وه، سالی «غلط» (۱۰۳۹) شیت بووه، سالی «غم» (۱۰۴۰) چاک بوته وه، سالی «غمها» (۱۰۴۶) له شه ر شکاوه و هه ره له وه ساله دا مردووه.

۲- ده لێ: ئه وه راست نییه که خان ئهحمه دخان داهینه ری جلکی کوردی بی؛ به لام ره نگه مه به سستی مه ستوره خانم جو ریکی تاییه تی له جلکی کوردی بی.

ئیسماعیلی مه لا حه مه حوسین له تاریخه که ی خویدا که مامۆستا رۆژبه یانی هیناویه ته ناو ته رجه مه عه ره بییه که ی شه ره فنا مه وه و هه ژار کردووه ته په راویزی شه ره فنا مه کوردییه که ی خو ی، ده رباره ی خان ئهحمه د

خانه‌وه بهم جوړه دواوه و ده‌لئ: «خان نه‌حمده خان سالی ۱۰۲۲ ی کۆچی بوته حاکم و سنه‌ی کردۆته پاته‌ختی خوئی». (ره‌نگه هه‌زار و بیست و پینجه‌که راست بی چونکه نه‌وه جوړه تاریخانه‌ی که شاعیران به پیتی نه‌بجده‌ی دایان ناوه زۆر بی خلتنه دهرده‌چن، لام وایه «کج بخت» راسته-هه‌زار). نه‌وه میژوونووسه له‌سه‌ری نه‌پروا و نه‌لئ: «له دوا‌ی نه‌وه ته‌واو جی‌گی‌بو، ده‌ستی کرد به به‌رفره‌وان کردنه‌وه‌ی قه‌له‌م‌روه‌ی خوئی. زۆر به دل‌په‌قی و زۆرداران‌ه هه‌لئ کوتایه سه‌ر هۆزه‌کانی بلباس و دانیش‌توانی موکوریان، کوشتاری بی ژماری لئ کردن و به‌رده‌ستی کردن و پی‌اوی خوئی به‌سه‌روه دانان. دوا‌ی نه‌وه -به ماوه‌یه‌ک- ره‌واندز، سه‌ری‌ر، کۆیه و نامیدی داگیر کرد و به ده‌ست و پی‌وه‌ندان‌ی خوئی سپاردن؛ کوپانی بارام به‌گی بو‌ژانده‌وه و هه‌ر به‌که له‌سه‌ر مه‌لبه‌ندیکی دامه‌زاندن که به ناوی خانه‌وه به‌سه‌ری رابگه‌ن. ره‌واندزی دا به قه‌ره سه‌سن؛ خالید به‌گی کرده میری شه‌قلاوه و شه‌نگال و هیندی‌ک له ولاتی نامیدی به عوسمان به‌گ نه‌سپارد. نه‌وسا خان په‌لاماری دوو هۆزی به‌زیدی به‌ناوی داسنی و خالیدی دا. به‌زیدی‌به‌کان زۆر ئازایانه به‌گژیا چونه‌وه و زبانی زۆریان به خان گه‌یاند. عه‌لی به‌گی زه‌لمی که سه‌ر کرده‌به‌کی ناو به‌ده‌روه‌ی نه‌حمده خان بوو له‌وه شه‌رده‌دا کوژرا. به‌لام نه‌حمده‌خان ده‌ستی لئ هه‌ل نه‌گرتن و سه‌ر نه‌نجام به‌زیدی‌به‌کانی شکاند و تالانی کردن و ولاته‌که‌ی به‌کو‌تخا و گزیره‌کانی خوئی نه‌سپارد. له‌پاش نه‌وه که به‌زیدی به‌رده‌ست کردن، هه‌ر به‌وه له‌شکره‌وه به سه‌ر ره‌وه به‌روه مووسلی ئاژۆت. والیبه‌که‌ی تورکان که له مووسل بوو هه‌ر بیستی که خان کپیری گیانیه‌تی، کیتی که‌وته که‌وله‌وه و کوره‌گوئی بوو؛ فیشقاندی و به‌روه هه‌له‌ب قاچاندی و مووسلی بو خان به‌جی هینشت. خه‌لکی مووسل ناچار و ناعیلاج چه‌ند ریش سپی و که‌یخودایه‌کیان هه‌لبژارد و به‌روه‌پیری خانیان نارد که به‌خیراتی بکه‌ن. خان زۆری ریز له‌وه میوانانه گرت و سی رۆژ لای خوئی گلی دانوه، نه‌وسا له‌گه‌لیان هاته ناو شاری مووسله‌وه و له‌پتوه به‌ر له هه‌موو شت چووه

زبانه‌تی گۆری پی‌رۆزی یونس پی‌غه‌مبه‌ر. نه‌وسا بو‌حه‌سانه‌وه و پشوو‌دان پالی لئ دایه‌وه و به‌ری کرده‌وه‌ی خوئی هه‌موو ده قاقه‌ز کرد و بو‌شا عه‌باسی نارد. شا عه‌باس ولامی بو‌نارد که هیچ نابی خو‌بگری تا شاری به‌غدام بو‌ده‌گری. خان له‌سه‌ر فه‌رمانی شا، به‌روه به‌غدا بزوت و به له‌شکره‌وه گه‌بشته به‌روه و ده‌وری شووره‌ی به‌غدا‌ی ته‌نی. سال و نیویکی ره‌به‌ق به قوونه شه‌ر و شه‌ق و په‌ق رابردو و هیچی ده‌گه‌ل قه‌لای به‌غدا بو‌ نه‌کراو به‌غدا‌ی بو‌نه‌گیرا. نه‌مجار چاری له‌مه‌دا دیت که ده‌گه‌ل هیندی‌ک له ده‌سه‌لاتدارانی به‌غدا ریک بکه‌وئ. دار نه‌گه‌ر کرمی له‌ناو خویدا بی زوو گه‌نده‌ل ده‌بی. له‌م ته‌قه‌لایه‌ی دوا‌ییدا توانی ده‌گه‌ل به‌کر به‌گ سوپاشی که کاربه‌ده‌ستیکی زل بوو ریک بکه‌وئ. له‌سایه‌ی نه‌وه کاکه و براله کرده‌وه توانی خوئی بگه‌به‌نیتنه نه‌وه دیوی قه‌لاوه و بلاوه به له‌شکری پاریزگاری به‌غدا بکات. خان به‌غدا‌ی گرت و ته‌سمیلی پی‌اوه‌کانی شا عه‌باسی کرد. نه‌وسا به له‌شکره‌وه به‌روه که‌رکوک هات و که‌رکوک و مه‌لبه‌نده‌کانی سه‌ر به که‌رکوکیشی هه‌موو داگیر کرد؛ نه‌وسا به فه‌خر و شانازیبه‌وه گه‌راپه‌وه ناو قه‌لای زه‌لم و پالی لئ دایه‌وه. خان ماوه‌ی هه‌و سال حاکمی شاره‌زور و مووسل و که‌رکوک بووه.

له سالی ۱۰۳۹ د له پاش مردنی شا عه‌باس، خوسره‌و پاشا که سه‌ر کرده‌به‌کی عوسمانییان بوو، به له‌شکریکی زۆره‌وه به‌روه به‌غدا هات و گه‌بشته که‌رکوک؛ په‌لی هاویشته ولاتی شاره‌زور و زۆری زۆر هینا. له‌م مابه‌ینه‌شدا سه‌یدی خان میری نامیدی و میره‌به‌گی سوژان و گه‌لیک له میر و مه‌زنه کورده‌کانی تر له دۆستایه‌تی ئیران ته‌کینه‌وه و ته‌کیان دایه ته‌ک عوسمانی و هاتنه بن تالای خوسره‌و پاشاوه. خان نه‌حمده خان که له‌وه ده‌مه‌دا له هه‌مه‌دان بوو، به چل هه‌زار چه‌کداره‌وه هات به‌پیری دۆژمانه‌وه و له نیوه‌ی رپدا به‌ره‌په‌رچی دانوه و به زۆری سه‌ره‌نیزه ولاتی شاره‌زوری له چنگ دهره‌پینانه‌وه. «له‌وه شه‌رده‌دا که له شاره‌زور کرا، مسته‌فا پاشای هه‌ر نه‌هوت که گزیریکی عوسمانییان بوو، بو‌یان به‌سه‌ر شاره‌زور

زدهگه یشت چند برینیکی بهرکهوت». میستر لونگریک و ماموستا ئەمین زهکی بهگ ههردووک لایان وایه ئەم ریبوایه ته راسته.

بهلام خاوهنی تاریخی (عوسمانلی تاریخی) دهلی: «وهختی خوسرهو پاشا به دهسته لاتهوه کهوته ناو ولاتهوه، زوربهی پیاوماقوولانی کوردستان، وهک تهیموورخانی سروچک و برایم خانی حهزۆ و محهمه د خان و کئی و کئی که یهکیتک له وانهش ههردی خانی حهزۆ و محهمه د خان ئهردهلان بوو، دهغاله تیان به عوسمانی کرد و چوونه بهر دالدهی خوسرهو پاشاوه. بهلام له دواییدا که دیتیان خوسرهو پاشا له شهردی بهغدا شکا و بهغدا پی نهگیرا و به ههناسه ساردی گهراپهوه، کوردهکانیشی لی ههگهراپهوه و بایان داپهوه لای قزلباش و پاشایان دهم له پووش کرد. ئەوسا خان ئەحمه دخان به سێ ههزار شههركهروه هاتوته بهروه و شارهزووری ساندوتهوه. دوابه دواي ئەم روداوانه به ماوهیهک، خان ئەحمه دخان و شا سهفی نهوهی شا عهباس نیوانیان تیک چووه و بوونه ته دوژمنی یه کتر». هۆی ئەم دوژمنایه تییه چی بووه؟

ئەمین زهکی بهگ له میژوونوس فون هاپهروه نهقله که دهگپرتتهوه که دهگه ل ناوهردۆکی میژووه که ی ئیسماعیلی مه لا محهمه د حوسیندا یه کتر دهگرنهوه که دهلی: «خان له خوشکی شا عهباس کورپکی هه بوو به ناوی سورخاب که زۆر لایکی شه نک و تهرز و له باربوو، له بهر دهستی شا عهباس پهروه ده کرا و هه ر له ده رباردا ده ژیا دواي مه رگی شا عه باسیش کور هه ر له مائی خالانی بوو. رۆژتیک شایردی والی لورستان که دوژمنی خان ئەحمه دخان بوو لای شا سه فی رۆنیشتیوو؛ چاوی به سورخاب کهوت، پرووی کرده شا سه فی و گوتی: ئەم کورپه به وه مسوو جوان چاکی و زیره کیسه وه بۆیه ده بی له دواي تو بکرتیه جی نشینت. دووزمانی و شهیتانی شایردی کاری خۆی کرد؛ شا سه فی واقیکی برده وه و داچله کی و به جاریک دلی له سورخاب کرمی کرد و فه رمانی دا ههردووک چاویان هه لکۆلی، خان به بیستنی ئەم کاره ساته جه رگبیره هه ر تاگری تی به ربوو؛

وهخت بوو هاروشیت بی و بداته کیوان؛ وهک شیری بریندار و پلنگی زامار کهوته په لاماردانی هه رچی سه ر به قزلباشه و وهک باشه لوول ده بیته چیشکان، ناوا کهوته گیانی دوژمنانی. زۆر زوو هه مه دان، کرماشان، بروجرد، نه هاوهند و گه پرووسی خسته بهر چنگی خۆی و پیاوی شا سه فی لی وه درنان و تا توانیی تو له ی خۆی ساندوهه. له م لایه شه وه خۆی کرده دوستی عوسمانییان و جوابی شا سه فی نه ده داپه وه. له شکرکی شا سه فی به سه رکردایه تیی زان خان (دیاره زال خان بووه - وه رگپیر) و سیاوش خان هاتنه ویزه ی خان ئەحمه دخان. له شکرکی تورکانیش به سه رکردایه تیی مه نوجه رخان ناویک ده هانای خان ئەحمه د خان هاتن. ههردووک له شکر له دهشتی مه ربواندا پینکا هاتن و زۆری نه خایاند که قزلباش هه لانتن و که لاکي زۆریان لی به جی ما. ئەمجاره شا سه فی هه رچی له توانایادا بوو دریغیی نه کرد و له شکرکی یه کجار زۆرتری نارده سه رخان. دووباره شه ر قه ومایه وه و له ههردووک لا زبانی زۆر له مال و گیان کهوت. له نه تیجه دا خان ئەحمه د خان و عوسمانی شکان و خان خۆی گه یانده مووسل.

کوچک ئەحمه د پاشا له مووسله وه خه بهری هاتنی خانی بو سولتانی رۆم نارد. سولتان نیشان و خه لاتی بو خان نارد و به کوچک ئەحمه د پاشای سپارد که له شکرکی خۆی ره گه ل خان بخا و بچنه وه شه ر قزلباشان. خان ئەحمه د خان به له شکرکی خۆی و له شکرکی عوسمانییانه وه که به سه رکردایه تیی ئەحمه د پاشا بوو به ره و خاکی ئه رده لان هاتنه وه و به نیاز بوون قزلباشه کان که به سه رکردایه تی رۆسته م خان له خاکی ئه رده لان بوون له کوردستان وه دربخه ن؛ دووژان له شکرکی ئەحمه د خان و ئیران پیک هه لپه رزان و له ناکاما ئەحمه د پاشاکه ی هاوکاری خان ئەحمه د خان، بریندار کرا و له خاکی شاره زوور مرد. خان ئەحمه دخان خۆی له بهر دوژمن نه گرت و بو جاری دووه م شکاو په نای به مووسل برده وه. زۆری نه برد له خه م و قه هری خۆی، وه زگی دا و له سالی ۱۰۴۶ ی کۆچی (۱۶۳۶ ی زایینی) به خه می سورخابی کورپه وه عه مری خواي کرد و هه ر له مووسل مرد؛

جهنازهكەشيان له گۆرستانی یونس پیغه مبهردا ناشت»،

به لّام با بزانی مامۆستا ئایه تولّا له و بارهوه چیی فهرمووه؟ له جزمی دووهمی تاریخ (کرد و کردستان) دهکیدا که به فارسییه له ژیر ناوی حکومهتی خان ئەحمەد خانی ئەردەلاندا دهلی: له پاش مه‌رگی هه‌لۆخان خان ئەحمەد خانی کورپی له سالی ۱۰۲۵ی کۆچیدا له‌سه‌ر فه‌رمانی شا عه‌باس کرا به و الی کوردستان و له‌سه‌ر کورسیی ئەمیرایه‌تی دانیشت. زۆر به‌هیز و توانا توانیی ولاته‌که‌ی سه‌روبه‌ر پێ بدات. به‌ر له هه‌موو کارپک له‌شکرپکی له لاوانی کوردستان دامه‌زراند، که بیست هه‌زار سوار و پیاده بوو. ناوی ئەو له‌شکره‌شی نابوو «نیزام ئەردەلان». به‌رگ و چه‌ک و سیلاح و ئەسپاباتی ئەو له‌شکره‌ وه‌ک له‌شکری ده‌وله‌تان بوو؛ مووچه و به‌راتی به‌رپک و پێکی ئەدانی. شا عه‌باس وه‌لامی بۆ نارد که عه‌شایه‌ری موکوریان و بلباس له ده‌وله‌ت یاغی بوون، ئەبێ خان ته‌مییان بکا. خان به‌و له‌شکره‌ تیاره‌ی خۆیه‌وه به‌ره‌و موکوریان بزوت. عه‌شایه‌ری موکوریان و بلباسه‌کانیش له‌شکریان کۆکرده‌وه و به‌رایییان له خان گرت و شه‌ر قه‌وما. ئەگه‌رچی له‌شکری خان له له‌شکری موکوریان به ژماره‌ که‌متر بوو، به‌لام چونکه له‌شکری خان مه‌شق پێکراو بوون و بۆ شه‌ر ر‌اهیندراوون، توانییان زۆر زوو له‌شکری موکوریان بشکینن و په‌رژ و بلاوی بکه‌ن. هه‌رچی له‌ مردن ر‌زگاری بوو، دایه‌ کێوان و له‌شکری ئەردەلان ر‌اوه‌دووی نان تا ده‌قه‌لای ر‌ه‌واندزی په‌ستاوتن. قه‌لاکه‌ زۆر قایم بوو. خان ئابلقه‌ی قه‌لای دا و بۆ ئازووخه‌ی له‌شکره‌که‌شی ده‌ستی کرد به تالان کردن و رووتاندنه‌وه‌ی خه‌لکی دێهاتی ده‌روبه‌ری ر‌ه‌واندز. خه‌لکی ئەو دێهاتانه‌ کۆچیان کرد و مه‌ر و مالا‌تیان هه‌موو ده‌ست له‌شکری خان که‌وت. به‌لام دیسان ئازووخه‌ی خۆیان و ئەوه‌ی به‌تالان ساندبوویان به‌شی ئەو له‌شکره‌ی ده‌وری قه‌لای نه‌کرد. خان له قایمی قه‌لا زۆر ناره‌حه‌ت بوو؛ ر‌ۆژپک له‌به‌ر وه‌رزی ده‌گه‌ل چه‌ند که‌سه‌یکه‌ چوینونه‌ ده‌م چۆمی زییه‌؛ به‌رپکه‌وت پیرێژنیکه‌ی قسه‌ خۆش تووشیان هات. پیرێژن له خان ئەحمەد خانی پرسى:

«خان ئەوه‌ چوو ئەو قه‌لایه‌ت هه‌ر بۆ نه‌گیرا؟» خان گوتى: «پووری قه‌لا که هه‌موو ر‌یگاکانی گیراوه و زۆر سه‌خته، نازانم چۆن ر‌یگاکه‌ی بکه‌ینه‌وه و له‌وه‌دا سه‌رگه‌ردان ماوم». پیرێژن به‌ پێکه‌نینه‌وه گوتى: «شه‌وی بووکینی منیش ر‌یگا گیرابوو؛ به‌لام چونکه عه‌ریف مه‌رد بوو به‌ یه‌ک هه‌لمه‌ت ر‌یگای کرده‌وه و قه‌لای گرت و تازه هه‌رگیز داناخریته‌وه». قسه‌ی پیرێژن زۆری کار له خان کرد؛ هاته‌وه و نه‌قلی پیرێژنی بۆ هه‌موو له‌شکره‌که‌ی خۆی گێراوه. له‌شکر تێکرا له‌و تانه‌یه‌ داچله‌کان و که‌وته‌ خۆ و به‌بێ خۆگرتن به‌ تێکراییی هێرشیان برد و قه‌لایان گرت. زۆریان له خه‌لکی ناو قه‌لا کوشت و هیندیکیشیان وه‌به‌ر به‌خشینی خان که‌وتن؛ ر‌ه‌واندزیش که‌وته‌ سه‌ر قه‌له‌مه‌رۆی خان. کورانی بارام به‌گ که ئامۆزای خۆی بوون و ده‌چوونه‌وه سه‌ر سورخاب به‌گ، ماوه‌یه‌ک بوو له‌و ناوه‌ بێکار و هه‌ژار ده‌ژیان؛ هینانیه‌ لای خۆی و قه‌ره‌ سه‌نه‌ن به‌گی کورده‌گه‌وره‌ی بارام به‌گی کرده‌ حاکمی ر‌ه‌واندز؛ خالید به‌گی خۆشناوی کرده‌ میر به‌سه‌ر ولاتی خۆشناوه‌تیبه‌وه؛ مه‌لئه‌ندی ئامیدی (عیمادیه) به‌ عوسمان به‌گی کورپی یاقووب به‌گی کورپی بارام به‌گ ئەسپارد؛ چه‌ند پیاویکی نزیکه‌ی خۆشی به‌سه‌ر سه‌ریر و کۆبه‌وه دانا. تابه‌فه‌ی حه‌مه‌ ره‌شید به‌گی وه‌کیل له‌ بنه‌چه‌که‌ی ئەو خالید به‌گه‌ن که میری خۆشناوان بووه. دواى ئەوه خان رووی کرده‌ مووسل. شه‌ش فرسه‌خی ما‌بوو بگاته‌ مووسل، حاکمی ئەو‌شاره‌ به‌ره‌و دیاره‌که‌ر و هه‌له‌ب رای کرد پیاوماقوولانی شار به‌ دیاری و پێشکێشه‌وه به‌ره‌و پیری هاتن و بردیانه‌ شار. خان چل ر‌ۆژ له مووسل مایه‌وه و زیاره‌تی قه‌بری یونس پیغه‌مبه‌ریشی کرد. گا و بێگاری مووسلیانی ناره‌ سه‌نه‌ن ئاباد، گێره‌ی گه‌فی بۆ بکه‌ن. هه‌ر له مووسله‌وه خه‌به‌ر و باسی سه‌رکه‌وته‌کانی به‌نامه‌یه‌ک بۆ شا عه‌باس نارد.

شا خه‌نجه‌ری جه‌واهی‌ر به‌ندی که‌مبه‌ری خۆی و ئەسپی خۆی به‌ زین و لغاوی میناکاره‌به‌وه ده‌گه‌ل دوازه‌ هه‌زار ته‌من سه‌که‌ی زێر بۆ خان به‌ خه‌لات نارد؛ راشی سپارد که گیر نه‌بێ تا که‌رکوک و به‌غداش ده‌گرێ. خان

ئەحمەد خان بەرەو كەركووك بزووت و وەك بزووت كەوتنە گيانى كەركووكيان و زۆر زووى بەردەست كردن. ئەمجار رووى كرده بەغدايە. كوئىخا و پياوماقوولانى بەغدايە دەیانزانی دەرەقەتى خان نایەن؛ ناچار بە دیاری و پیشكەشەو هاتنە پیشوازی و خان بە هەزار تەنتەنە و سەنسنە لە دەروازەى بەغدا چوو ژووڕەو و فەرمانى بەسەر خەلكى بەغدادا رۆیشت. شا عەباسیش لە دوای دوو رۆژ گەیشتە دەوری بەغدايە. خان دەگەڵ پياوماقوولانى بەغدا چوونە بەخیرھینانى و شا زۆریان دەگەڵ بەئیلتیفات بوو.

سالى ۱۰۳۵ى كوچى خان دواى ئەو ھەموو دنيا گرتنە مەرەخەستى لە شا خواست و ھاتەو کوردستان؛ لەو سەفەرەدا ھوت سالى و سى مانگى پى چوو. دواى ئەو بە سى سالى شا عەباس مرد.

لە مانگى جىمادى دووھەمى سالى ۱۰۳۸ى كوچيدا شا سەفى لەسەر تەخت دانېشت؛ ئەویش وەك شا عەباس دەگەڵ خاندایەى خۆش بوو. خان لە زىرپىن كىلوى خوشكى شا عەباس كورپىكى بەناو سورخاب بەگ ھەبوو؛ شاھ عەباس بردبوو لای خۆى، پى خۆئىندبوو، فىرى سواری و تىرئەندازى كىرڤوو.

شا و تىردى والى لورستان، دلى شا سەفى كرمى كىرڤوو كە گوايە ئەو سورخابە خەيالى پادشايەتیی دەسەردايە. شا سەفى لە سالى ۱۰۳۹دا بەبى ئەو لىكى داتەو، ھەردوو كى چاوى سورخاب بەگى دەرھىنا. خان ئەحمەد خان لەتاوان شىت بوو؛ بەدەردىك چوو كە ناچار زنجىريان كرد و سمايل بەگى باپىرە گەورەى عىنايەتوللا بەگ كە وەزىرى خان بوو بەسەر ولاتەكەدا رادەگەيشت. پاش سالىك خان چاك بۆو و دووبارە حوكمى گرتەو دەست. خوا لى خۆشبوو مەلا ياقووبى قازى، مېژووى بۆ ئەم كارەساتە داناو و بە ئەبجەد دەرى ھىناو كە: لە «غلط» (۱۰۳۹) شىت بوو، لە «غم» (۱۰۴۰) ھاتەو سەر ھۆش. ئىتر خان دەست بەجى خۆى كرده ھەوالى عوسمانىيان و بوو بە دۆستى سولتان مراد خان. لەشكرى

زۆرى پىكەو نا و لە سالى ۱۰۴۱دا ھىرشى برده سەر مەلئەندەكانى بەردەستى سەفەوى. لە ماوئەبەكى زۆر كەمدا، كرماشان، سونقور، ھەمەدان، گەرووس، خۆى و ورمىى گرت و حاكمى خۆى بەسەرەو دانان. سكهى بەناوى خۆئەو لى دا و لەسەر مېنەرى مزگەوتان خۆدەبى ھەينى بەناوى خان ئەحمەد خان خۆئىندرايەو. پىنج سالى رەبەق پادشايەتیی كوردستانى كرد. لەرۆژى تاجگوزارىيەكەدا كە لە قەلای ھەسەن ئاباد بوو، شىخ عەبدولغەفارى مەردۆخى كە دەبىتە باپىرە گەورەى نووسەر- و اتا ئايەتوللا مەردۆخ - و تارىكى خۆئىندەو بە عەرەبىيەكى زۆر رەق و تەق، پىر لە قافىە و مافىەى زۆر سەير و عاچباتى. لىم روونە وەختى شىخ عەبدولغەفار لە وتارەكە بۆتەو، نە خان زانىوويە چىي فەرموو نە خەلكەكەش ھىچ تىگەيشتون؛ بەلام رەنگە ھىندىك لە گوئىگرە خۆشەويستەكان گوئىتەيان: «صدق الله العظيم»، چونكە لايان وابوو چەند ئايەتییكى قورعانى پىرۆز بۆ خۆئىندوون- ھەزار.

ئەمەش تەقربەن تەرجەمەى كوردىيەكەى ئەو وتارەيە كە لەخوارەو دەبەينىن:

«سوپاس بۆ ئەو خودايە كە لەناو ئاپۆرەى دنيايە، ئەحمەدى بژاردەى ھەلبژارد، پىغەمبەرى و سەرورەى پى سپارد. زۆرى رىز و ھەبەر نا، تانجى مەزنايەتیی لەسەر نا. بردىە لای خۆى لە عاسمان؛ زۆر نەئىبى تى گەياند، فەرمانى خۆى پى گەياند؛ ناردىە سەر ھەموو ئافەرىدەكانى خۆى، كە دەبى فەرمانبەر بن بۆى. ئەوانەى چاوى دلىان كوئىر نىبە، لە فەرمانى خۆ بۆوئىر نابن؛ ئەوانەش كە بى باوئەرن، كوئىر و كەرن و ئەھلى شەرن، گوئى ناگرن، دەبى بمرن. راستى مرۆ زۆر سەر رەق و پىنەزانە. خوا كە فەرمووى گەرەك ئىمە لەسەر زەوى خەلىفەيەك ناودىر بکەين، بابەدەمى لاواندەو؛ كە فەرموشىيە رىزمان لە بنىادەم ناو و بەسەر زۆر ئافەرىدەو گەورەمان كرد، بەفرى خەمى تاواندەو. دروودى زۆر بۆ سەر ئەحمەدى سەرورەمان؛ پىغەمبەرى سوور و رەشان؛ بەھرە و خوشى بۆ بى بەشان. سلاوى لە

خزم و یاران، به قهده گهلا و میوهی داران؛ ئه و یارانیه وهک بارانه، رژانه همسو ئاقاران؛ بوونه لافاو له بهدکاران، بوونه هاوکاری ههژاران؛ سرک و په مۆکیان کهوی کرد؛ سه ری شاهانیهان نووی کرد به تاییه تی سهررداری دهست به کاری مه، که چاومانی به دیداری پروون کردهوه، دهردی بیکیه سی و ههژاری و گرفتاری و پهنج خهساری له بییر دلمه ندان بردهوه. مانگی تاریکی په وینه له رۆژگاری چاره په شان، شادی و بزه و پیکه نینه بۆ خه مبار و سه ره به هه شان؛ شکاندی سه ری بهدکارمان، سه روبه ری دا به کارمان. گه شه ی دا به گوند و شارمان.

شیتعر

چه ندی خوا چه ز کا دهسته لاتنداره
بۆ ههر کوئی بچی خاوا هاریکاره
له بهر باره گای وهک مائی کابه
دایم جمه ی دی خوی و غهواره
بزه ی بۆ یاران ئاوی ژیانه
له گیانی دوژمن وهک ژه هری ماره
کتی سه رسهخت بوون ئه و نه رمی کردوون
بهوی دلخۆشن هه رچی هه ژاره
ئالای دینداری گه یانده عاسمان
پاستی کرده وه چی لار و خواره
هه تا ئه ومان بی دینمان به بره وه
با خچه ی شه ریه عهت به و بی بژاره
مایه ی سه ره به رزی ملک و میلله ته
بی خه مین هه تا ئه ومان خونکاره

پاخه ری فه رشی چاکه کاری، لابه ری توخمی ناله باری، سه رچاوه ی به خشین و ده سگیره یی، کانگای شه رم و له سه رخوی. خیتی دروشم و ئالایه، تهخت و تانج هه ر به و په وایه، پادشای نه جیم و خانه دان، خاوه ن به رزیه تی و شکۆ و شان، خان ئه حمه دخانی ئه رده لان، پادشای سه ره بخۆی کوردستان. خودایه! هه ر بی به لای بی و داری ژینی پر گه لا بی و هه میسه دهستی بالا بی؛ تا ئیمه ش زۆر به ئازادی، رابوو ییرین

دوور له بیدادی و بی مرادی؛ ئامین، به خاتری پیغه مبه ر و خزمه کانی و به حورمه تی سووره تی پیروژ ئه لفاتیحا».

شا سه فی بۆ له ناو بردنی پادشایه تیی خان ئه حمه دخان، له شکرکی زۆری به سه رکر دایه تی زال خان و سیاوش خان نارده کوردستان. سو لنتان مرادخانی عوسمانیش بۆ کۆمه گی خان ئه حمه دخان، مه نوچه رخانه ی به دوو هه زار سواره وه نارده. رۆژی ۲۷ی مانگی مه ولوودی سالی ۱۰۴۶ی کۆچی، له شکرکی تورک و خان له قه راغ ده ریا چه ی مه ربوان ده گه ل له شکرکی قزلباشدا تیک هه لچوون و شه ریکی زۆر به سام رووی دا. رۆژی شه شی مانگی دوای مه ولوود و اتا دوای نو رۆژ شه ر و لیکنان، له شکرکی خان ئه حمه دخان شکا و خۆی گه یانده مووسل و له مووسله وه حوکمی که رکووک و سو له یانی و شاره زووری ده کرد. سو لنتان مراد له رۆژی سیه می مانگی په مه زانی سالی ۱۰۴۶دا شه شه فوج پیاده نیزام و چوار هه زار سواری به سه رکر دایه تیی خوسره و پاشا نارده یاری ده ی خان ئه حمه دخان که تو له له قزلباش بکاته وه. زینال خانی شاملووی به له شکره وه له لایه ن شا سه فییه وه نارده که پیشیان لی بگری. زینال خان گه یشته مه ربوان، ده گه ل خوسره و خاندان بوو به شه ریان. له پاش کوش و کوشتاری زۆر، قزلباش شکستیان خوارد و به ره و هه مه دان هه لاتن. شا سه فی زینال خانی له ده می توپ به ست و کوشتی و بۆ خۆی که وته له شکر کو کردنه وه. خوسره و پاشا که راه دووی قزلباشی دنا، به ره و هه مه دان هات؛ به لام له هیچ کوئی گوندیکی ئاوه دانی نه دیت، به فه رمانی شا سه فی هه موو ولات چۆل کرابوو؛ دی تی ئازوو خه ی له شکرکی بۆ سازنایی، له مه له ندی ئیسه فه ند ئاباده وه به ره و محالی ده رگه زین رۆیشت. له ده رگه زین تووشی شه ره اتن. له شکرکی خوسره و پاشا ئازوو خه یان لی برا و ناچار به ره و به غدا گه رانه وه و به شکستیان ته و او بوو. شا سه فی که ئه م سه رکه و تنه ی ده ست که وت، سو له یان خانی کو ری میرعه له مه ددین نه وه ی ته یموورخانی ئه رده لانی- که خزمه تکاری خۆی بوو- کرده والی کوردستان و نارده سه ر سنه و شاره زوور.

سوله‌یمان خانى نەردەلان: مەستورەخانم دەلتى: «سوله‌یمان خان سالى ۱۰۴۶ کرايه والى، پىاويكى زۆر دیندار و باش بوو. دەلتین میر عەلەمەددینی باوکی له رۆژگاری دەسلاتی خان ئەحمەد خاند، پەنای بەسولتان مراد بردوو و له تورکیا مردوو. سوله‌یمانی کوری، لای خان ئەحمەدخان بوو، ترساوه بیکوژی؛ رای کردوو و چۆتە لای شا سەفی. له شەری قەلای ئیروانیدا، شا زۆری نازایه‌تیبی له سوله‌یمان خانەوه دیت؛ له خۆی نزیک کردوو و خۆشی دەویست وەختی که کرايه والی، به فرمانی شا، قەلکانی زەلم و حەسەن ئاباد و پالەنگانی ویران کرد؛ هات له گوندیک به ناوی سنە بارگە و بنەى دامەزراند و کردیه پاتەختی کوردستان و شاری سنە ئیستایه. دواى چەند سالتیک سولتان مرادی عوسمانی توانی به‌غدا له ئیوان بستیتیتەوه. پاشان خوسره و پاشای گه‌وره وه‌زیری به له‌شکره‌وه ناردە سەر ئیوان؛ له‌شکری قزلباشی شکاند و زەلم، شارەزور، قەرەداغ و شارباژێری له ئیوان ساند و ئیستاش هەر مولکی عوسمانییانه. سوله‌یمان خان که هەر کوردستانی سنەى مابوو، ماوه‌ى ۲۲ سال مایه‌وه؛ دواى شا سەفی لیتی دردۆنگ ببوو، بردیه ئەسفەهان و نه‌هاته‌وه و له‌وئ «مرد». مه‌لا حەمه شەریفی قازی دلتى: «شا عەباسی دووه‌م سوله‌یمان خانى له‌سەر کار لا بردوو».

نایه‌توللا مەردۆخ زۆر ریک و پیکتر له‌م باره‌وه دواوه و دەلتى: «سوله‌یمان خانى کوری میر عەلەمەددین له رۆژی چواره‌می شه‌شه‌کانى سالى ۱۰۴۶ كۆچیدا به فرمانی شا سەفی کرايه والی کوردستان و، فرمانی پێ درا که سنە بکاته بنکه‌ى والیه‌تى. سنە گوندیک بوو که عەشرەتى «کەوش زێرینه»ى لى ده‌ژیا. له گوندی سنە قەلایه‌کی دروست کرد، ناوی کرا به «سنەدژ» و اتا قەلای سنە؛ هەر ئەمه دواى پۆته سه‌نه‌ندوج. ئەو قەلایه تا سالى ۱۳۴۷ى كۆچى دیوانى والى بوو، له‌وه به‌و لاوه کراوه‌ته سه‌ربازخانه. سالى ۱۰۴۷ خان ئەحمەد خان به دوازه هه‌زار سوار و پیاوه‌هاته هاته ویزه‌ى سوله‌یمان خان و له ده‌ربه‌ندى چقان تی

په‌رى و هاته سه‌ر کوردستان. شا سەفی بۆ کۆمه‌گی سوله‌یمان خان، ئالى بالی زه‌نگه‌نه‌ى به سیتسه‌د سواره‌وه ناردە پارێزگاری قه‌لا و شاوێردی خانى لوپستانی و سیاوش به‌گ قولر ئاغاسی و ئاغاخان موقه‌دده‌می جوانشیریی به له‌شکره‌وه ناردە به‌رایبى ئەحمەدخان و له ده‌شتى مهربوان پیکیان دادا؛ زۆر له سه‌رکرده‌کانى عوسمانى له‌و شه‌ره‌دا کوژران. خان ئەحمەد خان به‌ره‌و پاش کشایه‌وه و گه‌یشته‌وه مووسل؛ پاش شه‌ش مانگ له سالى ۱۰۴۸ دا له مووسل مرد و لاشه‌که‌یان له گۆرستانی یونس پیغه‌مبه‌ر ناست.

خان ئەحمەد خان ماوه‌ى ۲۳ سال دواى باوکی حوکمی کردوو و پینچ سال هەر پادشای سه‌ربه‌خۆ بووه و سکه‌ى لى داوه و خودبه‌ى به‌ناو خوتیندراوه».

نایه‌توللا به پینچه‌وانه‌ى مەستورە خانم لای وایه، سوله‌یمان خان نه‌ک له شه‌ری ئیروان، به‌لکو له شه‌ری هه‌مه‌دان زۆر نازا بووه و لای شا وه‌قه‌در که‌وتوو.

سوله‌یمان خان بیست سال فرمانه‌ره‌واى کوردستان بووه و له سالى ۱۰۶۶ى كۆچیدا مردوو.

که‌لبالى خان: له دواى مه‌رگی سوله‌یمان خان - له‌سه‌ر راویتی مرید وه‌یس سولتانی که‌له‌ور - شا عەباسی دووه‌م کوردستانی کرده شه‌ش به‌ش؛ سى به‌شى دا به سى کوره‌کانى سوله‌یمان خان که بریتى بوون له: که‌لبالى، خوسره و زۆراب. سنە درا به که‌لبالى که کوری گه‌وره بوو؛ مهربوان به‌ر خوسره و خان که‌وت؛ سه‌قز و سیاکیو بوونه به‌شى زۆراب سولتانی کوره چکۆله؛ پالەنگانی دا به مرید وه‌یسی که‌له‌ور؛ شارەزور و شارباژێری به حەمه‌خانى گورجی ئەسپارد؛ سەفی خان سولتانی به‌سه‌ر جوانرۆوه دانا؛ حەمه‌سولتانی گه‌لباخى و هیندیکى تر له پیاوماقوولانی لای که‌لبالى خان دامەزراند که کاری دیوان بکه‌ن. سالى ۱۰۶۷ که‌لبالى خان بوو به والی و شا عەباسی دووه‌م زۆری لى رازی بوو. له‌و سه‌ر و به‌نده‌دا